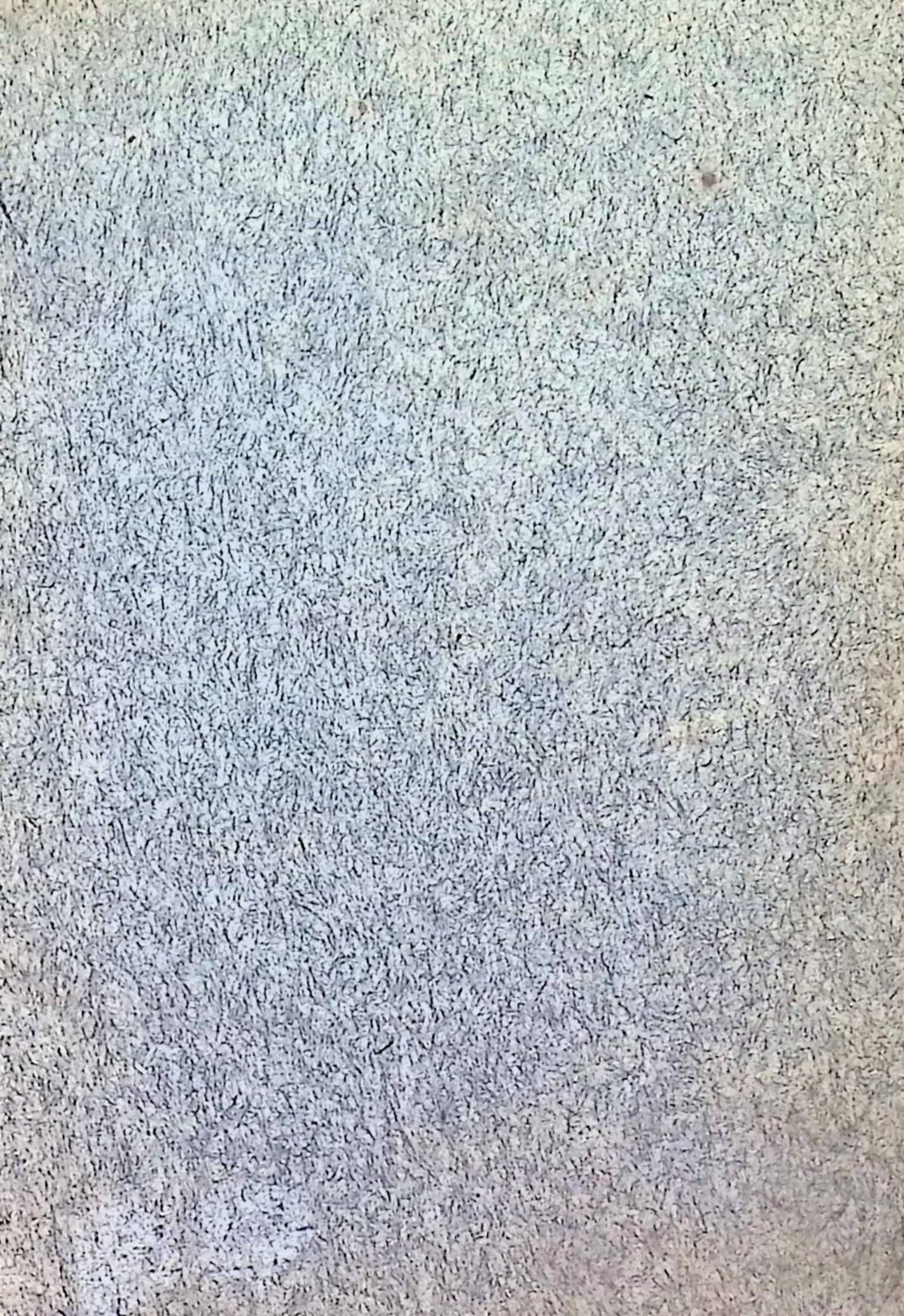

ЛВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

Т. XXII

МІЙ „ІЗМАРАГД“

SEMPER TIRO

„КНИГОСПІЛКА“

ПІДГОТОВЛЕНО ДО ДРУКУ
Й НАДРУКОВАНО
КООПЕРАТИВНИМ
ВИД-ЦТВОМ
РУХ

МІЙ ІЗМАРАГД

ПЕРЕДМОВА

Ізмарагдом звався в старій Русі збірник статей та притч, почасти оригінальних, а почасти повибраних із грецьких писань отців церкви, підібраних так, що цілість творила неначе повний курс практично-християнської моралі для людей радше світського, як духовного стану.

Мені давно хотілося написати подібну книжку—тою мовою, яка на теперішнє покоління повинна робити вражіння багато дечим подібне до того, яке на старих Українців робила мова церковна—то значить, мовою поезії. В поетичній формі я бажав подати сучасному українському читачеві ряд оповідань, притч, рефлексій і інших проявів чуття та фантазії, котрих теми черпані з різних джерел, домашніх і чужих, східних і західних, та котрі проте в'язались-би в одну органічну цілість не якоюсь одною тенденцією, не одною догмою релігійною чи естетичною, а тільки спільним діпазоном морального чуття і темпераменту, через який пройшли, поки вилилися в ту форму.

Блукаючи по різних стежках всесвітньої історії та літератури, я здавна збирав потрохи або намічував собі для пізнішого вжитку поодинокі камінчики, придатні для моєї будови; найдавніші причинки, поміщені в оцій книжці,

мають уже 15 літ. Та тільки в останнім часі тяжка слабість, що зробила мене на пару місяців нездібним до іншої праці, дала мені змогу понаписувати найбільшу часть того, що тут надруковано. Значна часть поміщених тут віршів, то правдиві *Schmerzenskinder*¹. Я писав їх у темній кімнаті, з зажмуреними, болючими очима.

Може цей мій фізичний і духовий стан відбився й на фізіономії цієї книжки. В хоробі чоловік потребує, щоб із ним поводитися м'яко, лагідно, та й сам робиться м'яким, лагідним та толерантним. Його обхопує глибоке, ніжне чуття, бажання любити, дякувати комусь, тупитися до когось з довір'ям, як дитина до батька. Не знаю, наскільки ясно відбилосся те чуття в оцій книжці, та знаю, що я бажав зробити її книжкою наскрізь моральною.

Певна річ, моя мораль значно відмінна від тої катехетичної, догматичної моралі, що в нас видається за одну християнську. Та я певний, що в основі своїй вона далеко більше зближена до моралі всіх тих великих учителів людськості, „іщущих царствія божія і правди єго“, ніж колінопреклонна, поклонобийна та черствосердна мораль багатьох стовпів церкви, покликаних та непокликаних оборонців релігії. Та я не хочу вдаватися з ними в спори. Храм моєї Матери-Музи занадто святий, щоб робити з нього підсіння перекупок. А поміщені далше твори, що виплили з мого морального чуття — правдива поезія мусить бути завсіди моральною, бо джерело обох одно й те саме — нехай говорять самі за себе. Коли вони не зуміють досить ясно виявити того,

¹ Діти страждання.

що в мене було на душі при їх складанню, в такому разі, любий читачу, кинь оцю книжку на бік як недоладну, безталановиту мазанину. Не серце було порожне та черстве при її складанню, а тільки снаги не стало вилити словами те, що було на серці.

Не показую при поодиноких віршах джерел, відки їх узято. Майже нічого тут нема, що можна би вважати перекладом. Обік оригінального є тут чимало й такого, де на чужу основу я накладав свої власні узорі. А відки взято цю основу, кого й де „наслідувано“, це лишаю цікавості тих критиків цього і будущого віку, котрі не будуть мати і вміти що кращого робити, як віднаходити „джерела“, з яких котрий поет черпав своє відхнення. Гай, гай! Ті джерела сотки, тисячі літ отворені і доступні кожному, і здоровому оку й шукати їх недалеко.

А тобі, любий брате, чи люба сестро, що читатимеш оті рядки „не мудрствуя лукаво“ бажаю того душевного спокою, того м'якого, ніжнього, щирого настрою, який знаходив я, складаючи серед болю і тяжкої гризоти оті прості, часто скорбні, іноді може сухо-навчаючі та моралізаторські вірші. Коли з них упаде в твою душу хоч крапля доброти, лагідности, толеранції не тільки для відмінних поглядів і вірувань, але навіть для людських блудів і похибок і прогріхів, то не даремна буде моя праця.

Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а влади вовже й маємо!) формальну релігію, основу на догмах ненависти та класової боротьби. Признаюся, я ніколи не належав до

вірних тої релігії, і мав відвагу серед насміхів і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого, широ-людського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народніх, на поступі й загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всеї людської будущини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої „світлої“ будущини.

Староруський автор не без розмислу назвав свою збірку Ізмарагдом. Він очевидно вірив у те, що кажесться про цей камінь у звиснім апокрифічнім сказанію: *„Измарагдъ свѣтелъ есть, яко и лице челоуѣче видѣти въ немъ яко въ зеркалѣ“*. Оцими простими словами висказано й моє найвище бажання, як письменника й поета: щоб моє слово було ясне і щоб у ньому, як у дзеркалі, виднілося людське, широ-людське лице.

Львів д. 15 падолиста 1897 р.

І. ПОКЛОНИ

Поет мовить:

Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти,
 Літа на душу накладають пута.
 Вже не мені в нові світи летіти!
 Війну з життям програв я, любі діти!
 Cosa perduta!¹

З яким же запалом я йшов до бою!
 Як рвалася вперед душа вітхнута!
 Горіло серце чистою любовою!...
 І що-ж здобув? Лишив що за собою?
 Cosa perduta!

Не дав мороз моїм листкам розвиться,
 Квітки мої побила буря люта!
 Не довелось геройським боем битися,
 Ломаться звільна мусив, ржою вкритися—
 Cosa perduta!

З дрібних шпигань мої повстали рани,
 Частками жерла мое серце скрута...
 Я й сам не знав, де ті мої тирани?
 З дрібних огнів сплелись мої кайдани!
 Cosa perduta!

Україно, моя сердечна нене!
 Не лай мене, стражденна, незабута,
 Що не дало мое життя злиденне
 Того, що ждати ти могла від мене!
 Cosa perduta!

¹ Cosa perduta—даремна річ, гибла справа.

II

Україна мовить:

Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався,—
Чого-ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до мого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
Ну, в мене слугам плати скупю,
А нарікати на мене гупо...
Просила я тебе, чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
„Не любить Руси він ні раз!“
Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Що проживеш весь вік убого?
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працював на хліб.
Тай те подумай ще, будь ласка:
Твойого я найкраща частка
З тобою враз не ляже в гріб.

III

Рефлексія.

Важке ярмо твоє, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар!
Мов під хрестом оце під нимя упадаю,
З батьківської руки твоєї допиваю
Затроений пугар.

Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба
Поваги й блиску від будущини,
Чи ні,—одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найліпшії сини.

Щоб сіячів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх.
Щоб монументом їх не було те каміння,
Яким в відплату за плодючеє насіння
Ще при життю обкидувано їх.

IV

Сідоглавому.

Ти, брате, любиш Русь,
Я-ж не люблю, сарака!¹
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,—
Я-ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво,—
Я-ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно вбрана,—
Я-ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

Бо твій патріотизм—
Празнична одежина,
А мій, то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетьмання, панування,—
Мене-ж болить її
Відвічне страждання.

¹ Сарака—бідак, харпак.

Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь і шана,—
У мене-ж тая Русь
Кривава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,—
Я-ж не люблю її
З надмірної любови.

V

Як-би...

Як-би само великеє страждання
Могло тебе, Вкраїно, відкупити,—
Було-б твоє велике панування,
Нікому-б ти не мусила вступити.

Як-би могучість, щастя і свобода
Відмірялись по мірі крови й сліз
Пролитих з серця і з очей народа,—
То хто-б з тобою супірництво зніс?

О горе, мамо! Воля, слава, сила
Відмірюються мірою борби;
Лиш в кого праця потом скрань зросила,
На верх той виб'ється із темної юрби.

Та праці тої, мамо, в нас так мало!
Лежить облогом лан широкий твій,
А скільки нас всю силу спрацювало,
Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій!

VI

Декадент.

(В. Щуратові)

Я декадент? Се новина для мене!
Ти взяв один з мого життя момент,
І слово темне відшукав та вчене
І Руси сповістив: „Ось декадент!“

Що в моїй пісні біль і жаль і туга,
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Я не люблю безпредметно тужити,
Ні шуму в власних слухати вухах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

Хоч часто я гірке й квасне ковтаю,
Не раз і прів, і мерз я, і охрип,
Та ще-ж оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип.

Який я декадент? Я син народа,
Що в гору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я хлопський син, пролог, не епілог.

Яз п'ющими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празнику життя не позіваю,
Та в бідності не опускаю рук.

Не паразит я, що дуріє з жиру,
Що в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на „шрррум“ настроїть ліру.
Який-же я до біса декадент?

VII

Моїй не моїй.

Поклін тобі, моя зів'яла квітко,
Моя розкішна, невідступна мріє,
Останній сей поклін!
Хоч у життю стрічав тебе я рідко,
Та все-ж мені той спогад серце гріє,
Хоч як болючий він.

Тим, що мене ти к собі не пустила,
В моїх грудях зглушила і вгасила
Любовний, дикий шал,
Тим ти в душі сумній і самотній
На вік вписала ясний і високий
Жіночий ідеал.

І нині, хоч нас ділять доли й гори,
Коли на душу ляжуть злії змори,
Тебе шука душа,
І до твоєї груди припадає,
У стіп твоїх весь свій тягар скидає,
І голос твій весь плач її втиша.

А як коли у сні тебе побачу,
То, бачиться, всю злість і гіркість трачу,
І викидаю, мов гадюк тих звій:
Весь день мов щось святе в душі лелію,
Хоч не любов, не віру, не надію,
А чистий, ясний образ твій.

VIII

Спомя.

У садочку в холодочку,
Гарна мати молода
Возить донечку в візочку
Возить звільна і гойда.
Мірно, наче пташка в клітці
З щєблика на щєблик скаче,
Возить доню в холодочку,
Хоч дитина спить, не плаче.
До візка не заглядають
Материнські очі чулі,
Лиш уста тихенько шепчуть:
Люлі-люлі, люлі-люлі.

Пріє в спеці Львів, неначе
Сіра бестія незвісна;
Шум його гуде, неначе
Колискова дивна пісня.
По садку проходять люди,
Чути дітський плач і крики...
Ось панок побачив матір,
Жаль обняв його великий.
Глипнула й вона на нього
І здрігнула, мов від кулі,
Над візком, схилившись, шепче;
Люлі-люлі, люлі-люлі.

У садочку в холодочку
Сів на лавочці панок,
Здалека глядить на матір
Крізь гущавини вінок.
Се-ж вона, його кохана,
Рай його, життя, краса!
Нині чахне за нелюбом,
Наче лампа та вгаса!
Ти ще тріпаєшся, серце?
Болі, ще ви не заснули?
Адже-ж все пропало марно!
Люлі-люлі, люлі-люлі!

II. ПАРЕНЕТІКОН¹

¹ Розмова, казання, що закликає до доброчинности, цноти, чесноти.

I

Коли обід хтось славний зготував,
Наїдки найдобірні та напитки,
Царя самого в гості завізав,
А соли не додав до страв,—
Які-ж із них пожитки?

Оттак і той, що наложив печать
На серце: сам, без дружньої розмови
Жиє для себе—хоч-би був не знать
Як чесний, не приблизиться на пядь
До бога без любови.

Вся чеснота, весь труд його марний,
Молитва, піст і жертви всі й тривога,—
Все те, мов пил, розвіє суд страшний!
Одна любов з них зробить скарб цінний
Перед престолом бога.

II

Не слід усякого любити без розбору.
Як добрі щепи садівник плекає?
Так, що всі зайві парості втинає,
Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору.

Господь сказав: „Яка тобі заслуга,
Коли кохаєш свого брата, друга?
А ви любіте своїх ворогів!“
Подумай добре, що господь велів!

Не мовив: „Моїх ворогів любіте!“
Отсе, брати, ви добре розумійте,
Що ворог божий, ворог правди й волі
Не варт любови вашої ніколи.

III

Не такого посту хоче бог від нас,
Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз.

Бо який користь тілом голод знати,
А без добрих вчинків духом умирати?

І який користь від їди здержатися,
А на блуд і здиство пильно поспішати?

І який користь, щоб лиця не мити,
А в холодну пору голого не вкрити?

І яка заслуга, що в нас тіло сохне,
А у нас голодний під порогом дохне?

Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті
Гаряче молитися, к богу припадати,

Поки там під тином з голоду та стужі
Умирають бідні, зойкають недужі?

IV

Як у хвилі сумніву та муки
Вчитель мудрий не найдесь тобі,
То приймай потіху і науки
З простих уст, загублених в юрбі.

Як на місто військо йде вороже,
А його вздрить в полі простий люд,
То біжить до міста, як лиш може,
І кричить: „Тікайте! Ворог тут!“—

Чи-ж тоді всі мудрі, всі багаті
Не послухають тих простаків?
Чи на крик їх не почнуть тікати,
Критися за мур, за частокіл?

А як хтось-би згорда став казати:
„Що там знає та невчена мразь?
Відки має право так кричати?
Чи на те їх слав у поле князь?“

І гордуючи простацьким криком,
Сам лишився-б в гордощах марних
І попався-б ворогам у руки,—
Чи не був-би се дурний з дурних?

V

Багач.

1.

Свічку поставив ти в церкві
перед образами, багачу!
Добре зробив ти: ось бач,
ярко та свічка горить.

Глянь, ось убогий до церкви прийшов,
що його ти покривдив—
Сплакав і важко зітхнув—
свічка погасла твоя!

2.

Вбогому даток ти дав, о багачу:
се добре зробив ти!
Глянь, онде слуги твої,
твоїх волів пасучи

Потратували всю ниву
убогого твого сусіда,
Що через кривди твої
мусить по жебрах іти!

Глупий! Ти бога здурити гадаєш
сим датком мізерним,—
Кривда-ж твоя наче грім
супроти тебе гримить!

VI

Серцем молився Мойсей
і скорботою духа цілого;
І говорив йому бог:
„Що так до мене кричиш?

„Хоч ти заціпив уста
так, що й слова вони не говорять,
Але я чую аж тут,
як твоє серце кричить.“

VII

Гнів, се вогонь. Чим більше дров кладеш,
Тим ярче полум'я лютує ясне;
А перестань докидувати дров,
Як стій загасне.

Як моряки в час бурі все з судна
У море мечуть, щоб судно влекшити,
А стихне буря, жаль їм стане страт,
Почнуть тужити,—

Так і гнівний у лютому розпалі
Не тямить, що здорове, що боляче;
А гнів мине,—згадавши, що накоїв,
Запізно плаче.

VIII

Немає друга по-над мудрість,
Ні ворога над глупоту,
Так як нема любови в світі
Над матірню любов святу.

Не ділиш мудрости з братами,
Її злодії не вкрадуть,
Її не згубиш по дорозі,
Вона свободна серед пут.

Вона магнет посеред моря,
Найкращий скарб, безцінний дар,
Вогнище тепле в студінь горя,
Холодна тінь у страстей сквар.

Без неї все життя пустиня,
Так як пустий без друга шлях,
І як твій дім пустий без сина,
І як пустий дурного страх.

ІХ

Себе самого наперед
Застав робить, що слідує,
А лиш потому інших вчи,—
Тоді з дороги не схибиш.

Ти сам себе таким зроби,
Щоб інших ти навчити міг;
Сам над собою запануй,
То запануєш над людьми.

Хто сам себе опанував,
Найтяжчу річ він доконав;
Хто сам себе оберіга,
Той безпечніший від усіх.

Не кидай власної мети,
Щоб за чужою десь іти,
А власну ясно ціль пізнай,
До неї просто поспішай.

Х

Хоч хто і сто літ проживе
Безчесно, непоздержливо,—
Волів-би день один прожить
У чесноті, в думках святих.

Хоч хто і сто літ проживе
Без розуму блукаючи,—
Волів-би день один прожить
У розумі, в думках святих.

Хоч хто і сто літ проживе
Ліниво, без енергії,—
Волів-би день один прожить
У праці, в чеснім змаганню.

Хоч хто і сто літ проживе
Про почин і кінець не дба,—
Волів-би день один прожить
І тямить почин і кінець.

Хоч хто і сто літ проживе,
Премудрости не знаючи,
Волів-би день один прожить,
Пізнавши праведний закон.

ХІ

Хоч від хліба здержусь,
А лютую, сержусь,
То яка-ж моя віра?
Чим я ліпший від звіра?

Звір-же хліба не їсть,
А жре м'ясо, рве кість,—
Я-ж про вдачу лукаву
Братню рву добру славу.

Хто вином не впиваєсь
Ні м'ясив наїдаєсь,
Але сам повен злоби—
Чим він ліпший худоби?

Бо худоба дурна
Не коштує вина,
Ні м'ясив не вживає,
Та заслуги не має.

XII

Як сережки золотії
В ніздрях бурої свині,
Так краса не йде в пожиток
Зле вихованій жоні.

Як перлина дорога
Ув оправі золотій,
Так душа жіноча щира
Сяє в зверхній красоті.

XIII

„Здоров, Степане! Що ти робиш,
Що понад річку з жердю ходиш?“

„Ох, мене скрута вчепилася,
Десь моя жінка втопилася.“

„Та що-ж, Степане, бог з тобою
Її шукаєш вверх рікою?“

„А як-же, друже, ти гадаєш?
Моєї жінки ти не знаєш?“

„Хоч і втопилась моя мила,
То вниз водою не поплила.“

XIV

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!

Не бажай ти умом
Понад світом кружить;
А скоріш завізьмись
В світі праведно жить.

XV

Годуй гадюку молоком,
У неї буде більша їдь;
Роби добро лихому — він
Тебе вмотає гірше в сіть.

Гадюка і злюка,
Обое страшні,—
Та що з них страшніше?
Скажи-но мені.

Страшніша гадюки
Людина лиха!
Від зілля, промови
Гадюка втиха.

Та злюка не втихне,
Ні вдень ні вночі,
Хоч кров їй із серця
Свогого точи.

XVI

Як промінясто гарний цвіт,
Барвистий, та без запаху,
Так гарні та пусті слова
Того, хто не сповняє їх.

Як промінясто гарний цвіт,
Барвистий, любо запашний,
Так гарні та плідні слова
Того, хто чинить після них.

XVII

Як лампа розбита,
Даремно олій доливати;
Як злодій утікне,
Даремно стайні замикати.

Як висохли води,
То по що там мости будуєш?
Як юність минула,
То по що з дівками жартуєш?

XVIII

Хто тому шкодить, що йому
Зла не зробив,
Невинному, котрий його
Не оскорбив,

На сего власне зло його
Впаде — без слова,
Як проти вітру сіяна
На сівача паде полова.

XIX

Ворог батько, ворог мати,
Що не вчили сина!
І піде він в світ блукати
Як та сиротина.

Як між павами ворона
Поваги не має,
Так невчений в товаристві
Голову схиляє.

XX

Як пчола, що квітам фарби
Ані паху не уймає,
Тільки сок їх ссе солодкий,
Так з людьми жиє мудрець:

Що хто зробить, чи не зробить,
Зле чи добре, він не дбає,
Лиш про власні діла дбає,
Злий чи добрий їх кінець.

XXI

Хто лиш квітки в життю збира,
Чий дух до земного прилип,
Того, напавши, вхопить смерть,
Як повінь соннее село.

Хто лиш квітки в життю збира,
Чий дух до земного прилип,
Той смерти попаде у власть,
Не осягнувши, що бажав.

XXII

Багатство злом не є,
Коли на добре вжите.
Та хто з біди в черці
Иде господу служити,

З страху перед життям
І перед боротьбою,
Хто супокою там
Шукає, а не бою,

Не праці, але сну,
Не посту, а страв много,
Не служби божої,
А служби тіла свого,

Волів-би віри він
Зректись, се менший гріх,
Ніж віру сю весь вік
Отак давать на сміх.

XXIII

Як риба без води
На суші швидко гине,
Так пропада чернець,
Що монастир покине.

Як квока, що з яєць
Встає занадто часто,
З них запортки потворить,—
Так і чернець, що рад
Виломлюєсь із влади,
Не тіло, але душу морить.

XXIV

Хто в першій життя четвертині
Знання не здобув,
А в другій життя четвертині
Майна не здобув,

А в третій життя четвертині
Хто чесним не був,
Той скаже в четвертій: „Бодай я
І в світі не був!“

XXV

Строфи

1

Пурпуром сонечко сходить,
Пурпуром криється в морю;
Так будь і ти все спокійний
В щастю і в горю.

2

Мужню силу хоч похилить горе,
Та не зломить, в підлість не поверне;
Так і свічку хоч схили до долу,
Свого світла вниз вона не зверне.

3.

Обрубане дерево знов зеленіє,
І місяць із серпа знов повний стає;
Се бачучи, чесні, не тратьте надії,
Хоч доля гнівная вас гонить і б'є.

4

Не цурається правди мудрець,
Хоч вона й з уст дитинячих буде, —
Так як в ніч, коли сонце зайшло,
Каганця не цураються люди.

5

Добру науку приймай,
Хоч її і від простого чуєш;
Злої-ж на ум не бери,
Хоч-би й святий говорив.

6

Хто має мудрість, а з неї
Ближнім не хоче вділити,
Той має скарб многоцінний,
В міх шкуратяний зашитий.

7

Мудрість захована,
Золото в скритку—
Однаковісінько
Суть без пожитку.

8

Дурний, хто, помилок лякаючись,
Не сміє братися до діла,—
Так як би я не їв, лякаючись,
Щоб кришка в голосницю не влетіла.

9

Не пливе супроти вітру
Запах цвітів і кадила,—
Але йде по всіх усюдах
Добра слава, добрі діла.

10

Навіть той, хто в призначення вірить,
Все трудитися мусить постійно:

Адже-ж бачиш і сам, що без труда
Не горить і сухеє поліно.

11

Не звикай утертими стежками
Йти за другим сліпо, як у дим,
Бо як стануть пастухи вовками,
Треба вівцям пастися й самим.

12

Бережи маєток про чорну годину,
Та віддай маєток за вірну дружину;
А себе довічно бережи без впину,
Та віддай майно і жінку й себе за Вкраїну.

13

Гість, дитя і цар і жінка
Мають всі один звичай:
Є що, чи нема — байдуже,
Ім усе лиш дай та дай.

14

Хто духом низький, не мішайся там,
Де є високих трони;
Та-ж чобота ніхто не надіва
Замість корони.

15

Та й глупі-ж ті багатирі,
Що люблять спать на подушках!
Я спав лиш на однім пері,
І твердо так було, що страх.

16

Щасливий той багач подвійно:
 Піч повна дров, огонь горить, гогоче;
 А в мене лиш одно поліно,
 Та й те горить не хоче.

17

Отрута є зле вивчена наука,
 Отрута є нестравлена їда;
 Для бідних трута—взаїмна порука,
 Старому трута—жінка молода.

18

Скупий не пан своїх засіків повних,
 А сторож і приставник і невольник.

19

Книги—морська глибина:
 Хто в них пірне аж до дна,
 Той хоч і труду мав досить,
 Дивнії перли виносить.

20

Хто власного ума не має,
 То з книг не вийде ум йому;
 Хто є сліпий на обі оці,
 То що по дзеркалі йому?

21

Клониться дерево, плодом обтяжене,
 Чесний, розумний, і ти так клонись!
 Висохле дерево, безмізкії голови
 Зломляться, та не похиляться вниз.

Великі дерева шануй,
 Що плід дають і в спеку тінь;
 А як і плід, бува, хибне,
 Чи-ж тінь сама не є добром?

Мухи сідають на ранах,
 Пчоли на квітах пахучих;
 Добрий все бачить лиш добре,
 Підлий лиш підле у інших.

Як військо скликає труба,
 Так ангелів божих скликають
 Сердечні слова.

А в гуслі та флейти де грають
 І брата осуджують, там
 Приховок чортам.

Лихвар і п'яниця,
 Се два побратими:
 Сам чорт побратимство
 Зв'язав поміж ними.

На двоє сотворено богом вино:
 Розумним на радість, на згубу дурному;
 Багатство — на двоє теж дане воно:
 На добро милосерним, на згубу скупому.

27

Як від лютого татарина,
 Що шаблюкою маха,
 Всі тікають безоружні,
 Так тікай ти від гріха.

28

Хто з всіми добрий хоче бути,
 Той швидко втратить добрий путь.

Не може при добрі той жити,
 Хто хоче злу й добру служити.

Бо хтівши догодить обом,
 Він швидко стане зла рабом.

29

Від слона на тисяч п'ядей,
 Від коня на сто тікай,
 Від вола на десять п'ядей,
 Зла й на очі не видай.

30

Як метіль прошумить,
 Так загине за мить
 Злий, сльозами людськими годований,
 Щезне й слід весь по нім...
 Але добрий — се дім
 На скалі віковично будований.

31

Як запорохи чоловік
 Знести не може ув очох,

Так гордості в душі людській
Не зносить бог.

32

Хоч-би й мертвого міг гнівливий воскресить
То бог його за гнів його відкине;
В гнівливе серце помисл злий, як нетля
в світло, лине,
Сама згорить, а світла не згасить.

33

Хоча-б ти і муки тяжкі потерпів,
А брата свого не любиш,
То все-ж ти на вічне життя не доспів,
Лиш дармо дочасне загубиш.

34

Як та опука від скали
Відскакує відлого,
Так кривда людська все паде
На кривдника самого.

35

Вогневі, що ліси палить,
На поміч вітер ще спішить,
Та каганець він загасить.
Так сильний сильного скріпля,
Король рятує короля,
Слабого-ж топче й потопля.

36

Наче віз без коліс
Не покотиться до суду

Так своєї судьби
Не дійдеш без праці й труду.

37

Молодість у бідності,
Без мами дитина.
Старість у бездітності
То гірка година.

38

Ти сто людей побив у бою
І тим пишаєшся, герою?
Ось сей лиш власну пристрасть поборов:
І над тобою він горою.

39

Купа дров і жура —
Що з тих двох тяжче є?
В дровах труп лиш згара,
А в журі все життя.

40

Хоч-би все небо папером було,
Хоч-би все море чорнилом було,
Зорі-б на пера всі перекувать,
Ангели-б сіли тим пір'ям писать,
То не списали-б — так мудрий прорік —
Мудрости божої в вік.

III. ПРИТЧІ

I

Притча про життя.

Було се в Індії.

Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз напав на нього
Голодний лев. Побачивши звірюку
Ще здалека, почувши рик її,
Почав тікати чоловік що духу.
Тікаючи, наскочив він нараз
На глибоченну балку. Не було
Часу вертати, не було де скритися,
А звір вже близько. Бачить чоловік,
Що зо стіни безодні, зо стрімкого
Скального обриву худа берізка
В щілині виросла й вершок зелений
Понад безодню к сонцю піднімає.
Недовго думаючи, він чепився
За ту берізку; держачись руками
За пень її, повис над гирлом темним,
Аж поки, бовтаючи там ногами,
На щось твердого крихту не оперся.
Тоді аж відітхнув і дроз смертельна
По-трохи втихла. І почав тоді
Сірома озиратися довкола,
Де він і що з ним?

Перший зирк його

Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдина опора.

Що за притчина? Глядить: дві миши,

Одна білява, друга чорна, пильно,
Запопадно і ненастанно й прудко
Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов наняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити.
І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбіг над пропасть і його побачив
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядів з гори, скакав і землю гриз,
Ждучи, аж він угору знов підлізе.

І глянув вниз у пропасть чоловік.
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Пашеку рознімає, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло і холодним потом
Все тіло облилось.

Та враз почув,
Що те, о що опер він ноги, якось
Ворушиться. Зирнув, аж пробі! Се
Гадюка звита в клубок, що в щілині
Дрімала. Рад був скрикнути чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.
Рад був молитися, та тривога вбила
Побожну думку. Наче труп холодний
Він висів, певний, що в найближчій хвилі
Коріння миши підгризуть, гадюка
У ногу вкусить, сил його не стане,
І вниз він упаде змії в пашеку.

А в тім—о диво! На гілках берізки
Побачив той нещасний чоловік

Гніздо чмелів. У щільнику малому
Було там трохи меду, а чмелі
Всі полетіли в поле за пожитком.
І закортіло чоловіка того
Покушать меду. Він всіх сил добув,
Піднявся трохи вгору і устами
Досяг щільник і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодощі меду
Заставили його про все забути:
Про льва, що вив йому над головою,
Про миші, що його підпору гризли,
І про дракона, що внизу грозив,
І про гадюку, що у стіп сичала.
Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказану, високу розкіш раю.

Готама Будда, Азії світило,
Очима духа бачив сю пригоду
І своїм вірним так про неї мовив:
„Сей чоловік, брати, то кожний з нас.
Життя важке, природа нам ворожа
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують,
Як того мужа, що там в балці висів.
Голодний лев над нами, то є смерть;
Дракон внизу, то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти,
А миші, чорна й біла—день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають.
А та гадюка під ногами, браття,
То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі
На завсігди відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепившись,
Міркуємо спастися від заглади,
Се людська пам'ять—щира та коротка.

Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку. Та одно лиш нам
Лишилось, те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взять не може:
Се чиста розкіш братньої любови,
Се той чудовий мід, якого крапля
Розширює життя людськеє в безмір,
Підносить душу понад всю тривогу,
Над всю турботу із за діл минущих—
В простори, повні світла і свободи.
Хапайте сквапно каплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любови та бажанню
Братерства, у надії, у змаганню
До вищих, чистих цілей є ваш рай.“

II

Притча про віру.

На Цейлоні святому
Є кипарис високий,
Розкішний, тисячлітній,
У світі одинокий.

Журчить з його коріння
Малесенький поточок;
Ніхто не тямить, щоб він
Зронив один листочок.

Як перший лист ізронить,
То твердо вірять люди:
Хто з'їсть отой листочок,
Той вічно жити буде.

І довгі вже століття
Побожнії буддісти
Стоять під кипарисом,
Читають акафісти.

Звернувши очі вгору,
Перебирають чотки,
І ждуть, аж з кипариса
Впаде той лист солодкий.

І ждуть собі безсмертя,
І мруть один за одним,—
Нові приходять з серцем
Прагнущим і голодним.

І ждуть того листочка—
Ніяк не відірветься!
І ждуть і мруть в тій вірі,
Що хтось його дождеться.

III

Притча про любов.

До Йосифа в Єгипті так
Сказав облесливий дворак:

„Ах, пане, страх тебе люблю
За добрість, за красу твою!“

Та Йосиф знав ціну тих слів,
І дворакові відповів:

„Минувше ти збудив сумне...
Мій друже, не люби мене!

„Отець любив мене й жалів—
За се братів на мене гнів,

„За се в рові я смерти ждав,
За се невольником я став.

„Потім Пентефрія жона—
Любила страх мене вона,

„Та за любов її дарму
Попав я на сім літ в тюрму.

„Тож нині... щиро признаюся,
Любви твоєї страх боюся!“

IV

Притча про красу.

Аристотель мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:

„Більш ніж меч і вогонь і стріла і коса
Небезпечне оружжя жіноча краса.

„Тільки мудрість, наука і старші літа
Подають проти неї міцного щита.“

Аристотель мудрець по садочку гуля,—
Бач, Аглая іде і очима стріля!

Та Аглая, котрої надземна краса
Звеселяє людей і самі небеса;

Та їдких її слів і шпаркого ума
Всі боялися, навіть цариця сама.

Аристотель дівчині гаразд придививсь,
Як повз нього ішла, низько їй поклонивсь.

І промовив: „Аглає, благаю, молю!
Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю.

„На часок-волосок вволи волю мою!
Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю.“

Усміхнулась Аглая. „Сє-ж почесть мені,
Що на мні зупинив свої очі ясні

„Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся,
Що умом обняв землю, зглибив небеса.

„Я твоя. Що захочеш, зо мною чини,
Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни.

„По саду тім, де в'ються доріжки круті,
Пів години мене провози на хребті.“

Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат!
Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать.

І хламиду він зняв і рачкує піском,
Його очі Аглая закрила платком,
І сидить на хребті й поганяє прутком.

Так заїхали враз аж на площу садка,
Де під тінню дерев край малого ставка

Олександр сидів, його мати й весь двір,—
Срібний сміх там лунав і пісні й бренькіт лір.

А Аглая кричить: „Ну, мій ослику, ну!
Ще мінуточки дві! Ще минутку одну!“

Аж у круг двораків його дівка пуста
Завела і зіскочила живо з хребта,

І платок із очей поспішила знять...
Що там сміху було, то й пером не списать.

Аристотель мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:

„Більш ніж меч і вогонь і стріла і коса
Небезпечне оружжя жіноча краса.

„Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щита.

„Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець
Може бути проти неї надійний борець.“

V

Притча про приятнь.

Вмираючи, покликав батько сина,
Що був його єдина дитина,

І мовив, звівши голову стару:
„Мій синку, швидко я мабуть умру.

„Дав бог мені прожити много літ,
Добра надбати і пізнати світ.

„Добро тобі лишаю. Не марнуй
Його, та й понад міру не цінуй.

„Не думай в нім мету життя знайти,—
Се сходи лиш до вищої мети.

„Та крім добра ти маєш, синку, те,
Що найважливіше—серце золоте,

„Досить науки і здоровий ум,
І вже пройшов ти молодости шум.

„Одного лиш бажаю ще тобі,
Щоб мав ти друга щирого собі.“

Син мовив: „Татку, дяка вам і честь!
Та в мене друзів щирих много єсть.“

„О, синку, много при їді й вині,
Та в горю допомогти—напевно ні!

„Я сімдесять п'ять літ проживши, вспів:
Знайти одного лиш—та й то на пів.“

„Ні, татку—мовив син,—з моїх друзяк
Піде за мене кожний хоч на гак!“

Всміхнувся отець. „Щасливий, синку, ти,
Та я би радив пробу навести.

„Заріж теля і запакуй у міх,
А ніччю йди з тим до друзяк своїх.

„Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!“
Проси, щоб захистив тебе і скрив.

„Своїх отак попробуй, а потім
Застукай і в мого друга дім.“

Послухав син. Як смерклося цілком,
Пішов важким нав'ючений мішком.

До друга найлюбішого воріт
Застукав: „Живо, живо отворіть!“

Явився друг. „Се що тебе жене?“
„Я чоловіка вбив! Сховай мене!“

Та сей, не відчиняючи воріт,
Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід

„Ти хочеш у тяжку біду вплескати?
Адже-ж коли почнуть тебе шукать,

„То де-ж підуть насамперед? Сюди!
Бо знають, що я друг твій! Геть іди!“

Пішов по інших своїх друзях син,—
Не скрив його, не втішив ні один.

А дехто мовив: „Забирайся ти!
Я зараз мушу властям донести.

„Адже-ж всі знають, як дружили ми,—
Ще скажуть, що до спілки вбили ми.“

Оттак всю ніч продвигавши свій міх,
До батькового друга він прибіг.

„Рятуйте, дядьку! Я людину вбив,
Та вже й у місті шуму наробив!

„Ось труп! Там десь погоня вже жене!
Ой пробі, скрийте трупа і мене!“

Старий живенько замки відкрутив
І з міхом парубка в свій дім пустив.

„Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут!
А трупа десь я впру в безпечний кут.“

Замкнув ворота, взяв на плечі міх—
Та парубок упав йому до ніг.

„Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні!
Ніяке зло не сталося мені.“

І він сказав йому батьківську річ
І все, що діялося з ним сю ніч,

І як подвійно тут він скористав:
Фальшивих друзів збувсь, а вірного пізнав.

VI

Притча про вдячність.

Мороз був лютий, сніг і завірюха,
По вулиці голодний пес блукав:
Обмерз, продрог, здається, пушка духа,
Надармо страви й захисту шукав.

Аж чоловік найшовся милостивий,
Впустив до хати пса і обігрів.
Пожалував його, як друг правдивий,
І їсти дав того-ж, що й сам він їв.

Та пес, нагрівшись у теплій хаті,
Спочивши і наївшись досить,
Замість подяки став гарчать, брехати,
Ще й кинувся хазяїна вкусить.

Подібний ти до нього, брате милий:
Не тямиш, хто добро тобі зробив,
А тих, що розуму тебе навчили,
Як часто ти зневажив, оскорбив!

VII

Притча про покору.

Два їзди́ були раз: митар
І вельможний фарисей;
До мети взялися бігти.
Хто допаде? Той чи сей?

Ся мета — життя у небі.
Щоб до неї дочвалать,
Фарисей запряг два коні:
„Чеснота“ одного звать,

Піст, молитва, дари вбогим.
Хто був другий, кінь? Та ба!
Гордість, злобная обмова
І гідка самохвальба.

Шарпнули оті два коні:
Сей сюди, а той онтам,
Розірвали віз на двоє,
Проваливсь їздець і сам.

Тим часом убогий митар
Шпаку „Смирність“ як запряг,
То помалу, але певно
До мети свій віз дотяг.

VIII

Притча про правдиву вартість.

Асока цар премудрий, милосерний
До ради царської звик був просити
Пустинників, аскетів, богомольців,
І пильно слухав, що вони казали.

Та се не в смак було його міністрам,
Дорадникам, вельможам, генералам
Сидіти поруч старців у лахміттю,
І стали нарікати на царя.

Одного дня поклав він перед ними
Дві скриньки. Перша, щиро-золота,
Ясніла від каміння дорогого;
Друга-ж була звичайна, дерев'яна,
А шпуги позаливані смолою.

І мовив цар: „Мої міністри любі,
Котра з оцих скриньок вартніша буде?“

І одноголосно сказали всі:
„А вже-ж вартніша сяся золота!
Як можна, царю, навіть прирівняти
До тої позасмоляної скриньки!“

То цар велів скриньки повідчиняти.
І глянь: у золотій лежало стерво
Гудке, вонюче, так що мимоволі
Усякий аж ухопився за ніс.

А в смоляній лежали гарні перли
І пахощі і дорогі каміння
Безмірної ціни. І дивувались
Міністри, генерали та вельможі.

А цар сказав до них: „Ну, що-ж тепер?
Чи справді скринька золота вартніша?“

І строго глянувши на них, сказав:
„Ся скринька золота, се ви панове!
Назверх коштовна, гарна та блискуча,
Внутрі-ж у вас незгода, гниль і зрада.

„А ся засмолена, се ті аскети,
Ті жебраки, старці та богомольці,
Що зверхньої краси давно зреклися,
За те з душі своєї гнів і зависть
І пристрасть випололи наче хопту,
А досвідом і розмислом глибоким
Свій ум неначе сонце прояснили.“

Так ось вам, золоті скриньки, наука,
Не надто гордувати смоляними,
Поки не бачили тих пахощів,
Перел, клейнотів, що є в них укриті.

IX

Притча про нерозум.

Стрілець сильце заставив,
Спіймалась пташка вмить;
Він взяв її, щоб зараз
Головку їй скрутить.

Залебеділа пташка:
„Ой, стрільче, стій, пожди!
Я, пташечка маленька,
Що з мене тут їди?

„Пусти мене на волю,
Я дам тобі за те
Три добрії науки
На все твоє життя.“

Стрілець мій здивувався.
„Чи бач, ся дробина
Мене навчати хоче!
Ну, що там зна вона?“

І мовить: „Добре, пташко!
Коли з твоїх наук
Я хоч що-то змудрію,
Тебе пушу я з рук.“

І мовить птах: „Не жалуй
За тим, чи зле, чи гоже,
Що сталось раз і більше
Відстатися не може.“

Стрілець подумав: „Правда!
За тим жаліть не гоже,
Що сталося раз і більше
Відстатися не може.

І мовить птах: „Не рвися,
Завдавши серцю скрути,
Що зробиш — розробити,
Минуле знов вернути.“

Стрілець подумав: „Правда!
Шкода бажань і скрути,
Що зробиш — не розробиш,
Що сталося — не вернути.“

І мовивть птах: „Ніколи
Не вір ні в які дива,
Не вір ні в яку вістку,
Що просто неможлива!“

Стрілець подумав: „Правда!
Чимало плещуть дива,
А розміркуеш — скажеш:
„Се сплітка неможлива!“

„Гаразд — сказав він — пташко!
Не злі твої науки.
Лети ж собі й стрільцеві
Не попадайся в руки.“

І пурхнула пташина,
На близькій гільці сіла,
І до стрільця звернувшись,
Таке йому повіла:

„Ей, та й дурний ти, стрільче,
Що дав мені здуриться!
А мною ти, небоже,
Міг добре поживиться!

„Бо знай, в моїй утробі—
Як-би ти знав оце!—
Є перла так велика,
Як струсове яйце!“

Стрілець аж зойкнув з жалю.
„А, що-ж я наробив,
Що так без застанови
Великий скарб згубив!“

І він підбіг під гілку
І скочив, що є сил,
Щоби спіймати пташку,—
Та ба, не має крил!

А потім мовив: „Пташко,
Пташиночко моя!
Вернись до мене! Буду
Тобі за батька я.

„У клітку золотую
Всаджу тебе я сам,
І все, чого захочеш,
Тобі я радо дам!“

Пташина відповіла:
„Дурний ти є, як був!
Всі три мої науки
Відразу ти забув!

„Зробив ти добре діло.
Мені летіть велів!—
І зараз по хвилині
Сам того пожалів.

„А потім забажав ти
Мене дістать ще раз,
І просьбою вернути
Назад минулий час.

„А чом? Бо несуразним
Повірів ти словам,
Що в мні є перла більша
Удвоє, ніж я сам.“

Х

Притча про радість і смуток.

Два сусіди жили поруч себе рядом:
Сей весілля справляв, а другий похорон.

В одній хаті ридання і плач над мерцем,
В другій хаті музика і спів над вінцем.

Тут на мари мертвого кладуть і голосять,
Там до шлюбу рушають і дари виносять.

Одним шляхом везуть і труну й молодят,
Один піп погребе й буде шлюб їм давать.

І веселі й сумні вернуть з церкви ураз,
І певнісько сі й ті спільно впються за час.

Се не казка, брати, тільки образ мабуть,
Як у парі в життю смутки й радощі йдуть
І сі й ті до одного кінця нас ведуть.

XI

Притча про піст.

Раз цар один на ловах заблудився
Посеред гір і не було нікого
При нім, щоб з ним хоч словом обмінився.

І зголоднів. А мав з собою много
Їди, та страва в рот йому не йшла,
Бо він обідать звик серед шумного

Кружка жінок і слуг. Та ось з села
Далекого пастух іде до стада,
І стежка повз царя його вела.

І цар зрадів. „А ось мені розрада!“
І крикнув пастуху: „Здоров був, брате!
Будь тут мені як вся дворян громада!“

„Ходи, сідай зо мною враз снідати,
Бо не привик я їсти сам один.“
„Здоров був, царю!“—став пастух казати.

„Не може твій покірний селянин
Снідять з тобою. Се йому не слід.“
„Не може?“—скрикнув цар.—„З яких причин?“

„Бо запросив мене на свій обід
Ще старший цар від тебе, цар безодні,
Цар неба і землі, цар на весь світ.

„Я, царю любий, піст держу сьогодні.“
„Га, добре діло!“—мовив цар.—„Та знай:
Я цар, оба ми втомлені, голодні...”

„Для мене, братіку, свій піст зламай!
Снідай зо мною, завтра пость всю днину.“
„Я радо, царю, се зроблю, лиш дай

„Мені поруку певну, незрушиму,
Що доживу до завтрішнього дня
І проживу всю днину ту і встигну

Сповнити те, що богу винен я.“
Зворушили царя слова ті пастухові.
Він мовив: „Справді, не мені рівня

„Той цар і з ним я не стою у змові.
Тобі поруки я не можу дати!
Іди й йому ти вірно встійся в слові!“

Пастух пішов, а цар сів сам снідати.

XII

Притча про смерть.

Асока цар премудрий, милосерний—
Були колись такі царі на світі—
З цілим двором раз їхав через місто
І вздрів аскетів двох—худих, блідих,
В одежах із кори та бур'яну.
Швиденько зсів з коня могучий цар
І підійшов до них і поклонився
~~Ім до землі і цілував їх ноги,~~
Благаючи благословенства в них.

Не любо се було його дворянам.
„Занадто цар унижує себе
Перед неробами та жебраками!“
Та не посмів ніхто цареві в очі
Сказати се. А був там царський брат,
То сей почав цареві докоряти.
Мовчав Асока, не сказав ні слова,
І вечером у двір вони вернули.

А був у краю звичай старосвітський:
Коли кого на смерть засудить цар,
То перед дім його шле трубача;
І перед чиїм домом сей затрубить,
Тому на завтра треба смерти ждати.

То цар Асока ще в той самий вечір
Шле трубача з смертельною трубою
Перед свого брата дім. Заграла
Труба зловіща. Похололо в серці

У брата царського. Хоч він не чув
Ніякої провини за собою,
Та знав, що царська невідмінна воля.

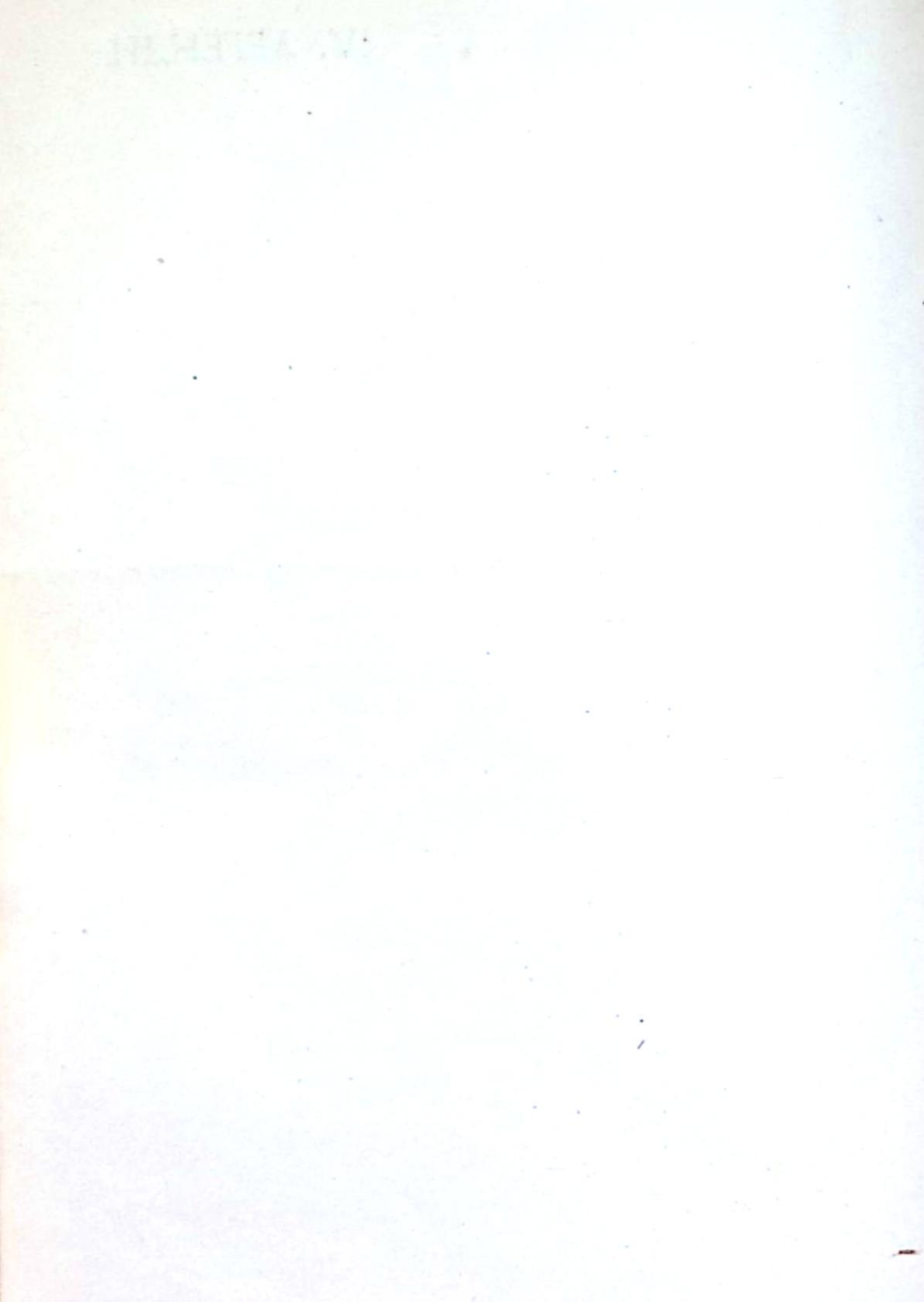
Всю ніч не спав нещасний, все тримтів,
Ридав, зідхав, робив порядок дома.
А рано у невольницькій одежі,
Присипавши волосся пилом, шнур
На шию засиливши, він пішов
У царський двір і став перед царем.

„Се що такого?“—запитав Асока,
Ніби дивуючись.—„Чого ти, брате,
Ідеш в такій невольничій подобі?“

„Ти, певно, ліпше знаєш се, мій царю!
Я знаю тільки те, що вчора зночи
Труба смертельна перед моїм домом
Заголосила. Я готов на смерть.“

Та радісно обняв його Асока.
„Ну, бачиш, брате, як ти налякався,
Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат
І що ні в чому ти не винуватий.
А вчора сам ти докоряв мені,
Коли корився я перед старцями;
Адже-ж вони такі-ж післанці смерти,
Післанці Всемогучого царя,
Що нам не брат, не сват і не рідня
І в кожній хвилі може нас покликать
На суд свій строгий. Сі його післанці
Грізніші, ніж моя труба смертельна.
От тим то я корився перед ними
На знак, що розумію їх призив.
Прости мені тривогу се ночі,
Та уважай на ті смертельні труби,
Які господь раз в раз нам посилає,
Щоб не застав нас сонних, неготових
Його призив могучий. Будь здоров!“

IV. ЛЕГЕНДИ

I

Арот і Марот.

Як согрішив Адам у раї,
А потім людський весь народ
В тяжких гріхах почав бродити,
Два ангели, Арот, Марот.

Сказали богу: „боже батьку,
Невдалий твій—чоловік!
От бач, твою зневажив волю,
З твого шляху геть утік.

„Таку малесеньку пробу,
Як ти йому в тім раю дав,
І тої не вдержав, безтямний,
І волю він твою зламав!“

„А ви-б, міркуєте, вдержали?“
Господь до ангелів прорік.
„Ах, господи!—Арот аж скрикнув,—
Що ангел, то не чоловік!“

„Ну добре, йдіть до Вавилону!
Людей неправедних судить.
Судить по правді, та вважайте,
Самі в покусі не впадять!“

Гуде по Вавилоні слава,
Загомонів увесь народ:
Судді преправедні явились
Арот і брат його Марот.

Мов звіря дикого з оселі,
Так кривду з між людей женуть,
Розсуджують царів і бідних
І з шляху правди не схибнуть.

Радіє люд. Одна в задумі—
Астарте, віщая жона.
„Не віриш?“— люд її питає.—
„Попробую“—рекла вона.

На другий день препишно вбрана
Вона в судилище пішла,
За нею-ж повний збан рабиня
Вина солодкого несла.

„Послухайте, судді правдиві,—
Вона розсудливо рекла,—
З мого саду бистра річка
На млин сусідові текла.

„В сусіда жінка язиката
Мене неславить; за сей чин
Я відкопав веліла річку,
Ось і стоїть сусідів млин.

„Сусід мене з слізьми благає
На млин пустити воду знов,
Бо се-ж увесь його прожиток,
Його й дітей, п'яťох голов.

„А я тверджу: не має права
На воду ту отой мужик,—
Та воду я пушу із ласки,
Як жінці виріже язык.

„Сього не хоче він зробити,
І млин його сухий стоїть.
То-ж вас питаю: чи по правді
Зробила я? Судді, скажіть!“

„Не добре ти зробила, пані!—
Сказали враз Арот, Марот,—
Вітця й дітей за те карати,
Що завинив жіночий рот.

„Клеветницю пізви до суду,
Сама зневаги ти не мсти,
А річку із свого саду
Сусідові на млин пусти!“

І врадувалася Астарте.
„О, веселись, душе моя,
Що праведних таких і мудрих
Суддів знайшла нарешті я.

„Всі царськії судді признали
За мною правду, та пекло
Мене сумління, що тим людям
Роблю я кривду й люте зло.

„О, звеселюся нині з вами!
Ви шлях вказали в темноті!“
І налила вино перлисте
Вона в три кубки золоті.

Міркують ангели: „На кривду
Вона не хоче нас підбить.
Ми-ж видали вже суд правдивий!“
І прийнялись вино те пить.

Та швидко кров у них заграла.
Одні їм зорі й небеса,
Один їм рай, одна їм правда,—
Астарті дивная краса.

„Склонись до наших просьб, о пані,
Пробудь сю нічку з нами тут!
Дамо тобі, чого бажаєш,
І инший видамо засуд.“

Смієсь Астарте, доливає
Вина, піддразнюючи їх.
„Засуд свій ви змінить готові
За нічку пестощів моїх?

„Не хочу иншого засуду.
По що мені богів гнівить?
Я з вами ніч одну пробуду,
Та ось що мусите сповнить:

„Скажіть мені те тайне слово,
Що вас у небо підійма,
Веде перед престол господній!
Тоді віддамся вам сама.“

Вином розпалені й любов'ю
Шепнули їй те слово вмиль.
Смієсь Астарте, доливає
Вина, ще дужче їх дразнить.

„Ні, я роздумала! За слово
Своєї чести не продам.
По що мені воно? Чи нам-же
Іти по ангельським слідам?

„Прощайте, судді!“—„Стій“—ревнули
Арот безтямний і Марот.
На неї кинулись мов звіри,
Насильно їй заткнули рот,

„Ти наша! Не гадай тікати!
Даремно просьб і слів не трать!
Ми сильні! З наших рук тебе вже
Й сам бог не зможе відібрати.“

В тій хвилі шарпнулась Астарте,
Таємне слово прорекла
І згасла разом. З рук насильних
Вона до бога утекла.

Сказала богові всю правду.
„Гаразд зробила, доню, ти!
Іди-ж тепер і до схід сонця
На небі зіркою світи.“

Арота-ж і Марота к собі
Покликав бог і так прорік:
„Ну, хлопці, встереглись покуси?
Що ангел, то не чоловік!

„Скажіть самі, як вас карати?
Чи в пекло, де чорти є всі,
Чи волите до суду висіть
Стрімглав онтам на ланцюзі?“

І на лице своє в покорі
Упали ангели й рекли:
„Карай нас, господи, дочасно,
Лиш в пекло між чортів не шли!“

Край Вавилона рів глибокий.
Арот з Маротом досі там
На ланцюзі за ноги висять
На пам'ять праведним суддям.

II

Указ проти голоду.

Голод вибух в перськім краю:
В найбагатших городах
Бідні з голоду вмирають
По бульварах і садах.

Вчув се Періс, цар суворий,
І розлютивсь. „Що се знов!“
І на голод спосіб скорий,
Не міркуючи, знайшов.

До славетних магістратів
Найбагатших в краю міст
Пописав і попечатав
Власноручно сюю вість:

„Сей указ мій царський, строгий
Всяк у серце хай бере:
Де один у місті вбогий
З голоду від нині вмере,

„Там я багача одного
Взять велю—чи круть чи верть,
Голодом в тюрмі підземній
Заморю його на смерть“.

І указ сей чудо справив:
Хоч як хліб подорожів,
Бідний все мав хліб і страви,
А багач не зубожів.

III

Побіда.

Халіф Абдельмалік святкує побіду
У куфському замку. К кінцеві обіду
Від війська посли
Кривавую голову в місі внесли.

„О царю—сказали—твій ворог неситий,
Давніший халіф наш Масаб уже вбитий.
Горда та буйна
Його голова—в цьому місі вона“.

І мовив халіф: „Отой замок відлюдний,
В котрім такий дар я отримав пречудний,
Від нині я вमितь
Весь золотом кажу і шовком оббить“.

Праворуч халіфа старенький Ібн-Румі
Сидів і понурив чоло у задумі.

„Старий, ти чого
Похнюпивсь? Не радий із щастя мого?“

„Хай буде звеличане ймення господне!
Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні,—
Та я нагадав,
Які вже я види в сім замку видав.

„Літ тому півсотні у стіп Обейдалли
Так само Гуссейнову голову клали
Від війська посли,
Що тут з боєвища її принесли.

„Літ десять минуло, і труп Обейдали
Так само в підніжжя Мхотару поклали
Від війська посли,
Що тут іще теплим його принесли.

„Літ десять минуло, халіфа Мохтара
Така-ж з рук Масаба наскочила кара:
Ось тутка посли
Мохтарову голову в місі внесли.

„І мовив Масаб: «Оце місце блаженне
Мармуром блискучим хай буде вмощене!»
І ось, мов жива,
На сьому мармурі його голова“.

Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся,
А потім з тим словом до слуг обернувся:
„Гей, хлопці, а гов!
Зруйнують цей замок до самих основ!“

IV

Un coeur simple ¹ (Свята Доместіка)

Б'є некое созданіє пізу главу імуще. І разгніва ся дому владика і всади ю в темницю. По многих же днех изведоша ю і заклаша і распяша на дрєві. Ризи єя огнем сожегоша ся, плоти же и крови єя всі причастихом ся.

Напис на окладці одною старого рукопису.

Правило віри, скромности взірець,
Жила собі Доместіка святая,
Своє сховавши світло під корець,
Служила у безбожного глитая.

Хоч давній, славний був у неї рід,
Вона ні трохи ним не величалась;
Щоб згорда й не поглянути на світ,
Раз в раз чолом аж до землі схилялась.

Носила одіж грубу, шерстяну
І кістяні тіснії черевики!
Не стелено їй подушок для сну,
Не грали їй при збудженню музики.

З безмірної покори спала все
В тісній, вохкій, вонючій халабуді;
З хазяйського стола що впало, се
Було її поживою по труді.

¹ Просте серце.

Хоч в бруді й вохкості жила як звір,
Та чистоту над все вона любила;
З таких річей обчищувала двір,
Котрих ніхто не взяв-би і на вила.

Щоб тіла грішного всмирити жар,
Лягала і в кропиві і в баюрі;
За те їй дав господь преславний дар
Наперед віщувати слоти й бурі.

Та ворог святости, злий дух, піддав
Її хазяїнові думку грішну,
І сей святої тіла зажадав,
І вкинуть дав її у тьму кромішну.

Три місяці страждала там вона,
Не піддалась забаганкам чортячим.
І розпалив хазяїна Сотона,
І сей гукнув: „Сюди її! Побачим!“

І привели святую, що в ту мить,
Піднявши голос, заспівала дзвінко.
Та кат її почав ножа гострить
І крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!“

І звязану на дворі розтягли,
І гострий ніж у білі груди вбили,
На стид одежу з неї всю зняли,
Стрімглав за ноги на хресті прибили.

Що далі діялося там, на те
В страсі лице своє закрий, о Музо!
Як на солом'янім вогні святе
Смалили тіло, як пороли пузо...

Як муж жорстокий, лютії жінки
Своє погане довершили діло,
Виймали серце, легке, печінки,
Як на шкamatтя шматували тіло.

Не підіймається рука списать
Усі оті нечувані знущання;
Та сльози щирії з очей біжать
І рвуться з серця щирії зідхання.

Доместіко! Тебе я все співають
Готов. Не май-же жалю ні кришинки!
В здоров'ю дай і в смаку поживать
Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки!

V

**Життя і страждання і спіймання і смерть і муки
і прославлення преподобного Селедія.**

Скривати тайну царськую
Потрібно і конечно,
Бо як її розпапляєш,
Загинеш небезпечно.

Та крити божії діла
Негарно, навіть грішно;
Не скриєш божої хвали,
Лиш сам загинеш вічно.

То й я, лякаючись судьби
Раба, що на розробок
Повірений йому талант
Без діла скрив у сховок,

Бажаю оспівати вам,
Що стане духу мого,
Життя, страждання, муку й смерть
Селедія святого.

Хто були родичі його,
В якій жили країні —
Незвісно; сам він змалку жив
У водяній пустині.

На вічний взір аскетам всім
Не їв він хліба й м'яса;
П'явки і хроби водяні —
Його вся страва ласа.

Олію, молока, вина
Не заживав він зроду;
Для дужчої покути пив
Морську солону воду.

Думками бога хвалячи,
Держав обіт мовчання,
І ані слова не прорік
Від роду до сконання.

Важке зідхання, це була
Його мольба глибока;
Весь вік прожив, зідхаючи,
Не зажмуривши ока.

Не мав він дому ні житла,
Лиш сам пісок та скали;
Мав плащ один із гострих блях,
Що в тіло повростали.

Та на святого напосівсь
Один король сердитий,
З оружьем і дрекольми
Пішов його ловити.

Пророцьким духом чуючи,
Що час його зближався,
З пустині вибрався святий,
На світло показався.

Тут вороги обпутали
Його кругом сильцями,
І до царя взялися гнать
Страшними палицями.

То цар безбожний крикнув: „Гей!
Беріть його, тримайте!
Йому живіт живцем поріть,
З його нутро мотайте!“

Для болю дужчого велів
Солити свіжу рану,
Та тим ще злість не наситив
Мучительську, погану.

Живе ще тіло у бочки
Велів він натоптати,
Поганцям хтів таким, як сам,
Ті мощі в дар післати.

Не допустив всесильний бог
До крайнього скандалу,
Щоб мощі праведника йшли
Поганцям на поталу.

Три дні й три ночі вітер бив
Судно на Чорнім морі.
Вже думав цар: „Скінчився світ,
Погасло сонце й зорі“.

Аж сам Селедій мученик
На них змилосердився,
І моряку одному в сні
Прославлений явився.

І мовив: „Бог за смерть мою
Карати вас не буде,
Та труп мій ви везіть на Русь
Між православні люди.

„Нехай вони в великий піст
Жиють із тіла мого
І слав'ять бога й згадують
Селедія святого.

„Най постять так, як постив я,
Доступлять в бога ласки,
Ідять мене і воду п'ють
І ждуть святої паски.

„Як їх патрон, я відчиняють
Ім буду неба брами,
Пісний Селедій рай знайду
З пісними Русинами“.

І сталось так. І відтоді
Всі Русини голодні
Селедія святого чтять.
Дивні діла господні.

VI

Легенда про вічне життя

1

Олександр Великий весь світ звоював,
І оце в Вавилоні мов бог раював.

А побожний аскет вік в пустині прожив,
І молитвою й постом богині служив.

Наче сонце, що разом прогонює тьму,
Так богиня в опівніч явилась йому.

Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго,
Чим тебе вдоволить? Чи бажаєш чого?“

Аскет мовить:

„Хоч яке се життя і трудне і сумне,
Дай, щоб старість і смерть оминули мене“.

Богиня мовить:

„Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх,
На-ж тобі сей малий золотистий горіх,

„Одну нічку не спи, один день промовчи,
І, очистивши ум, сей горіх розтовчи.

„Шкаралущу в огонь, а розкусиш зерно,
Дасть тобі молодим вічно жити воно“.

Цілий день промовчав і не спав усю ніч
І готовивсь аскет на великую річ.

Ось вогонь розпалив із пахучих полін
І кадило в огонь щедро кидає він.

І закони господні проходить умом,
Щоб очистити ум, не схибити притьмом.

Та ось сумніви в серці повстали страшні:
„Вічно жить—молодим—ну, по що се мені?

„Чи вертати у світ, де панує борба?
Чи ось тут вічно жить? Се-ж безумство хіба!

„О, богине, прости! Я згрішив, бачу сам!
Та безцінний твій дар комусь іншому дам.

„У нас цар молодий, богорівний наш цар!
Богорівним зовсім його зробить твій дар.

„Міліонам він сонце, життя є нове,—
Для добра міліонів хай вічно живе“.

3

Олександр Великий весь світ звоював,
Та дівчини рабом себе він почував.

Персіянки Роксани предивна краса
В його серці горить, мов пожар, не згаса.

Ув обіймах його та красуня горда
Наче тає, на груди його припада.

Та хвилина мине і він чує, що ось
В її серці вороже ворухиться щось,

І в очах, ще вогких від любови і жаги,
Дикі іскри горять, наче-злі вороги.

З її уст вилітають бажання страшні—
Се бажання пожарів, убійства, різні.

Їй опертись король не здоліє й на мить:
Там згорів Персополь! Завтра Суза згорить!

Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?...
День у день із небес його кидає в ад.

4

Олександр Великий богині моливсь:
„Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь!

„Або дай, щоб скінчилася мука моя,
Щоб я знав, чи богиня вона, чи змія?

„Чом міняється так, скільки є в дні годин?
І чи в серці її я паную один?“

В тій хвилині аскет перед ним опинивсь
І покірно царю до землі поклонивсь.

„Вічно жий, царю мій! Хай твої вороги
Згинуть! Ось тобі дар від твого слуги.

„Не згордуй! Сей малий золотистий горіх—
Від богині се дар! Моя гордість, мій гріх“.

І він все розповів, відки має сей плід,
Що робить, щоб богині сповнить заповіт.

„Міліонам ти сонце, добродій еси,—
Будеш жить вічно юний, як плід сей з'їси“.

5

„Вічно жить! Молодим! Справді, божеський дар!“
І великим, безсмертним почув себе цар.

„Вічно жить! Молодим! А вона? А вона?
Постаріє, зів'яне, мов квітка марна!

„Що без неї життя? Сонце? Небо? Сам рай?
З нею жить! Або радше ти сам умирай“!

Вже й не думає цар, до Роксани біжить,
„Серце, ось тобі дар: вічно в юності жить!“

І сказав їй усе, відки має сей плід,
Що робить, щоб богині сповнить заповіт.

„Коли любиш мене, моє сонце ясне,
Дасть безсмертя обом нам зерно те дрібне.

„А не любиш...“—урвав.—„Кого хочеш, люби!
Ось тобі сей горіх! Що захочеш—роби!“

Зчервоніло дівча, в личко вдарила кров,—
Олександр не ждав її слова—пішов.

6

Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти?
Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти?

Не про те! Інший жар в її серці горить!
Інший бог там живе! Інший цар там царить.

Він мета її мрій, осолода очей,
Над усіх милий їй генерал Птолемей.

Хоч не любить її і холодний, як лід,
Вона рада свій вік дати за сам його вид.

„Вічно жить молодій, а без нього? О, ні!
Краще він хай живе, дасть безсмертя й мені!

„Ну-ж, допоможе сей плід його серце здобуть!
А як ні, то мені краще в світі не бути“.

Птолемея знайшла і дала йому плід,
І сказала, який в нім лежить заповіт.

А як ніч надійшла, вона тихо пішла,
Олександру в вино трути-зілля влила.

7

Занедужав король, важко стогне, кричить,
А Роксана при нім не ридає, мовчить.

Головами хитають старі лікарі,
І тривога, як ніч, залягла у дворі.

По всім краю йде вість, наче змора та сон,
І сумує весь край, і рида Вавилон.

Ось у строях, білилах, рум'янах ціла,
В Олександрів покій куртизана ввійшла.

„Вічно жий, царю мій, на потіху для всіх,
Ось від мене тобі чудотворний горіх!

„Від богині се дар. Як з'їси те зерно,
Вічно жить тобі дасть вічно юним воно“.

Спалахнув Олександр. „Нещасна, дрижи!
Від кого маєш плід сей? По правді скажи!“

Та дівча не дрижить, не спускає очей:
„Мені дав його твій генерал Птолемей“.

8

Олександр у болях жорстоких лежав
І в руці своїй плід чудодійний держав.

„Вічно жить і любить! День за днем! День
від дня!
А життя—то борня! А любов—то брехня!

„Вічно жить у борні! Биться в сітях брехні!
День за днем! День за днем! Без кінця! Ні,
ох, ні!

„Не для нас, о богине, твій божеський дар!
Хоч над світом я цар, та над серцем не цар.

„Міліони людей можу вбить, погубить,
Та чи змушу кого мене вірно любить?

„Вічно жить! О, богине, се жарт, се сміх!
Вічне щастя чи дасть сей чудовий горіх?

„Ні, богине! Візьми свій дарунок назад!
Я в Нірвану волю, чи в Олімп, або в ад!“

9

Серед болю в постелі підводиться цар,
І побожно цілує чудотворний той дар,

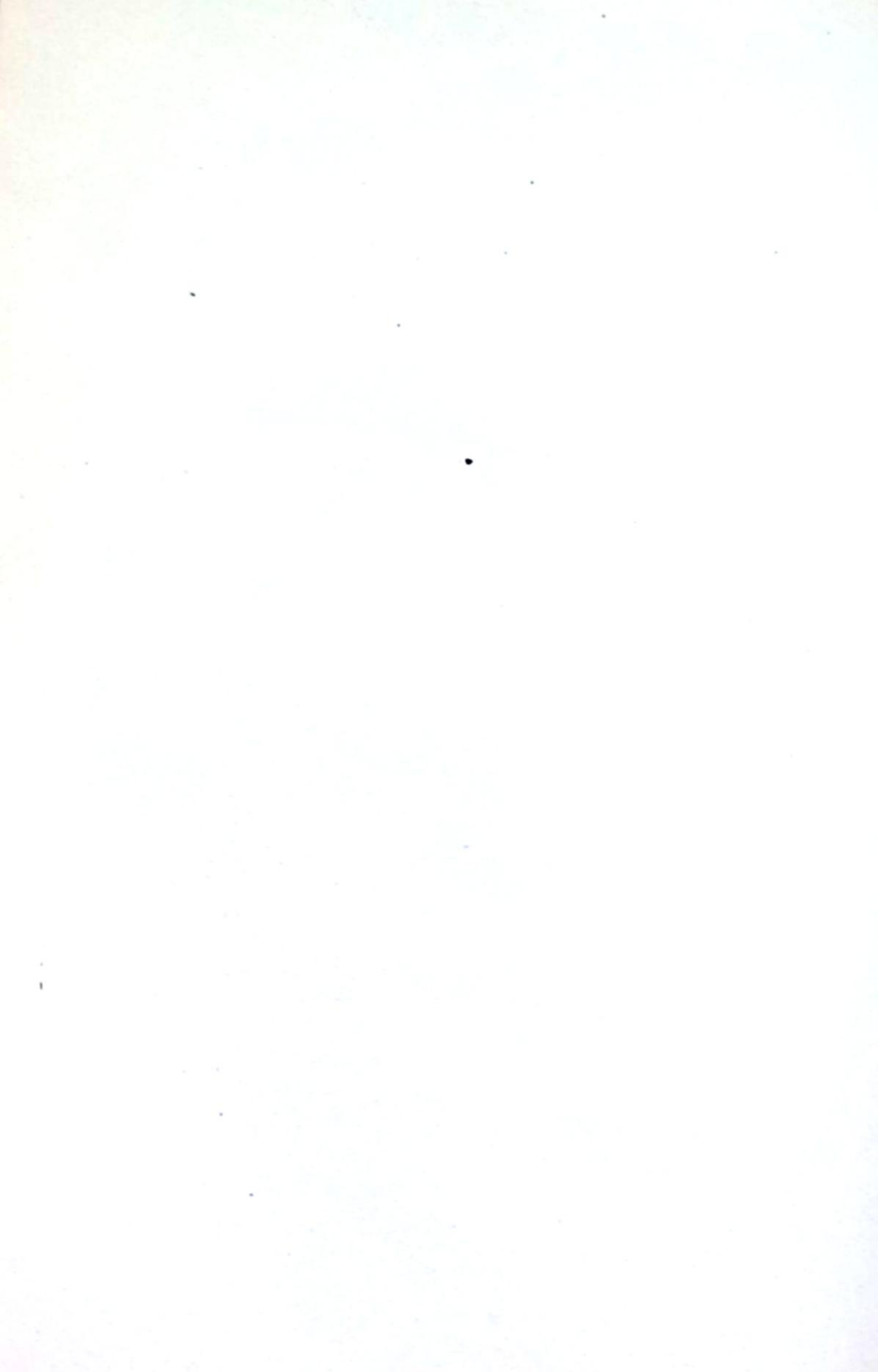
І в тріскучий вогонь із пахучих полін
Чудотворний горіх бистро кидає він.

І здалось, що вже біль не так люто палив,
Мов-би в збурену кров охолоди налив.

Прояснів його ум, серце збулось химер,
А в опівніч саму Олександр умер.

У. ПО СЕЛАХ

I

На Підгір'ю села невеселі
Простяглися долом-долинами,
Мов край шляху на твердій постелі
Сплять старці, обвішані торбами.

Понад річку верби головаті
Довгі віти в воду похиляють;
Журавель поскрипує при хаті,
Босі діти по двору гуляють.

Зпоміж верб та груш та яворини
Чорні стріхи глипають, нагнувшись,
Мохом вкриті, корчами калини,
Мов на вітер ті сичі, надувшись.

Похилились смерекові стіни,
Там і сям стемпльовані дрючками,
Мов каліки, ждуть собі заміни,
Щоб спочить розбитими кістками.

Сліпуваті та тісні віконця
В старосвітських засувах ще ходять.
Чи лякаються ясного сонця
Ті, що вік свій в тих хатах проводять?

Не видати комина на хаті;
Вранці дим всю хату заповняє,
З стріхи буха, в'ється по загаті,
Хапле очі, сльози витискає.

В хаті піч трохи не в півкімнати
З запчіком і припічком із глини,
Вічно тепла—то жолудок хати,
Величезний, як живіт дитини.

Хліб і страва—тут найстарша справа,
Ціль всіх змагань, замислів, турботи,
Мов родивсь сей люд лиш для роботи,
А на хліб вся праця йде кривава.

Ліжко ґазди¹—п'ять дощок незбитих,
Сніп соломи і верета² зрібна³;
Тепла піч є для дітей неукритих,
А для старших постіль непотрібна.

Слуги в стайні сплять—їх коні гріють,
А дівки на лаві, на запічку;
Про вигоду й думати не сміють,
Щоб лиш крижі випрямить за нічку.

І про одіж мало дбають нині:
Як кожух є й чоботи пасові,
Для ґаздині шнур коралів в скрині,
Для дівчат хустята шалінові,

Капелюхи хлопцям повстянії,—
То й весь празник є на довгі літа;
Буднішня одежа в хаті шита
З полотна, що вироблять хатнії.

На стіні розвішані довкола
Дерев'яні давні богомази:
Страшний суд, Варвара і Микола,
Чорні вже від диму, мов від мази.

1 ґазда—господар, хазяїн.

2 Верето—рядно.

3 Зрібний—з селянського полотна.

Тільки й всього христіянства в хаті,—
Але є й письменства в ній позначки:
Там під сволоком завитий в шматі
Лист небесний—писаний бог-зна ким,
Йосифінський наказ панщизняний,
Прадідівський квит на тридцять буків,
Діда скарга за ґрунтець забраний,
Батьків акт ліцитаційний ¹ драний,—
Ось весь спадок, що лишивсь для внуків.

¹ Ліцитація—продаж з торгів.

II

1

В шинку шумить, в шинку гуде,
Аж гомін геть селом іде.
І не питайте, що се є:
Старий Пазюк горілку п'є.
Вже третю ніч він п'є ось так,
Та не гадай, що він піяк.
Він буде ще три ночі пить
І ані цента не платить.
О, бо Пазюк розумний дід,
З кропиви він збирає мід:
Він у селі над всіх моцар,
Бо він собі багач-лихвар.

І не гадай, що за процент
Він п'є й не заплатить і цент!
Ось глянь у корчму. За столом
Сидить Пазюк, співа псалом,
Бо він письменний — знай і се!
І бога в серці має все.
Він бороду на руку спер,
І сиві очі в двері впер,
Волосся сиве і густе
Лице вкрива його товсте,
А голос дзвінко, мов із блях,
Гукає: „Господи воззвах!“

А обік нього кум сидить
І Пазюку в лице глядить,

В очах його читати-б рад,
Чи все старому тут у лад,
Чи все зробив він так як слід,
Щоб ласкав був брикливий дід.
А як старий скінчив свій спів,
То кум несміло річ повів:
„Спасибі, кумцю, вам за глас!
Та щиро я благаю вас,
Вділіть ту позичку мені,—
Я все віддам ув осені.“

Пазюк о стіл б'є кулаком.
„Чи дармо в тебе я дяком?
Не штука то мій глас хвалить!
Кажі горілки ще долить!“
Скрутився кум, неначе в'юн,
Горілку в Жида і тютюн
На борг бере, на стіл кладе,
Знов Пазюка просить іде:
„Вже-ж, кумцю, вас я третю ніч
Частую за пустую річ,
Щоб сотку в позичку дістать,—
Ви-ж обіцяли нині дать.“

Розгнівався на се Пазюк
І повну чарку кинув з рук.
„От ще голяк! От ще жебрак!
До мене промовляє так!
Сто срібла,—се великий гріш!
Узять візьмеш, віддять—хоч ріж!“
„Я-ж, кумцю, позичав у вас,
І, тямите, віддав на час.“
„Віддав! Віддав. А може й ні.
А скільки то було грізні!
Та що вже там! Хай страчу сам!
Як обіцяв, то певно дам.“

І мовить кум: „То дайте-ж тут!
Ось свідки є, горілку п'ють.“

Пазюк на те: „Нехай же п'ють,
У мене гроші є ось тут!“
І виняв з череса платок,
А в нім завитих сім соток,
І перед свідками цілі
Їх розкладає на столі.
„Оце мій плуг, оце мій стіг,
Моя рілля, мій оборіг,
Мої воли, моє гумно,
Моя рідня, моє майно.“

І поскладав, поцілував
І в черес всі сотки сховав.
А кум стоїть, гне в собі злість,
Очима тії гроші їсть.
„Та, кумцю, змилуйтесь бо раз,
Най дармо не благаю вас!“
„Ні, сину, пізня вже пора,
Додому час! Заснути тра!
Ще кварту став, людей відправ,
А завтра рано, щоб ти знав—
Коли діждати дасть господь,
За грішми з свідками приходить.“

Село шумить, село гуде,
Пазюк з шинку додому йде,
При ньому кум, мов в'юн той, в'єсь,
А свідки йдуть то вскісь, то всклесь.
Боками йдуть, пісень ревуть.
Аж ось Пазюк промовив: „Тут!
На розі хрест, з тернами тин...
Тут в хаті мій драбуга син.
Го-го, то злодій, зна біду!
До хати спати я не йду.
Гей, куме! Куме! Де ти втік?
Ти спать мене веди на тік!“

Вранці рано по селі
 То не пчоли, не чмелі
 Глухо зажурчали,
 Не шумів розбитий спуст,
 А йшло слово з уст до вуст:
 „Вкрали! Вкрали! Вкрали!“

Що? Хто? Відки? Вість така:
 Вкрали гроші в Пазюка!
 Як вернув із шинку,
 П'яний у стодолі спав,
 Злодій черес з нього зняв
 І потяг шматинку.

Хто був злодій? Відки знать?
 Сам Пазюк не зна сказать,
 Хоч щось твердо дума.
 Далі скрикнув: „От на глум!
 Вів мене в стодолу кум!
 Се ніхто, крім кума!“

Кум почув се, весь дрижить,
 Мов опечений, біжить:
 „Змилуйтеся, діду!
 Я вас до хреста довів
 Та й пішов вісьта домів!
 Присягати піду!“

„Не бреш! Де гроші дів?
 Ти мене вигоном вів —
 Тямлю весь інтерес:
 У стодолі дрюк відпер,
 Сіна з зруба на тік зверг,—
 Зняв із мене черес!“

„Тут мене гадюка їдж,
 Як я з вами був сю ніч
 На гумні, в стодолі!“

„Не бреши!“—кричить Пазюк,—
„Гроші тут мені до рук,
Бо діждеш недолі!“

3

Зразу сварилися,
Далі побилися
Кум з Пазюком.
Батькові син помагає,
Син держить, батько шмагає
Кума ціпком.

Гамору! Галасу!
Баб назбігалосся
Повний вигін.
Ті Пазюка проклинають,
Інші про кума вже знають:
„Певно, се він!“

Свідків, хоч гать гати!
Сей вже мав спать іти,
Вийшов на двір,
Чув, як Пазюк до стодоли
З кумом чалапав поволі
Попри шпіхлір.

Другий виразно чув:
Кума Пазюк гукнув:
„Куме, ходи!
Пізно вже лізти до хати,
Я на тоці буду спати,—
Ну, заведи!“

Здогади, заміти...
Тут шукать! Там іти...
Властей чекать...
Справді-ж нікому не жалко.
„Так тобі треба, ти п'явко!
Хоч ти пропадь!“

Того рана з криком, шумом
 Серед тлуму дід із кумом
 На попівство враз ішли.
 Чи шукать поради може?
 Ні, за злодія на боже
 По короні понесли.

Ув обох напухлі пики,
 А у серці гнів великий,
 В кума весь кривавий ніс.
 „Правте, отче, два молебні,
 Щоб злодюга той ганебний
 Без пощади нагло тріс!“

Вийшли. Кум у дім кленучи,
 А Пазюк нові онучі
 В постолі, до торби хліб,
 П'ятку в черес, палку в руки,
 Та й для ліпшої поруки
 До ворожки до Дуліб.

5

Ворожка мовить:

„Ти, чоловіче, не бійся нічого!
 Гроші повернуться, ждати не довго.

„Злодій від тебе сидить за три межі,
 Знаєш його по відмінній одежі.

„Вус має чорний і сірії очі,
 Підстерігав тебе три дні й три ночі.

„Господу дякуй, що гроші забрав він,
 Що не збудивсь ти в хвилі, як крав він.

„Мав він ножаку і хтів тобі, батьку,
 Як-би збудився ти, всадить під лопатку.

„Є в тебе грушка по кінець причілка,
Є в ній маленька дуплавая щілка...

„Там ти дивися що-дня, що-години,
Там тобі злодій ті гроші підкине“.

6

Іде Пазюк від ворожки
Та йдучи міркує:
„Виразнісінько на кума
Ворожка віщує.

„За три межі! Кум від мене
За чотири межі!
По якій я його знаю
Відмінній одежі?

„Не в постолі, а в личаки
Обуває ноги,
І на гуні не зелені,
А чорні вилоги.

„Чорний вус.— Рудий у кума.
Гм! Не вір рудому!
Сірі очі — дійсна правда!
Коб швидче до дому!

„А божився, дав на боже!..
Плакав на остатку!
А сам ніж мав і мене хтів
Пхнути під лопатку!

„Почекай-же!.. Де та в біса
Грушка при причілку?
В мене є верба. Все одно,
Заглянемо в щілку“.

Ой-ой! Метушня і тривога в селі,
 Із вулиці діти тікають малі.
 Старі покидають у полі роботу,
 До дому дралюють, немов на пожар!
 На лицях побачиш і страх і турботу:
 В селі є шандар!

Сей сіті рибацькі під стріху ховає,
 Той в сіно рушницю стару обвиває
 І пхає в шувар,
 Сей крадену пряче дубову колоду,
 Той в бочку пожарну наливає воду:
 В селі є шандар!

Шандар і начальник рушають на слідство,
 Соток Пазюкових шукати.
 Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство,
 Стайні і стодоли і хати.
 І свідків питають, мов в пітьмі блукають,
 А грошей нема та й нема.
 „Ну, куме коханий, дай руки в кайдани!
 Тут слідство, для тебе тюрма“.

Три неділі вже кум ув арешті сидів,
 А селом якийсь шум, наче рій той гудів.

Ось Пазюк молодий у попа, неборак,
 Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так:

„Єгомостику, горе на мене найшло!
 «Ти вкрав тата сотки!»—так гуде все село,
 «Бідний кум через тебе в арешті терпить».
 Єгомостику, радьте, що маю робить?“

Піп плечима стиснув. „То, небоже, біда!“
 А Пазюк молодий хитро так повіда:

„У неділю на хрест і на слово святе
Перед всіми людьми я присягну на те,
Що татуньових грошей не маю“.

„Добре, сину! Присягу тобі проведу.
Та гляди, щоб не впав ти в велику біду!

„Бо присяга страшна! Лиш одну мені річ
Відповідж: чи ти взяв тії гроші в ту ніч?
Як на сповіді правди жадаю“.

„Як на сповіді! Отче... Та взяв, чи не взяв,
А, бігме, що нерушені вчора віддав.
І присягну, най стиду між хлопством не маю“.

III

На пастівнику

Сховалось сонце за Ділом могучим.
Пожар вечірній запалав на небі
І згас. Стемніло. Оповите мглою
Дріма Підгір'я. Лиш де-де в хатах
Ще світло блима. Літня ніч коротка,
То вчасно спати йдуть робучі люди,
Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі.

Ген за селом, під лісом на долині,
З густої мгли, мов цвяшок золотий,
Вирізуєсь миготання криваве:
Се хлопці конюхи вогонь кладуть,
Їх на всю ніч післали коні пасти.
Попутавши скотину, розложили
Вогонь, бо майка ¹ тне.

Ось при вогні
Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці,
Хто в кожушанці, хто лиш грубий міх
Нап'яв на плечі.

— Побратиме Сеню,
Дай тютюну!

— Чи бач, який прудкий!
Чи я тютюн саджу?

¹ Рід дрібних і дуже кусливих комарів, що появляються в травні. (Ів. Фр.)

— Та не жартуй бо!
Тобі господар нині скрутець дав,
То уділи! Проклята майка тне,
А тютюновий дим—найліпший спосіб
На неї.

Сень видобува тютюн
І крає ножиком і ділить всім,
В кого не має. Вже така натура
У того Сеня: зразу воркне гризько,
А потім хоч сорочку з себе дасть.
Не даром придуркуватим зовуть
І підіймають всім селом на сміх.
Куди-ж пак! Парубійка вже старий,
Вже по-за тридцять літ, і до роботи
Нема над нього, і не п'є, не тратить,
А ходить, мов жебрак. Нераз йому
Трафлялося пристайство¹—не хотів.
Волисть тинятися у наймах, на чужих
Робити і чужій коритись волі.
„То вже у них так в роді“—говорили
В селі.—„Отець його мав поле й хату,
Та все пустив, роботу занедбав,
Лише по відпустах, святих місцях,
Мов старець, волочився. А прийшла
Недуга, старість, далі сліпота,
То не було де голову приткнути,—
Взяв ліру та й пішов просити хліба.
І сина на таке саме навчав:
Все лиш набожних співанок співає,
Все лиш балакає, що світ зіпсутий,
І страшний суд надходить—що твій піп!“
Отак в селі балакали про Сеня,
Сміялись з нього, хоч усі й любили,
Бо щирий був, для всякого ввічливий.

¹ Пристайство—пристати до когось, оженившись.

Та він байдуже, мов се й не про нього,
Всі насміхи пускає мимо вуха,
Прихильности немов не добачає.

Хоч тридцять літ від роду, він найрадше
З дітьми малими пристає, готов
І порохом пересипатися з ними.
Та й діти-ж то над все любили слухать
Його пісень і оповідань. Діти
Одні над ним не насміхались.

Ось
І нині купка їх зібралась—хлопці,
Все підростки. На Сеня поглядають,
Як на старшого; деякі й самі
Просились з кіньми на ніч, знаючи,
Що й Сень тут буде.

Закурили. Тихо.
Десь обік в трощах деркає деркач.
Сова у лісі заскиглила—цур їй!
І більш не чуть нічого, тільки мірно
Дзеленькають залізним путом коні
Та хрупають траву росисту.

— Ну-ко,
Скажіть хто байки!—обізвавсь несміло
Один і скося позирнув на Сеня.

— Е, кат там з нею!—другий відізвавсь.—
Я за весь день охляв, не чую костей,
І очі вже злипаються до сну.

— Ну, що-ж то ти йди спати! Годі-ж всім
Поснути. Знаєте, пора непевна.
Говорять, що з Сідого¹ приятелі
Волочаться по толоках. То треба
Вважати!

¹ Сіде, село в самбірському повіті, славне своїми коно-
крадами.

— Мій господар, за грибами
Ходивши вчора, каже: бачив вовка.
Та й гостро наказав мені з лошат
І ока не спускати. Та де вони?

— Не бійсь, дурний! Як-би, храни боже, вовк,
То коні би самі дали нам знати:
Зафоркали-б і збились-би до купи.

— Ось слухай, рже твоя каштанувата,
А он лоша їй обзиваєсь!

Справді
По всій долині розляглось іржання,
Мов тремоло важке, могучим смиком
Потягнене по струні металевій.

— Ну, байки! Сеню, ти на черзі нині!

— Якої-ж я вам байки розповім?
Тут, браття, йде таке на наші села,
Що швидко нам відхочеться байок.

— Що, що таке?

— Війна! Хіба не чули?

— Війна? Та з ким?

— Ну, звісно, з Москалем.

— Що, з Москалем? О, то нещастя наше!
Москаль твердий, не встоять наші хлопці
Супроти нього.

— То-то, браття, й є.
Наш конче хоче з Москалем побитись,
Та видить сам, що сил замало має.
От він казав усюди голосити,
Що відтепер не буде так, як досі,
До війська брати та перебирати,
А всіх загорне загалом: малих,

Що від землі лиш відросли, й дідів,
Що до землі вже хиляться, сліпих,
Кривих, безногих і горбатих, навіть
Дівок.

— Ха-ха! То може й нашу Феську
Візьмуть?

— Го-го, тота на гранатира
Придасться.

— То не сміх, я то віддавна
Гадаю вже: чому беруть до війська
Лиш парубків? Чи то дівок нема
Таких здорових, рослих і відважних?
Чи дівка не такий же чоловік,
Як парубок.

— Та слухайте лишень,
Що сталося в Урожі! Тиждень тому
Там війт під церквою цілій громаді
Читав той наказ, що почнуть усіх
До війська брати. Слухає народ,
Об поли б'єсь руками. Аж нараз
Одна вдова як не заломить руки
Над головою, як не заголосить:
„Я-яй! Я-яй!“ Так протяжно, так страшно,
Мов за покійником. Усі до неї,
Гадали, може зуб. Та де тобі!
Посиніла, у лобі очі кров'ю
Їй заплили, і руки все держить
Над головою закленуті, й стогне,
Голосить, що аж серце розриваєсь.
Що мир до неї, промовляють, тішать,
Води дають, христять і шепчуть — де там!
Не чує і не бачить, не говорить,
Не їсть, не п'є, ніщо не розуміє,
Лиш яйкає від того дня і досі.
Вже з цвинтару не трафила й до хати,

Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!“
А мир за нею, мов на похороні.
Три рази довкіль обійшла село.
Під ніч насилу завели її
До хати, силою й нагодували.
Та не могла вона сидіти дома.
Вночі й пропала. І від того дня
По селах ходить. Вже її в Лужку,
І в Ступниці, і в Мокрянах видали,
Була аж в Страшевичах і на Сприні.
Розхристана, говорять, чорна-чорна,
Лиш очі світяться. І день, і ніч
Блукає по полю, до хат не йде!
І все кричить, голосить, плаче й стогне.

— От покаяніє! Най бог боронить!

— Я-б, бачиться, на місці вмер зо страху,
Як-би її почув тут голосіння.

— Іди, дурний! Вона-ж се не від злого!
Се найдобріша жінка у селі
Була. Їй бог так дав, щоб віщувала
Народові якесь велике горе.

— Ой-ой! І що-ж то за такеє горе
Вона віщує?

— Чуєш, що війну?
Вже то як наш із Москалем задреться,
То тут не жди добра!

— А я гадаю,
Що то не те! Велика річ—війна!
Всіх не поріжуть. Адже-ж Москалі
Теж не вовки, а люди, як і ми.
Небіжчик дід не раз про них, бувало,
Розказують, не можуть нахвалитись.

— І я гадаю, браття, що Москаль-би
Нам кривди не зробив. Господар мій —

На що розумний чоловік, а часто
Говорить: „Господи, коли-б вже раз
Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство
Пішло. Москаль-би все те скасував,
Зробив порядок, полекшу якусь
На бідний люд.“

— Ой, певно, що-би треба
Твердої тут московської руки!
Чи чули ви, пани ото заводять
Якісь там шарварки¹ нові. То ніби
Говорять хлопам: штири дні до року
Повинен кожний нумер² відробити
Коло гостинця.³ А то все брехня.
Їм не гостинець в голові. Плювати
Їм на гостинець! Як лиш люди вийдуть
На ті гостинці, то пани пішлють
Свою двірню з палками, нагайками,
І всіх на панський лан переженуть.
І панщину навернуть: штири дні
Що-тижня кожний мусить відробляти.

— Не може бути? Хто тобі казав?

— Плети дурний, не може бути! Вже то
Я чув про се від розумніших трохи,
Ніж я та й ти. Пани дістодь-то навіть
Вже й цісаря підпали, й цісар їм
Усе те затвердив і підписав.

— Ой, лишенько! Тепер то ми пропали!

— Воно то бач: пропали або ні.
Пани ще досі криються з тим дуже,
Не признаються, щоб народ відразу
Не роздразнити, а найголовніше:
Боятися Москаля.

¹ Шарварок — обов'язкова громадська робота.

² Нумер — число будинку, хата.

³ Гостинець — шлях, шосе.

Тут Сень вмішався
В розмову. Досі він сидів понурий
І звільна пакав люльку, похилившись,
Мов слухав голосів якихсь далеких.
І враз промовив: — Е, яка там річ
За нами впоминається Москалеві?
Що ми йому, чи сват, чи брат який?
А мислите, що в нього мало й своїх
Панів і бідних?

— А про що-ж-би мала
Війна вестися?

— Ні про що! Й війни
Ніякої не буде!

— А по що-ж
До війська пруть старого і малого?

— Е, пруть! Ніхто ще того не видав.
От ми які вже парубки, а хто нас
До війська кликав? Може, ще коли
І будуть брати, та хто зна, се може
Аж в той час буде, як народ на світі
Здрібніє так, що в нашій печі буде
Сім хлопа молотити.

— Мудрий ти
На бештефранти!¹ А чому-ж ота
Уріжська ходить та голосить? Чень-же
Се не добро віщує?

— То то й є,
Що нарід темний чує плач її,
І бачить сам, що се якийсь знак божий,
Та не дошукує, що він значить,
А сам собі спліта химери всякі:
Війна і панщина й бог-зна ще що.

¹ Бештефранти — вигадки.

Гадаєте, що бог про тее дбає,
Чи там сто люда заб'ють, або двісті,
Чи хлоп о три дні більш робити буде?
Як раз господь перед таким-би ділом
Знаки такі нам посилав! Та й що то
Війна? Війни й заповідать не треба,
Вона вже є, ми родимось, живем,
Мремо в війні. Хіба-ж не чули пісню:

Нема добра та й не буде,
Була війна, та й ще буде.
Брат на брата ворогує,
Сестра сестрі смерть готує,
Син на батька ніж підносить,
Донька мамі смерти просить.

От де війна правдива, найстрашніша,
Щоденна, люта! Що там проти неї
Всі війни з Турком, Німцем, Москалем!

Замовкли всі й понурились. Так нагло
Звернув розмову Сень на другий бік.
І хоч не раз подібні вже слова
Вони від нього чули, то про те
Тим дужче їх ударили вони.
І не до сміху їм було, бо кожний
На собі сам їх правди доконався.

— Се правда! Як вовки голодні в лісі,
Так мир хрещений сам з собою їсться.
Одні хапають з перед других, рвуть,
І друкть і кривдять. От мій господар.
Хоч і який багач, а закомився
На моїх п'ять кривавих римських¹: взяв
І відтягнув мені з заслуженини,
За те, що скочило теля в полонку
І затонуло.

¹ Римський — монета: біля карбованця.

— А що буків я
Приняв за ліс! Господар сам післав
Мене украсти з ліса копаниці,
А як зловив лісничий і подав
На штраф, прийшлось платити—він тоді
Давай мене періщити!

Й пішли
Нагадувать та розводити, що
У кожного віддавна наболіло.
Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи.
А як скінчили інші, знов почав.

— Так бачите, яка се в нас війна
Ведесь! І що нам віщувать війну?
Та-ж ся війна сама та щось віщує.

— А що таке віщує?

— Страшний суд!
Слова ті Сень сказав глухим, таємним
Полушептом, аж інші мимоволі
Склонили голови. В тій хвилі в лісі
Сова плачливо застогнала. Тихо
На хвилю стало, і нараз, немов
Десь з під землі протяжний і різький,
Проймаючий роздався стогін людський:
— Я-йй! Я-йй! Я-йй!

— Дух божий з нами!—скрикнули відразу
Всі конюхи і почали христитись.

— Я-йй! Я-йй! Я-йй!—лунало в дебрах
Так жалібно, так важко, що аж серце
Мороз проймав. Сконало. Тихо стало.
Недвижні всі сиділи біля ватри,
Тримтячи. Дух захопило у всіх,
Так що ніхто і слова не промовив,
Ба, навіть коні нагострили вуха
Й стояли мовчки.

Тільки Сень сидів
Спокійний, шепчучи молитву. Врешті
Промовив.

— От ви й чули віщування.
Не бійтесь, се не є нечистий дух,
Се та уріжська жінка, що пішла
По божій волі. Бог їй так казав
Плачем і криком грішному народу
Оголосити близький суд страшний.

— Ну, що се ти говориш, бійся бога,
Під ніч такі страхіття? Суд страшний!
Хіба-ж не чув, що перед страшним судом
Повинен ще на світ прийти Антихрист?
Ну, а про нього клятого ще якось
Не чути досі.

— Не впевняйся дуже!—
Сказав поважно, строго якось Сень.—
Глухий не чує навіть, як гримить!
А я ось що скажу вам, що я чув,
Та ні, не я, мої татуньо чули.
Вони ось на Кальварії недавно
Були, там є чернець один старенький,
Що знає їх вже більш як тридцять літ.
Так от вони у нього ночували
І він їм багато повідав з книжок.
„Моліться—каже—люди! Близький час!
„П'ять гір трави вже віл великий спас.
„Як шосту буде допасати, ждіть,
„Тоді Антихрист родиться на світ.
„А як на сьому в півгори дійде,
„Тоді на землю Ілія прийде“.

— Дух божий з нами!—скрикнули в тривозі
Всі конюхи.—П'ять гір вже, кажеш, спас.
Що-ж се за гори, що за віл такий?

— Хіба-ж не знаєте, що в книгах пишуть?
Далеко десь на самім краю світа
Є віл такий: родився він в той день,
Коли Христа розп'ято. Має він
Сім гір. Коли прийде на світ Антихрист,
Щоб всіх людей від бога відвернути,
То проти нього появиться з неба
Святий Ілля і буде бунтувати
Народ, щоби Антихриста цурався.
А той Антихрист буде цар всесильний.
Пішле своїх вояків і шандарів
Проти пророка. Бог йому допустить
Іллю зловити, він його на смерть
Засудить. Але знає він, проклятий,
Що як з Іллі одна краплина крові
На землю впаде, вся земля займеться
Й згорить. От він на хитрощі візьметься:
Пошле своїх вояків і шандарів
На край землі, на тих сім гір і скаже:
Вола отого взяти і зарізати
І з нього шкуру зняти. Розпріструть
Вони ту шкуру і на ній почнуть
Пророка мучити і катувати.
Та поразить господь нечисту силу.
Є десь такий комарик, що напився
Христової крові, як капала
З хреста. Отой комарик саме в хвилі,
Як будуть мали різати вола,
Його в хребет укусить і в тім місці
Маленьку дірочку проколе в шкурі,
Таку, що оком і доглянуть годі.
Крізь ту то дірочку з крові пророка
Малесенька на землю крапля впаде
І загориться вся земля від неї.
Спалить Антихриста і його все царство,
Спалить усі гріхи людські й терпіння,
Очистить землю, як від ржі залізо.
Тоді господь прийде на суд страшний.

Вже геть було за північ. Віз звернув
До долу дишльом, Косарі стояли
Посеред неба. Холодно. Вогонь
Погас. Зідхаючи глибоко, мовчки
Ще раз обходять коней конюхи.
Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо
Горить над ними тисячами зір.
Дрімає ліс в тумані. Наче мрія
У сизій пільмі клаптем чорним там
Лежить село.

І хлопці полягали
Хто на соломі, що приніс з собою,
А хто й попросту на траві росистій,
Лиш міх товстий під себе простеливши.
Лиш Сень не ляг. При вигаслім вогнищі
Сидить він, скулившись від холоду,
Недвигний, у якійсь глибокій думі.

— О, господи!—зідхне часом.—Не дай
Сліпому і глухому в світі жити,
Щоб не заскочив неготових нас
Великий день, страшний день суду твого!—

І він здригнувся.

— Господи помилуй!
Се смерть ув очі заглядає!—шепнув
І знов почав молитись, ще щиріше,
Ще гарячіше. Тихо сяють зорі,
Немов манять до себе. Дух якийсь
Могучий і таємний пролітає
По-над землею. Чує лет його
Усяке серце добре та чутливе
І тужно б'ється, наче пташка в кліті.
Чого? Куди? По що? Дарма питати.

VI. ДО БРАЗИЛІЇ

I

Лист до Стефанії¹

Вельможна мамо, найясніша пані!
Поклін тобі шлемо, твої піддані
Олекса Хмиз, Яць Хрущ і Чапля й Ружа,—
Шлемо тобі привіт від твого мужа.
Коли тобі плетуть, що він умер,—
Не вір, матусю! Він здоров тепер.
Живий, здоров, як рибка у водиці,—
Се посвідчать і наші молодиці.
Най бог його за се благословить,
Що не цуравсь до бідних загостить.
У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять
„Шандарів, мовив, мушу пильнуватись.
„Ще рік мені блукати по землі,
Бо завзялись на мене сили злі.
„Як рік мине, тоді підійму бучу,
Всій кривді і неправді шию скручу.
„Потішу всіх, хто гнувся і терпів,
А особливо вірних Русинів.

¹ В р. 1895 еміграційний агент Джерголет обійшов майже всю східню Галичину, передягнений по мужицьки, закликаючи людей до Бразилії і вдаючи з себе пок. архикнязя Рудольфа. Листів, подібних до оцього, вислано було багато з різних околиць Галичини. (Ів. Фр.)

„Із сього краю, що є край дідівський,
Жебрацький і шляхетський і жидівський,

„Я виведу свій вірний люд у край
Заморський, де є справді хлопський рай.

„В Бразилії царем я хлопським стану,
Там Жиду доступу не дам, ні пану.

„Се край багатий, оком не зуймеш,
Ніхто ще там ланцем не міряв меж.

„Плідних земель безмірні там простори,
Буйні пасовиська, лісисті гори.

„У горах повно звірів, диких кіз;
Один там буйвол тягне з сіном віз.

„В лісах малпи — от звір несамопитий!
Що бачить, сам хапається робити.

„Освоюєсь, привчається сей звір
Врубати дров, позамітати двір.

„Там слуг нема з хрищеного народа, —
Освоїш п'ять-шість малп — і є вигода“.

От так він нам балакав дні цілі,
Аж всі ми плакали, старі й малі.

А далі мовив: „Час мені в дорогу,
Іду і віддаю вас пану-богу.

„Я по Галичині вже ходжу рік,
Тепер піду ще на угорський бік.

„Передягніть, брати, мене по-свому;
Що я тут був, не говоріть нікому!

„Жандармам, особливо, і попам
Не зраджуйте, бо буде лихо вам.

„І ждіть! Як буде поле знов зелене,
З весною вам листи прийдуть від мене.

„Тоді ґрунти, хати і весь свій крам
Збувайте! Я вам не такі там дам.

„А щоб мій лист відразу ви пізнали
І ошуканцям в руки не попали,

„Так ось вам знак—та тільки се секрет:
На листі буде підпис: Джерґолет!“

По відході його ми всю громаду
Спросили на таємную нараду:

Прирадили по довгій боротьбі
Сей лист, о пані, написати тобі,

Про нього звістку радісну подати,
Щоб з нами й ти втішалася, як мати.

Сим кінчимо. Дай бог тобі прожити,
А нам тобі в Бразилії служити!

II

Коли почуєш, як в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зідхання і гіркий проклин,
Тужливий спів, дівочії дисканти,
То не питай: Сей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?
Се — емігранти.

Коли побачиш на пероні десь
Людей, мов оселедців тих, набито,
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,
Зів'ялих, мов побите градом жито,
Мужчин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії фанти
Навалені під ними і при них,
На лицях слід терпінь, надій марних —
Се — емігранти.

Коли побачиш, як отих людей
Держать і лають і в реєстри пишуть,
Як матері у виходках¹ дітей
Зацитькують, годують і колишують,
Як їх жандарми штовхають від кас,
Аж поїзд відійде — тоді припадок!
Весь люд на шини кидається враз:
„Бери нас, або переїдь по нас!“
Се в нас порядок.

¹ Виходок — клозет.

III

Два панки йдуть по при них.
На дітей блідих громадку,
На жінок отих марних
Кожний глипнув по порядку.

Відвернувсь один панок
І зідхає: „От бідацтво!“
Другий-же за ним крок в крок
Покликає: „То лайдацтво!“

„Що лайдацтво?“ — „Весь сей люд!
Рідний край на пшик міняє“.
„Ні, — відмовив перший, — тут
Винен той, хто їх спиняє“.

„Не спинять їх? Всі підуть
Десь за сине море здуру“.
„Як же-ж їм не йти, як тут
Всі до спілки дрем з них шкуру“.

Розлучила нас юрба,
Та довгенько ще цікаві
Сперечались ті оба,
Де „лайдацтво“ є в сій справі?

IV

Гей, розіллялось ти, руськеє¹ горе,
Геть по Європі і геть поза море!

Бачили мури Любляни та Рєки,
Як з свого краю біг Русин на втеки.

Руські зідхання й стогнання лунали
Там, де Понтеби біліються скали.

Аж із Кормон, мов живого до гробу,
Гнали жандарми наш люд, як худобу.

Небо італьське блакитне, погідне
Бачило бруд наш, пригноблення бідне.

Їенуя довго мабуть не забуде,
Як то гостили в ній руськії люди.

Будуть ще внукам казати проти ночі:
„Дивний тут люд кочував із півночі.

„Рідну країну з слізьми споминав він,
Але з прокляттям із неї тікав він.

„Спродував дома поля, господарство,
Вірячи байці про Рудольфа царство.

„Дома покинувши землю родинну,
Гнався, щоб мрію ловити дитинну.

¹ Розуміється—українське.

„Смілий у мрії, у вірі беззглядний,
В дійсності, наче дитина, безрадний.

„Ані порадитись, ні побалакати,—
Знав він лиш гнуться та жебрати та плакати“.

Гей, розіллялось ти, руськеє горе,
Геть по Європі і геть по за море!

Доки Гамбурзькі, важкі паровози—
Де ви не лялися, руськії сльози!

Всі з тебе, Русине, драли проценти:
Польськії шляхтичі й швабські агенти.

Що то ще жде тебе на океані?
Що у Бразилії, в славній Парані?

Що то за рай ще тобі отвираєсь
В Спіріту Санто і Мінас Джераєс?

V

Лист із Бразилії

Сусіди любі! Пише вам Олеся.
Ми всі здорові й добре нам ведеться.

Сім місяців оце мовчали ми,
Аж на кінці мандрівки стали ми.

Серед лісів тут живемо в бараці
І маємо страшенно много праці.

Рубаєм дерева на сяжень грубі—
Одно два дні довбем, сусіди любі!

За рік оттак чень буде чистий морг,
То будем сіять. Живемо на борг.

Боргує нам уряд, покіль до свого,
Курузи, бульбу, сіль—і більш нічого.

Не розлучали нас і на п'ять хвиль...
До міста маємо п'ятнадцять миль.

В лісах, під горами... Та ми не ропчем,
Доріг нема, стежки, дасть біг, протопчем.

Та ви цікаві, як нам до води
Доїхалось, а потім аж сюди.

До Відня їхали спокійно вкупі;
У Відні нас три дні держали в цюпі.¹

¹ Цюпа—тюрма.

Пустили нас, лиш пан якийсь від нас
Сім срібла взяв, що підписав нам пас.

З Понтеби завернули нас до Грацю,
Там три неділі мали з нами працю.

Писали до Стрия, Мостів і Кут,
А нам казали: „Зачекайте тут!“

Палазя там умерла від уроків,
А лікар Німець мовив: „З браку соків.“

Івась умер напевно від нічниць,
А лікар мовив: „Не плетіть дурниць!“

Та як ще Гриць, Оксанка, Рузя вмерли,—
Пустили нас: „Ідіть, куди наперли!“

До моря ми добрались без біди,
Лиш що до нас присілись два Жиди

І видурили від Баланди й Хмиза
По десять ринських за якісь авіза.

Та на одній пересідці якось
Згубився і пропав Юрків Антось.

В Генові ми сім неділь шифу¹ ждали,
За містом в норах, як Цигани, спали.

Поганий край! Докучив голод нам,
І гарячок понабирались там.

Сім штук дітей, Онищиха й Чаплиха
І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха.

Було-б нас більш померло, бо якась
На нас італьська пані завзялась

І випросила в короля свідоцтво:
Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво.

¹ Шиф — пароплав.

Хрест божий з нами! Певно, се була
Якась безбожна упириця зла.

Бо справді на жінок у тії доби
Ударили найгіршії хороби.

Та бог наслав на тую злюку бич:
Попавсь нам лепський Русначок-панич,
Списав він лист від нас слізьми облитий
До їх там королеви Маргарити.

Все розповів: як нас тут трясця б'є,
Як відьма ніччю кров жіночу п'є,

Що тут дітей без корму сохне й плаче,
Як з відьмою король у гречку скаче...

І допомгло. Пустили нас як стій,
Урвалося поганій відьмі тій,

А як ми вже на корабель сідали,
То панича від нас арештували,

Немов-би то він ошуканець єсть.
Він нам шепнув: Се злої відьми месть!

„Мовчіть, бо пропадете всі дочиста!“
Ми—ша! Пропало наших ринських триста.

По морю ми плили без злих пригод,
Лиш хорував погано весь народ.

На морі вмерло дев'ять душ народу;
Їх замість погребу¹ метали в воду.

Най бог боронить від такої тьми,
Як матері ридали за дітьми,

Коли їх риби довгі, мов ті балки,
Зубаті, чорні, рвали на кавалки!

¹ Погреб—похорон.

В Бразилії ми теж зазнали зла;
Пропасниця лиха на нас зайшла.
Три місяці чекали ми на квіти:
Три хлопці вмерли тут і три кобіти ¹.
П'ять хлопців до услуг продали ми,
А сім дівчат пішло в *такі* доми.
Про хлопців досі ми не мали вісти,
Дівчата раді: є що пити й їсти.
Що-ж ще писать вам? Тут новин не гук ².
П'ять душ нам досі вмерло від гадюк.
Тут по лісах блукають дикі люди,
Б'ють наших і їдять. І нам мабуть те буде.
Та може дасть нам бог іще піднятися:
Було нас сорок, є ще вісімнадцять.
Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут
Молиться ні балакати не дадуть.
На нас у місті крикнув Кандзюбинський:
„Nie wolno tutaj gadas po rusinskij“!
„Tu polski kraj i polski bóg i król!
Po polsku gadaj albo gebe stul!“ ³
Га, що-ж, коли так гострий ферлядунок ⁴,
Хай буде й так! Який нам тут рятунок?
Сим кінчимо. Прощайте! Ждіть від нас
Звісток, як нам заблисне ліпший час.

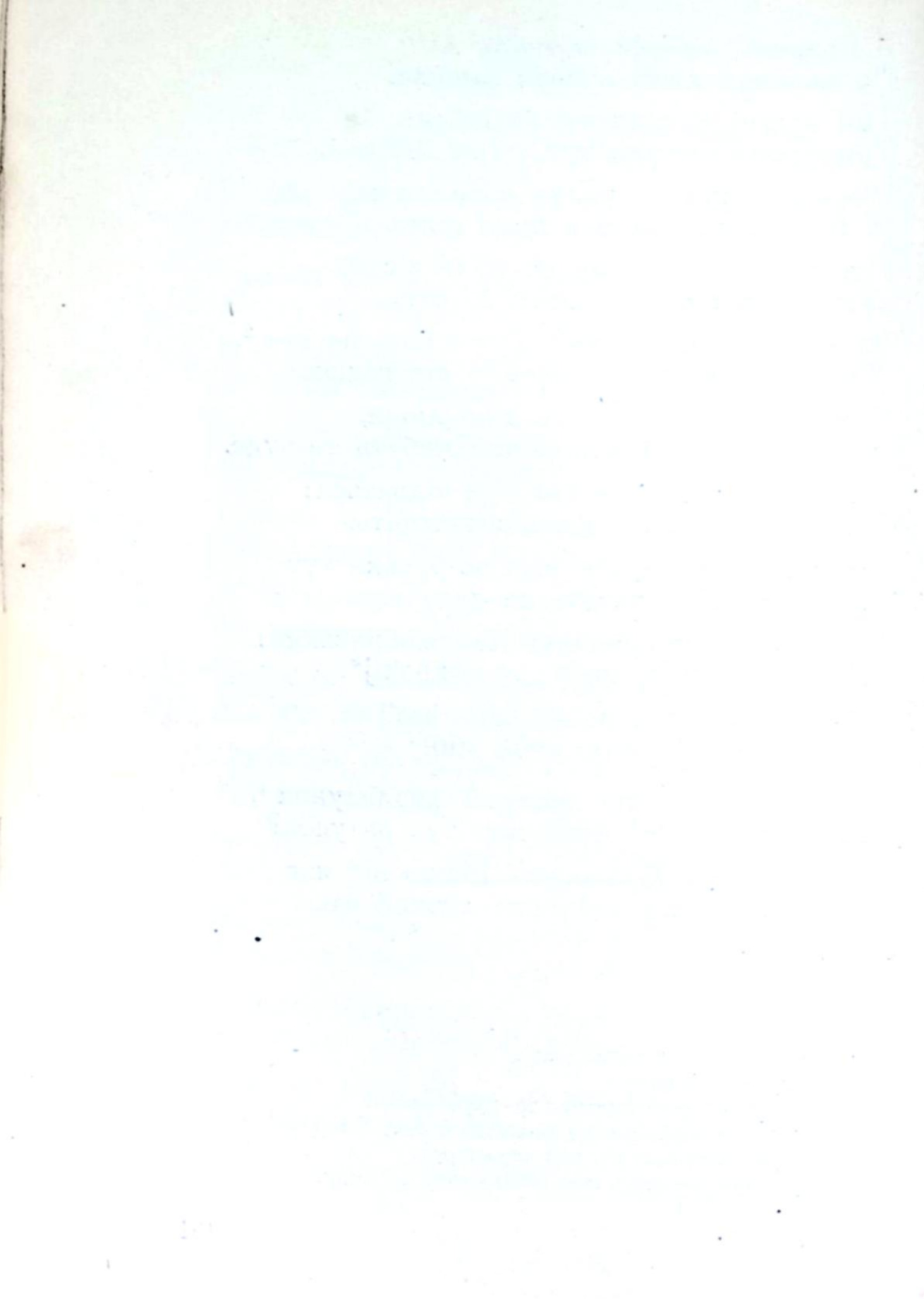

¹ Кобіта — жінка (польське).

² Не гук—небагато.

³ Не вільно тут говорити по-українськи!
Тут польський край, і польський бог, і король!
Говори по-польськи, або стули рот.

⁴ Ферлядунок—повістка, завізвання до суду.

SEMPER TIRO

SEMPER TIRO

SEMPER TIRO

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої віссало,
Всі сили забира і ще говорить: Мало!

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: Ні, буду твоїм паном.

Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать „я“ твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її звенить:
„Ти будеш майстром, будеш паном тонів
І серць володарем і владником мільйонів“.

О, не дури себе, ти молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуще миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно—poëta semper tigo¹.

¹ Поет все учень — (tigo—новобранець, новак у справі).

Сонет

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Початок в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з між люду
Підносиш до вершин свого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигаютъ корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз перемінє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях, мов чар солодкий, ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

Мойому читачеві

Мій друже, що в нічну годину тиху
Оці рядки очима пробігаєш,
І в них народньому заради лиху,
Чи власним болям полекші шукаєш,—

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в діб-
рові,
В очах вогонь сльозу згасить захоче,—

Благословлю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й щиру душу,
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік коротать мушу.

17/IX—1905 р.

Буркутські станси

I

Кожна кичера¹ в млі,
Кожний плай² закуривсь—
Що за мла на твоєму чолі?
Ти чого, брате мій, зажурились?

Як потік кликотить!
Як гуде Черемош!
Щось таємнее душу гнітить,
Якихсь дум обігнаться не мож.

Щось таке, мов докір,
Над душею гука,
Мов та каня, що в млі поверх гір
Сумно скиглить і дощ наклика.

II

Дівчино, моя ти рибчино,
Дівчино, кохання моє,
Ти мого страждання причино,
Скарбнице, що щастя дає!

Обоє підемо, обоє,
В далеку мандрівку життя.
Нічого не страшно з тобою,
Бо ти чудодійне дитя.

¹ Кичера—гора, покрита лісом.

² Плай—стежечка в горах.

Ти стрілиш очима — і горе
Розвієсь, мов мла на версі;
Всміхнешся — й розбурхане море
Поклониться твоїй красі.

III

Ользі С.

Найгарніша для нас
Загранична квітка;
Найлюбіше лице,
Що стрічається зрідка.

Найчистіша сльоза
Причарована штукаю;
Найвірніша любов
Усвячена розлукою.

IV

О, розстроєна скрипка, розстроєна!
Стільки рук нетямущих, брудних
Доторкалося струн чарівних, —
І вона їх розстроєм напоєна.

Ріже вухо страшними акордами,
У тонац'ї ніяк не встоїть...
Де ти, майстре, щоб вмів настроїть,
Оживить її співами гордими?

Конкістадори

По бурхливім океані
Серед пінявих валів
Наша флота суне, б'ється
До незвісних берегів.
Плещуть весла, гнуться щогли...
Ось і пристань затишна!
Завертай! І бік при боці!
І стерно біля стерна!
Кидай якорі! На беріг
По помостах виходи!
Ні чичирк! Ще ледве дніє...
Пусто скрізь... Ставай в ряди!
Сонний город ще дрімає...
Схопимо його у сні...
Перший крик — наш окрик бою,
І побіднії пісні.
Та заким рушать, пускайте
Скрізь вогонь по кораблях,
Щоб всі знали, що нема нам
Вороття на старий шлях.
Бухнув дим! Хлюпоче море...
Щось мов стогне у судні...
Паруси залопотіли,
Наче крила вогняні.
Гнуться реї, сиплють іскри,
Мов розпалені річки...
Снасть скрипить... Високі щогли
Запалали, мов свічки.
Що за нами, хай на віки

Вкриє попід життєвий!
Або смерть, або побіда!—
Се наш оклик боевий!
До відважних світ належить.
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

Кохавина д. 26 липня 1904 р.

ЛІСОВА ІДИЛІЯ

Поема

Посвята

Миколі Вороному

Миколо, мій дружеко давній,
Ідеалісте непоправний!
Навіяв ти на душу чару
З далекого Катернодару;
Мов згук тримбіти в полонині
Тому, що блудить по долині,
Пустив ти слово різко, сміло,
Що в серці дивно защемило:

„Пісень давайте нам, поети,
Без тенденційної прикмети,
Без соціального змагання,
Без усесвітнього страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучних покликів до бою,
Без сварів мудреців і дурнів,
Без горожанських тих котурнів!
Пісень свободних і безпечних,
Добутих із глибин сердечних,
Де-б той сучасник, горем битий,
Душею хвильку міг спочити“.
Гай, гай, Миколо, ще й з пеньками!
Лиш мед твоїми-б пить устами!
Бий своїм словом, бий до разу
Котурн і фальш, пустую фразу!
Гони їх з пісні на псю маму,
Як гнав Ісус міняйлів з храму!
Та не гадай, як фраза згине,

Що вже сучасник тут спочине,
Знайде тепло і ніжність в парі,
Як у жіночім будуарі;
Знайде до пестошів приклонність
І морфій на свою безсонність,
На рани плястри, лік на жалі,
Мов у військовім госпіталі!

Ні, друже мій, не та година!
Сучасна пісня — не перина,
Не госпітальнее лежання, —
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся вогонь і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.
Не думай, як поет покине
Загальних питань море синє,
І в тихий залив свого серця
Порине, мов нурець заб'ється,
Що там він перли і алмази
Знайде блискучії, без казки,
Знайде тепло і розкіш раю
І світло й пахощі без краю.

А як знайде гидкії черви
І гіркість сліз, розбиті нерви,
Докори хорого сумління,
Прокляття свого покоління,
Зневіру чорну, скрип розстрою,
То що почать з такою грою?
Чи мають нам мішати поети
Вогонь Титана й воду Лети?

Ах, друже мій, поет сучасний —
Він тим сучасний, що нещасний.
Поет — значить, вродився хорим,
Болить чужим і власним горем.

В його чутливість сильна, дика,
Еольська арфа мов велика,
Що все бринить і не втихає:
В ній кожний стрічний вітер грає.
А втихне вітрове дихання,
Бринить в ній власних струн дροжання.
Не гармонійний звук той, друже!
Він дразнить слух і нерви дуже,
На яві дразнить, сон тривожить,
Вертить докором, зло ворожить,
Жене тебе, де кроком рушиш,
Клинеш його, а слухать мусиш.

Так не жадай-же, друже милий,
Щоб нас поети млою крили,
Рожевим пестошів туманом,
Містичних візій океаном,
Щоб опій нам давали в страви,
Щоб нам співали для забави!
Най будуть щирі, щирі, щирі!
І що хто в життєвому вирі
Спіймав — чи радощі, чи муку,
Барвисту рибу, чи гадюку,
Алмази творчости блискучі,
Чи каяття терни колючі,
Чи перли радощів укритих,
Чи черепки надій розбитих,—
Най все в свої пісні складає
І співчуття не дожидає.
Воно прийде! Слова — полова,
Але вогонь в одежі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

Падолист 1900 р.

Пролог.

На романтичного коня сідаю.
Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю,
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, мов ниточка, межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що мов море гра,
Що зелені вдягає стрій святочний,
І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озірце обсіли.

Той ліс — зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувати:
Морозом бита, ярим сонцем грита,
Вона лиш те живить, що має міць тривати.
У всю красу, у весь свій страх одіта,—
Однако їй кормить і руйнують;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.
На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіни дуба рій комашок граєсь,
І того-ж дуба підгриза їх рід;

Ось гадина на сонці вигріваєсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить,—
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут доторкавсь тремтучими руками
Великих тайн: хто ми і по що ми?
Тут силогізмів сіть думок не ловить,
Природа серцю щирю правду мовить.

І був той ліс мені як рідна мати,
Що вцитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тінь розкішну спати,
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлось його лишати,
І шлях верстать по груді та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій приб'ється,—
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, вогонь згасає мій...
Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бринів, мов мушок рій,
Що п'є, мов сонця блиски золотаві,—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу,
І коштував знання чудовний плід,
І душу з мрій обдерту, наче голу,
З пожежі виніс я в холодний світ,

А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під слоту.

І я пішов до ліса. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здіблю й друга,
І виплачусь і виговорюсь знов,
І вирвусь із утопаного круга,
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь—пеньки й пеньки тяглись,
Сліди вогнищ і трацької роботи,
І зломи й виверти й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ильма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я мовив:

От так то нам зустріться довелось!
В які-ж хижацькі лапи ти попавсь?

Ліс мовив:

З твого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь.

Я мовив:

Життя воєнним табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, нераз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.

Війна! Вона не дасть, бач, гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,

Усе нових докидує полін.
Здобув успіх—куди там гомоніти,
Що ран і сліз і праць коштує він!
А впав у бою—люто зціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби.

Ліс мовив:

Еге, війна! Вона й мене скосила!
Обдерла, зжерла всю мою красу.
Я-ж гордий був! Моя живуча сила
Оперлася гризьким зубам часу;
Так багато бур, вихрів, снігів зносила,
Що думалось мені: я все знесу.
Аж смерть гриба старого—стид сказати—
Була сигналом до моєї страти.

На схід від мене тямиш палац білий
На горбі?—Князь старий там проживав.
Я й десять сел, що вкруг мене обсіли,
Його були. „Мій ключ“—він нас так звав.
І доки жив, хоч як сини kleптіли,
Мене рубать не дав, не продавав:
Йому я спомин був його княгині,—
Аби він жив, я-б ще стояв донині.

Весь вік його був сплетений зо мною:
Малим гуляв по моїх він стежках;
Потім ганяв з стрільбою за серною,
Вправляв свій кріс на кабанах, вовках;
Потім нераз з княгинею-жоною
Й веселим гуртом тут на лови тяг,
Аж раз після веселої забави
Княгиню вбиту винесли з гущави.

Була прегарна ще, хоч вся студена,
Згас блиск очей, навіки голос стих;
Шовкова сукня кров'ю обагрена,
Солодкий усміх на устах застиг;

У саме серце кулею ражена
Без болю вмерла, нагло, в один миг.
Хто, як, за що скосив се гарне тіло,
На все лишилось темним сее діло.

Шептали: смерть сама собі зробила,
Бо жить з князем не хтіла, не могла,
Бо не князя, а іншого любила,
Але благань його не приняла;
Натомісць інша чутка доводила,
Що зрадила князя, йому була
Та зрада звісна, і що він з любови
Й розпуки їй криваві справив лови.

Та сьак чи так, князь був мов громом вбитий;
Його звезли зомлілого домів;
Весь похорон княгині сумовитий
В нестямі він лежав, в огні горів;
Нездужав довго, їздив води пити,
Зів'яв, ізгорбивсь, мовили — вдурів:
Не вірив, що вона убита з кріса,
Все ждав, що верне, певно верне з ліса.

Він скаженів, коли хто смів згадати
Про смерть її; весь палац, кожна річ
На поворот її все мали ждати:
Світити світло в спальні кожну ніч,
Стелити ліжко, у вазон вкладати
Букети свіжі, нагрівати піч;
На новий рік, на вродини, йменини
Багаті дари він складав княгині.

А гарний день настане, князь в заранню
Таємно схопиться і в ліс біжить;
Під дубом стане, кличе: „Маню! Маню!“
Надслухує, зідхає, жде й дрижить.
„Я не сержусь! Вір мойому коханню!
Вернись! Як в раю, в парі будем жить!
Не йдеш? Загнівалась на Яся твого?“

От там то раз його й знайшли мертвого.

Гей, то були веселі похорони!
В князя сини—два славні гультяї,
На батьківське добро, немов ворони,
Накинулись, та й ну ділить паї!
Ще за князем не продзвонили дзвони,
А вже вони ревли, мов бугаї,
В покоях рились, скрині розбивали,
Жидам убрання, меблі продавали.

Спішилися й мою красу продати,
Та не було на дерево ціни;
Прийшлося знехотя гульвісам ждати,
Хоч шарпали вірителі; вони
Не дармо й ждали: мали будувати
Залізницю в тій стороні з весни,—
І те вдало князькє ім'я свячене,
Що шлях пройшов як раз поперек мене.

Весна прийшла, а з нею враз багато
Людей, возів і коней і сокир;
І гомін був і спів, немов у свято,
І стук і плач бентежили мій мир;
Мов різаком напів мене розтято,
І біль мене пронизав вдовж і вшир,
Як в моїм серці висікли провали,
І станцію й дворєць¹ побудували.

Ще раз зима прийшла снігами вбрана,
Ще раз весна пахуча зацвіла;
Моя—здавалосьь—заживає рана,
І на просіках свіжа брость росла;
Лиш та залізна гадина погана
Щодень свистіла, грюкала й ревла;
Я знав, що се моя нехибна згуба:
Вона мене згризе, як черви дуба.

¹ Вокзал.

Весною ще вона мені примчала
Дарунок — щоб не бачив я таких!
Вона, що про культуру так кричала,
Мене зробила свідком сцен гидких.
Людська кров із рани тут дзюрчала.
Я ссав її; від корінців тонких
Аж до вершин смертельна дрож пробігла
Мене: й моя се, знати, смерть настигла.

Й настигла! Ледве осінь листя здула
З моїх беріз і грабів і осик,—
Уже змія залізна ревнула,
І залунав брудного люду крик,
Хрип пил і стук сокир; грізна, нечула
Рука пень в пень косила мов сітник:
Тут стоси клали, там кору здійсмали,
Лупали, терли, дерли і ламали.

Як-би ти знав, як мучивсь я в ту пору!
Як день і ніч стогнав я, рув¹ і вив!
На рубачів що-ночі слав я змору,
Жалібним зойком їх зо сну будив.
І не один, підводячися вгору,
Тримтів, христився, ледве дух ловив,
І мовив: „З нами дух святий! Неначе
Жива душа де при сконанню плаче!“

Се я так плакав. Та дарма, ніхто ще
Плачем своєї долі не відпер.
П'ять літ мене трошили, наче трош'є,
Аж тим зробили, чим я став тепер.
А скористали? Слухай і про те ще!
Один князьок в delirium² умер,
Другий збанкротивсь, служить десь при банку,
А Жид згорнув мільйони, мов сметанку.

¹ Рув—ревів (віз везти).

² Біла гарячка.

Я м о в и в:

Сумний твій стан! Та з твоїми панами
Я співчуття не маю ні цяти.
Герої будуарів та Панами —
Який-же інший можуть шлях знайти?
Февдали в вік електрики й реклами
Сей вік лиш можуть у п'яту бости,
А він розтрощить плем'я се недуже...
Та інше щось скажи мені, мій друже!

Мені на серці важко — дай розраду,
І нових сил скарбівню отвори!
Ось тут під дубом сим нестятим сяду
Й сидітиму. Розважуй! Говори!
Увесь свій чар і всю принаду
Ще раз яви, мов у букет збери,
І весь свій біль і всю свою надію,
Нехай я віджию й відмолодію.

Л і с м о в и в:

Під моїм дубом сіла дивна птиця,
Що все шукала на вербі грушок.
Прийшов слабий до хорого лічиться:
Давай на меланхол'ю порошок!
Сиди собі! А хочеш щось повчиться,
То слухай! Маю ще один куток,
І в нім секрет. Рад слухать? Та чи буде
Се лік тобі?.. Героями там — люди!

Перша пісня

Весна прийшла, на синьому Дунаю
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краю,
Зломала мости ледові зими,
Підсніжники збудила в голім гаю
І жайворонки вивела з тюрми,
І на Бескид нагнала хмари сині,
Й пустила мглу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою—
На ріках трісла крига і сплила;
Махнула знов наміткою тонкою,
Й землі плодюща сила ожила,
І теплий вітер піснею дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами і мурами й церквами,
І в лісі ляг спочити під вершками.

Таємна дрож проходить по природі,
Дожджанка воскресних, світлих днів;
Поглиблюєсь лазур у небозводі,
Круг соняшний тепліше заяснів;
Рожева заграва горить на сході,
І ліс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мелодійно грає,
Базьками лози й іви прибирає.

Тим лісом, почерез яри та кручі
Біжить дорога проста мов стріла;
Дві шини, наче два ножі блискучі,
Геть-геть у глиб його вона вп'яла;

Край неї дуби, граби та плакучі
Берези гнуться, ронять піт з чола,
Вітками мають, гіллями хитають,
Немов новин в залізних шин питають.

„Го, го! Новина!“—застугоніли шини.—
„Ми зо світів як раз прийшли на те.
По нас день-в-день вам бігтимуть новини,
По нас і ви колись побіжите,
Мов новина, в безлісній країні.
Нове—оце одно для нас святе.
Що не бувало, через нас настане,—
Байдуже нам, чи добре, чи погане.

„Ось тут машини йдуть, що орють, сіють,
Жнуть, косять, ріжуть, мелють і вертять;
Достатки йдуть, що світять, а не гріють,
Що вас з'їдять, хоч їсти не хочуть;
Купці спішать, що купувати вміють
Фікційний крам, фікційний гріш платять,
Фікційних зисків сиплють повну хату,
Та врешті вилічать реальну страту.“

Дивуються берези білокорі,
Немов сільські дівчата на торзі,
І дуб здвигає раменами, д-гòрі
Скриплива іва оха по черзі.
Та ось гуде щось і бренить в просторі:
Біжить тривога на одній нозі,
Цвірінька телеграф і б'ють сигнали.
„Се поїзд рушив!“—шини застогнали.

Іде, гуде той поїзд здовж Підгір'я
І вогняний у ньому скиглить дух,
Полошить в полі скот, у лісі звіря;
Орач христиться, кланяєсь пастух;
Здалека, мов гусільниця, що міря
Дванадцятьма лапками довгий круг,

За мостом круто вигинає лука,
До ліса доповзає, мов гадюка.

А в поїзді вагон другої класи,
В вагоні через дверці два купе.
Гурток панів. Сміх, жарти, баляндраси...
Тут офіцерське видно портепе,
Мисливський стрій, бальовії прикраси,
Тут гордий жест, зблязовання сліпе,
Короткі фрази, обривки розмови...
Десь на гостину їдуть чи на лови.

А в центрі групи, мов душа компанії,
В візитнім строю молодий панок;
Горять і очі й щоки знай рум'янії,
І хід його свобідний, мов танок;
Він сипле жарти радощами п'янії,
І ллється голос чистий, мов дзвінок;
Пливе від нього втіха і свобода,
Мов блиск від сонця серед небозвода.

„А я скажу: життя над все на світі,
І дурень той, хто не впивався ним!
Хто радощі літні не ловить в літі,
А літом каламутить втіхи зим.
Вживай, життя лише май на приміті,
З ним грайсь, та вмій не дорожити ним!
Лови момент, цурайсь його привіта!
Будь ненаситний! Evviva la vita!“¹⁾

„І що нам смерть? Прожитого безмірність
Ніяка смерть не в силі нам узять.
І що нам страх, присяги, клятви, вірність?
Все пута лиш, щоб нерв життя звязать.
Чхать на авторитет! Плювати на покірність!
В ярмі конвенцій хай осли біжать!
Наш клич — свобода! Наш закон — баніта.
І шлях наш простий... Evviva la vita!“

¹⁾ Хай живе життя!

Дитирамбічний тон сей перебив
Старенький лікар, що ввійшов з другого
Купе; турботно в пальцях теребив
Свою хустину, й коло молодого
Оратора спинивсь, і мов згубив
Щось дороге, так видививсь на нього,
А потім голову схиливши низько,
Промовив: „Пане, станція вже близько!“

П а н и ч (байдужно)

То добре, вийдем.

Л і к а р .

Слухайте, Євгеній!
В останнє слухайте ще моїх рад!

Є в г е н і й

Що-ж, радьте! Ви-ж до рад правдивий геній!

Л і к а р

Не враг я вам, йому не адвокат,
Чужий для вас... та справі тій злиденній
Я-б инший вихід відшукати рад,
На плач його глядіть—він там в купе ридає,
Й на ваші співи—ні, мені аж серце крає.

Невже-ж вам все людськеє так байдуже
І люта скорб смішить вас, не болить?
Ще раз прошу вас: схаменіться, друже!
Ще можна вбійчий той вогонь залить.
Признайте: ви-ж тут винуваті дуже,
І ваше діло рану ту зцілить.

Є в г е н і й

Га, га! Від ран вже ви у нас цілитель!
Що-ж хоче ворог мій і повелитель?

Лікар (з докором)

Ну, ворог! І не стид вам се казати?

Євгеній

Я визваний.

Лікар

Інакше-ж він не міг,
Йому-ж ви жінку вивабили з хати
І честь його ви подали на сміх.

Євгеній

Ге, ге, до Єзуїтів се брехати!
Девоток¹ сим лякать: „О, боже, гріх“!
В нас новий час і новії закони,
І вищі ми над тії забобони!

Лікар

Мій друже, ні, не в тім ще саме діло.
Він благородний... він її любив
І досі любить... Що там прогуділо,
О віщо він життя своє розбив,—
Готов забуть, як-би лиш не боліло
Одно... коб ти одну йому зробив,
Одніську ласку! Любий! Я міркую,
Що зробиш ласку сю йому...

Євгеній

Якую?

Лікар

Ти-ж кинув там її...

¹ Девотка—гістеришно набожна жінка.

Євгеній
Де слід було.

Лікар

Ти-ж визискав її...

Євгеній
Овва, питання!

Лікар

Скажи одно: що там між вас зайшло?

Євгеній
Простіська річ: по любощах розстання.

Лікар

А до розстання що вас довело?

Євгеній
То так: був сумерк, надійшло світання.
А як се сталось, то вже тайна ночі;
Прийшла пора, і нам розкрились очі.

Лікар

Не хват я до метафор, алегорій,
Та вже як хочеш, а скажи ще те:
Бажає конче знати пан Григорій,
Де ти розстався з нею?

Євгеній
Се пусте.

Лікар

Покинув в соромі, в нужді та в горі?

Євгеній

О, ні! Як спіла вишня не росте,
Так і вона ніщо більш не бажає,
Бо має те, чим жизнь нагорожає.

Лікар

Говориш ти загадками крутими!
Та де-ж вона? Де-ж нам її найти?

Євгеній

А ти говориш наче до дитини.
А де вона, я знаю так, як ти.

Лікар

Євгеній, годі-ж жартами пустими
Збувать сю річ. Вже близько до мети.
Скажи всю правду! Де вона, мій друже?
Він все готов простить!

Євгеній

Мені байдуже.

І він веселу пісню засвистав.
Байдужно відвертались секунданти.
Ось поїзд свиснув, загудів і став.
„Готові ви, панове? Ну, avanti!¹
Так, щоб ніхто уваги не звертав
На себе тут. А зараз при шлябанті
Стежина в ліс. За мною! А за двадцять
Мінут вже будемо назад вертатись“.

¹ Вперед.

Отак командував один з дружини.
Тут із сусіднього купе явивсь
Григорій, глипнув, мов лякався днини;
Ще не старий, а виблід, похилився.
„Стоїть тут довго поїзд?“

„Пів години“.

„Пора!“—І мовчки весь гурток пустивсь
З купе. Роївсь народом весь дворець
І клекотів, мов з кип'ятком горнець.

Робітники з сокирами, пилками,
Похнюпившись, мов у ярмі, ішли;
Жиди-агенти чорними купками
Снували скрізь і наче млин гули;
Начальник верещав, махав руками;
Якийсь тягар пакетники несли
І теж кричали; десь там у вагоні
Дитина плакала і ржали коні.

Під шум пани через дворець майнули,
Ніхто на них уваги не звертав;
За хвилю вже й рогачку обминули,
Їх провідник спинився, засвистав, —
Ще хвиля, і в гущаву всі пірнули,
Лиш сивий лікар ззаду приостав,
Здвигав плечима, рухав головою,
Мов розмовляв, сварився сам з собою.

Вузька стежка, мов гадюка, в'ється
Поміж хаші й столітні дерева;
Тут в яр збігає, там у гору пнеться,
Тут виверти обходить, мов жива.
Скрізь тихо; між корчами звір пасеться,
В дуплавині погукує сова,
З вершків важкая сутінь нависає,
І десь в яру потік бурхливий грає.

Ось поляна розкрилася простора,
Мов пазуха у велетня грудей.

Плакучі иви скупчилися, мов змора,
Довкола неї, з боку в'яз сидий
Глядить понуро, гнеться осока
Й поскрипує; патлатий мох рудий
Понависав на пнях замість окраси,
І творить розбійницькії гримаси.

Оттут пани спинилися під в'язом,
Оглянулись довкола, а потім
Самі по собі позирнули разом,
Мов ті злодії, що в храму святім
Зійшлися на злочин. Ну, чи пустить плазом
Бог місця те, що зробиться в крутім
Моменті? Хвилька їх проймає жахом, —
Ще хвилька, й злочин піде своїм шляхом.

„Панове, — мовить провідник, суворий,
Високий пан з подзюбаним лицем, —
Вам звісні пан Євгеній, пан Григорій,
Що тут стають на себе одинцем;
Не наша річ входити в суть історій,
Що завели їх на сей шлях правцем.
Мотиви — їх річ; наше діло в нормі,
Щоб все в порядку сталось і по формі.

„Умови вже усталені. Панове
Супірники, чи хто жадає змін?
Ніхто не хоче. Чи вже все готове?
Дістанс відмірять! Лікарю! Де-ж він?
Струмент в порядку? Ось оружжя нове!
Набить при всіх. Панове, мій поклін!
На місце! Чи обом однако ясно?
Команда: три! і вистріл рівночасно“.

Здавалося, весь ліс в сей мент фатальний
З тривоги дух у собі притаїв.
А потім „три!“ і ляскіт моментальний,
Мов згідно плюнув демон сих гаїв.
І ледве тихий відгомін печальний

Поповз і, не добігши до країв
Старого ліса, десь заглух в деберці,
Як глухне спомин у зрадливім серці.

Оба супірники ще мент стояли,
Простягши праві руки наперед;
Та ось Євгеній став немов зів'ялий,
З руки нечутно випав пістолет;
Під ним коліна враз задилькотали,
Вид вгору, мов слідив пташиний лет,
За груди лівою рукою ухватився,
І важко враз додолу покотився.

Всі ахнули. Григорій, наче свічка,
Стояв недвижно. Лікар ось підбіг
До вбитого... Небіжчик. Наче річка
Кров з рани грає... Ох, як би-ж я міг
Спинити!..“ „По що? Живо вовча тічка
З ним зробить лад. Благий йому нічліг!
Ходім, панове! Бог по правді судить.
Хто в пільмі ходить, той в пустині блудить“.

Оттак Григорій різко та студено
Сказав і перший до двірця подавсь.
„Що!—скрикнув лікар,—але-ж се страшенно!
Він ще живий! Щоб так отут лишавсь!..
Панове, стійте! Спиню кров... Візьмемо
На руки... Житиме!“— „Е, ти-б стидавсь
Таке балакати“—буркнув хтось із купи,—
„Чи гробарі ми, щоб носити трупи?“

„Покинь його! Нехай собі здихає!“
Сказав другий.—„Ходи, на поїзд час!“
„Панове!—лікар в розпачу гукає,—
Се-ж варварство! Се підлість! Я на вас
У суд подам!“ Та годі! Вже втихає
Стук кроків їх. До вбитого ще раз
Нещасний кинувся і кров спиняє,—
Той дише ще, та видно, що конає.

Прокинувся, застогнав... відкривши очі,
Пізнав старого.— „А, се ти? Де-ж ті?“
Мовчить старий.— „Покинули! До ночі
Вже близько... Добре. Легше в темноті...
Спіши за ними! Слухай! Все жіночі
Комедії! Ми слуги глупоті...
Скажи Григорію: його безцінна перла
Від нього втікла, а від мене вмерла.

„Ні, я не вбив... Любив, мов божевільний...
Сама... сама... зневірившись у мні...
Хтів з нею вмерти... відіпхнула спільний
Кінець... сама собі лягла в труні.
Оттак і я тепер поляжу... вільний...
Без пам'яті... Не згадуй!.. Мов у сні...
Життя глитає... *evviva!*.. мій друже!“
Замовк... ще застогнав... шепнув: „Байдуже“.

Мов тінь тримтюча, лікар щез в тій хвилі,
Спішив що духу, сльози утирав;
Вже третій раз до поїзду дзвонили,
Коли він до вагону причвалав—
Не від двірця... панове отворили
Затильні дверці... Він без духу впав
На лавку; шепотав мов непритомний:
„Се злочин! Злочин підлий і ogromний!“

Ось поїзд дрогогнув. Свиснула машина
Розпучним свистом, аж заскиглив ліс.
Від сонця кров'ю блискотіла шина,
На скруті дико вило зпід коліс;
Край шляху стрепенулася вільшина,
Щось мов стогнання вітер з гаю ніс.
В яру десь вовк завив, жовна осіку струже,
Ніч хилиться над ліс і шепотить: „Байдуже!“

Друга пісня.

Лісничий Валько вітер вухом ловить,
Мов хорт на воздух розширяє ніс,
До побережника Остапа мовить:
„Знов чорт якогось нам стрільця надніс!
Чув вистріл? Певно цапа хтось готувить!
Мов у свою комору ходить в ліс...
То кара божа з тою злодійнею!
Гей, навперейми! Чей стрінемся з нею!“

Оба шульнули різними стежками,
За яром, щоб на поляні зійтись;
Вже лісокрадів стежили думками,
Остап рушницю під полою тис,
А Валько в сумерках поміж хашами
Поперек яру дерся наче лис,
Надслухував, чи гілька де не хрусне,
Чи зпоза пня де лісокрад не шусне.

І кляв: „Бодай-же гир вам загорився!
Драбня погана! Хоч з ума зійди!
Колись в лісах я з Москалями бився,
І не зазнав такої ще біди,
Як в сьому лісі, щоб він провалився!
Ні в день ні в ніч спокою тут не жди.
Хоч бий, карай, стріляй їх, аж обридло,
Прокляте хлопство преться в ліс, як бидло.

„Дрова рубають, день і ніч полюють,
Слопи на звіря ставлять та сильця,
Із своїм скотом по зрубках воюють,
Підстережуть і готура й зайця, —

І день і ніч лиш мов про те міркують
Мені робити псоти без кінця.
А бий вас грім! Не дам драбам пощади!
Стрілятиму, бо не стає вже ради!

Ось поляна, де вистріл чувсь. Ні духа!
Пасеться в травах тонконогий цап;
Став Валько під смерічкою та й слуха,
В тім з поляни хильцем іде Остап
І шепче: „Тут була якась псяюха!
Трава столочена! Знать, мали храп
На цапа, та хибили, або може...“
Та тут урвав і зойкнув: „О, мій боже!“

В противнім боці поляни, під в'язом
Щось захарчало, наче з під землі,
І довгий стогін постелився плазом
По поляні, мов мліючи в імлі.
Оба мужчини схопилися разом,
„Конає хтось!“ І враз із-за гіллі,
Мов з клітки, вирвались, поперек сигли
На місце стогону що духу бігли.

Прибігли, стали... На траві простертий
Лежав панич, красавець молодий;
Вже на лиці блідому вираз смерти,
Закріпла кров вже лиш слизить з грудей;
Лиш жалко рот іще харчить отвертий,
В очах мов жаль, мов скарга на людей;
Безвладні вже розкидалися руки,
І пістолет лежить, як шмат гадюки.

„Живий іще!“ — сказав Остап потихо.
„Конає, видно“, — Валько доповів.
„Не мало де його попасти лихо!
Здається, сам на себе руку звів.“
„Мороко наша, кумо Василюху!
Що з ним робить? Лишить, щоб звір іззів?“

Але-ж живий ще! Чи підмоги звати?
Та хто під ніч у ліс піде із хати?"

Та Валько вже до вбитого припав
І оком знавця оглядає рану,
Бальовий фрак на нім, жакет розпняв,
Поцмокує. „Ну, фірточку погану
Тут просверлив! Глибоко прокопав
До джерела життя!.. Та гов, давай погляну
Докладно в хаті... Кров не бухла як фонтана, —
Значить, не з легких... Ну, то се ще лекша рана!"

І крикнув: „Гей, Остапе, швидко ноші!"
„Та, пане, як тут швидко їх зробить?
Я панича взять можу на коркоші".
„То зле, Остапе! З нього кров збіжить.
Скинь полотнянку — невеликі гроші!
То в неї можна панича зложить;
Завинемо, то чей оба на співку
Занесем бережно на лісничівку."

А в лісничівці, як у божім раю,
Коли був з нього прогнаний Адам...
Шумлять берези, чисті води грають
І сторожать пси вірні біля брам,
Рожеві з вікон фіранки моргають,
Мов шепчуть: „Мир, любов і щастя там!"
По ганку дике винограддя пнеться,
І дах побоями червоними сміється.

А в лісничівці молодая дама
В покоях ходить, як тиха вода;
Мов Єва, дожидаючи Адама,
Прегарна, хоч тужлива і бліда;
Мов золотиста, проміняста пляма
Пливе нечутно, край вікна сіда,
Рожеві фіранки крихітку відкриває,
І вигляне, закриє знов, зідхає.

Знов устає і знов іде нечутно,
Немов по клітці пташка проліта.
Закурить цигарето резolutelyно.¹
Розгорне книжку... „Ах, не та! не та!“
Знов ходить і зідхає щомінуто
І думкою бог зна куди віта,
І за розкритий фортеп'ян сідає,
Рожеві пальці на клавіші накладає.

І враз, немов з незримої фонтани,
Бурливі тони ллються, клекотять,
Якісь погрози, боеві пеани,
Немов мечі по шоломах хрумтять,
Там крик, стогнання, мов від злої рани,
І тони мліють, сумно дилькотять,
Іще пручаються хвилину, другу,
І розливаються в безмежну тугу.

Щось здавлене в протяжній тій гармонії
І резигнація у ній на дні,
І жалощі квилять у кожному тоні,
Мов сняться недоспівані пісні;
Мов квіти фантастичнії, червоні
Хиляться в зеленій глушині;
Таємних споминів оце розкрилась брама,
І тихим голосом співає пісню дама:

Ой, розпущу-ж я мрії
По зеленому гаю,
Чей знайду очі тії,
Що безмежно кохаю.

Ой, розпущу-ж я тугу
Та від дуба до дуба,
Чей знайду дружину,
Що над все мені люба.

¹ Рішуче.

Ой, розсиплю я співи,
Як росу по розмаю...
Гей, прибудь моє серце,
Бо я втіхи не маю.

Як у клітці пташина,
День по дню я провожу,
Лиш про тебе я мрію
Та й забути не можу.

Лиш про тебе, мій скарбе,
Плоде мого відхнення,
Що малій у віночку
Ще ворожила няня.

Урвала. „Нудно! Мрії сі дівочі
Вже не для мене... Ах, та чом-же все,
І денне світло, і ті темні ночі
І гаю шум їх в ум мені несе?
Що се за дивні, невідривні очі
За мною стежать? І невже пасе
Ї безодні ними демон мою душу?
Боюсь їх, а все в них глядіти мушу.

„Вже десять літ як раз в день мого шлюбу—
Мене на шлюб, як гусочку, вели—
Серед юрби своєю знайшла я згубу,
Ті очі, що красу мою пили,

І рай такий, безмежну розкіш люблю,
Здавалося, у дар мені несли,
Що я в їх блиску всю себе забула
Себе я в раю, рай в собі почула.

Знов припадає до фортеп'яна, грає і співає.

Чорні очі палкі,
Ненаситні такі,
Ви впилися в мою душу,
Наче чари які.

Горите, мов алмаз,
Кожний день, кожний час
Почуваю, дожидаю
Тільки вас, тільки вас.

Очі, зорі мої,
Очі, муки мої,
Через вас минають марно
Молодощі мої.

Через вас я смучусь,
Задля вас я труджусь...
Чорні очі, чорні очі,
Чи ще вас я дождусь?"

Безвладні руки на клавіші впали,
З очей, мов перли, сльози потекли,
Важкі стогнання груди розпирали,
Але уста ні слова не рекли.
Надію мрії, мов у гріб, ховали,
Та закопать ні за що не могли.
І довго, німо так вона сиділа,
І сльози висхли вже, а ще душа боліла.

Так нудьгувала гарна лісничиха
Оце вже вісім або десять літ.
„Се божевільна!“—говорили стиха
Знайомі,—„бач, сама собі морочить світ“.
А служниці: „Се все з добра, не з лиха.
Як-би їй пан до праці дав привід,
Як-би не так любив, погрімав скільки треба,
То в домі був-би рай, на що тобі і неба“.

Та й гріх сказати, щоб вона не дбала
За мужа й не вела порядно дім;
Біда лиш та, що з ним дітей не мала,
Байдужа, мов зневірилася в нім;
А як у день сама в хатах остала,
Бо муж по службі в ліс ішов, зовсім

Тоді її тоска напосідала,
Вона ридала й приви́ди видала.

Їй бачились якісь таємні очі,
Що стежили за нею крок-у-крок,
Були блискучі і чорніші ночі,
Моргали, наче пара тих зірок,
І з них якийсь вогонь ішов пророчий,
Розкішна дрож, диявольський порок,
Надія щастя і тривога втрати,
І той рефрен жалібний: ждати! ждати!

Лісничий здавна мов махнув рукою
На примхи ті, у всім їй потурав;
Усе зайнятий службою важкою,
Здавалося, лиш про ту службу дбав;
Та в тайні пильнував її спокою
І в лікарів поради засягав.
„Змінить обставини життя“—були їх ради.
І він, як міг, шукав десь иншої посади.

Вже смерклося, а пані Клементина
Все ще мов сном обтяжена була.
Десята продзвонила вже година,
Слуга в салоник лямпу принесла...
Проснулась пані. „Ах, се ти, Юстино?“
Немов зпросоння вид свій підвела.
„А пан прийшов?“—„Нема ще, пані мила.“
„Ну, ну, а щоб вечеря не простила“.

В тім брама скрипнула, і пси завили,
І грубії почулись голоси.
„О, боже!—пані скрикнула в тій хвилі,—
Се пан іде? Чого-ж се виють пси?
Біжи, Юстино! Господи мій милий!
Сюди, на ганок! Свічку принеси!“
Та вже на ганку голоси знайомі
Почулись: „Гей там, відчиніть, хто в домі!“

І до покою пан з Остапом входять,
Щось оберемком, мов мерця, несуть,
На стіл кладуть і голову підводять,
І роздягають, миють і трясуть,
Щось шепчуть слугам, десь зо світлом ходять,
Брязк ножиць чути, стукання посуд.
Тиша мертвецька, потім, мов з могили,
Глухе стогнання—і знов пси завили.

А пані, мов бездушна, у куточку
Стояла німо, й слова не рекла,
З очима, впертими в одну лиш точку,
Вона мов остовпілая була.
„Ще більше вати! Чистую сорочку!“—
Пан служниці сказав, і та пішла...
І се тривало більш як півгодини,
Аж з раненим як слід упорались мужчини.

Упорались, пішли до кухні мити руки,
Що кров'ю скрізь поплямлені були.
А пані з виразом цікавості і муки
Нечутно, мов пливучи по землі,
До хорого пішла, ловила вухом звуки,
Що з віддихом важким з грудей його плили,
В лице зирнула, вкрите тінню ночі,
І скрикнула нараз: „Ах, се ті самі очі!“

Ті самі очі, чорні як безодні,
Що стежили за нею стільки літ!
Тепер без блиску, мляві та холодні,
Немов у них яркий зломався світ,
Але й тепер ще чарувати годні,
Як сумовитий спомину привіт.
Вона пронята жахом стрипенула,
Мов ось судьбі своїй в лице зирнула.

Тут муж її війшов. Вона на нього
Той свій жахливий зір перевела.
„Ти вбив його?“

Лісничий (з усміхом)

Що за концепт? Для чого?
Ще як-би доля нас не наднесла
На вистріл та на слід його, небого,
Вже-б з нього страва вовча там була.
Їй-богу, видно: дурень щастя має!
Втікти хтів від життя, життя-ж його спіймає.

Вона

Він буде жить?

Лісничий

Можливо, хоч та рана
Мене не тішить...

Вона

Ні, він мусить жить!

Лісничий

Щоб мусив, се не наша річ, кохана,
Се в вищій волі, так сказать, лежить.

Вона

Ні, слухай! Се тобі у руку дана
Судьба нас двох. Як він не видержить,
І я не хочу жить. Роби, що знаєш,—
Се невідкличний мій рішенець маєш!

Пішла. Всміхнувся Валько їй у слід.
„Рішуча, нічого сказать! І скоро.
Такий мабуть і весь жіночий рід:
Сьогодні все віддять готов за те, що вчора
Ще у думках не мав. Мрій хорих плід
Для неї найсильнішая підпора.

Закони розуму й природи їй байдуже,
Коли за цяцькою її скортіло дуже.

„Ну, та сим разом може пощаститься
Сю жертву з горла смерти відволать...¹
Неважна рана... Трохи попеститься,
Та й встане... Інтересно буде знать,
Хто він, для чого він життя лишиться
Хтів? Щоб з недостатку—не сказать.
Одежа, золотий годинник... ся постава...
Без сумніву, якась інтелігентська справа.

„Зневірився в життя? Гм, по лиці не видно:
Хто так розцвів, той добре їв і пив.
Підлот десь наробив і стало жити стидно?
І сього-б я ніяк не припустив;
Червяк сумління тут не гриз огидно,
Де цвіт краси і юности так цвів.
Ся складка коло уст мабуть говорить нам
Щось инше... сі виски... так, так, *cherchez*
la femme!...”²

Від того дня у тихій лісничівці
Усе життя пішло на инший стрій.
Уранці Валько із Остапом в спілці
При хорім порались мов лікарі,
А пані, рано розлад давши дівці,
У кухні пріла, шпортала в старій
Кухарській книзі, добирала вісти,
Щоб хорому щось добре дати ззісти.

А хорий в гарячці знай без тями
День поза день, мов зломаний, лежить.
Муркоче щось, неначе безвістями
Блукає дух його, то весь дрижить,
Мов з холоду, безкровними устами

¹ Відволать—відкликати.

² Шукай жінку

Сміється, потім нагло закричить,
І знов в нестямі впаде й зааніміє...
От так то смерть з життям турніри діє.

А по обіді знов пан в ліс подається,
Де в службі аж до ночі мусить бути.
От тут для пані настає час щастя:
Години їй моментами пливуть.
При хорім упадає і не дається
На хвильку від постелі відвернуть.
Годує й поїть, рану завиває,
Вкриває і до сну йому співає.

А як засне, то пані Клементина
По хаті ходить, як тиха вода,
І мов безумна, шептом що хвилина
Йому свій жаль та тугу повіда;
І мов-би се наймильша їй дитина,
До нього пестоші так ніжні приклада,
Блага його і дякує і докоряє,
А там нахилиться й тихесенько співає.

А він лежить без тями. То поблідне
Мов труп, то рум'янцями спалахне.
Чоло раз чисте, мов кришталь погідне,
То знов чимсь диким, прикрим замахне;
Уста сміються, мов дитя свобідне,
Та враз мов біль страшений їх утне,
І знов мине, і він мов мрія зпоза світа,
„Байдуже“ шепотить, та: „Evviva la vital“

Третя і четверта пісні колись будуть.

НОВІ СПІВОМОВКИ

Цехмістер Купер'ян.

Облягали Ляхи місто
Десь в часи Руїни,
Штурмували брами й мури,
Підкладали міни.

Боронилося козацтво,
Й міщани не спали,
День і ніч гриміли з мурів
Пушки й самопали.

Але Купер'ян цехмістер
Був за всіх завзятий,
Цеховому товариству
Нишком став казати:

„Годі, братця, нам на мурах
Як сичі сидіти,
Покажім, що й ми, міщанство,
Не Страшкові діти!

„Вдармо ніччю на їх табор
З крутого байраку!
Згиньмо, або тих Ляшеньків
Зотрім на табаку!“

Як згадали, так зробили,
Щастила їм доля,
І розбили вражу силу,
Як пух серед поля.

Радість! Слава! Крик і гомін!
Збігаються в місті
Шевці, кравці, всякі справці, —
Не сто і не двісті.

І вітають Купер'яна
З його вояками
Як героя, всю дорогу
Всипали квітками.

А на площі чорна рада:
Взяли всі гадати,
Яку-б тому Купер'яну
Нагороду дати?

Одні кажуть: „Чим він досі
Був у нас? Цехмістром!
Тепер його за заслугу
Виберім бурмістром!“

Другі кажуть: Що, бурмістром?
Ми на се не згожі!
Най він буде комендантом
В огневій сторожі“.

Треті кажуть: „Ні, панове,
Иншу раду маймо,
Купер'яну від нумеру
По дукату даймо!“

„Ні, ні, ні!“ — реве громада
Одностайним хором, —
„За геройство гроші брати?
Ну, се був-би сором!“

Знов незгода, знов гармидер,
Сяк і так міркують;
Що хто скаже, кличуть: „Славно!“
А інші кепкують.

Аж ось вискочив на лаву
Пузатий бурмістер
Та й закликав: „Най жеє нам
Купер'ян цехмістер!

„Дав нам бог такого мужа
Ворогів розбити,
Та не дав нам знать, яку-б то
Честь йому зробити.

„Гроші дати — сором брати,
Та й ми-ж бідні люди;
На уряд його поставить —
Иншим заздро буде.

„Поки він живий між нами,
То все нам завада,—
То-ж панове цехмістрове,
Ось моя вам рада:

„Зараз тут його убиймо,
На паль посадимо,
По смерти-ж його оплачмо
І святим зробимо.

„І насиплемо над тілом
Могилу високу,
Будем поминки справляти
Два рази до року“.

„Славно! Славно! От так рада!“
Всі враз загукали,
А цехмістра Купер'яна
Навіть не питали.

Сучасна приказка.

Ви чули ту пригоду?
В часи розливу рік
Попав у бистру воду
Нещасний чоловік.
В глибокім вирі б'ється
І тоне вже туй-туй,
До кума, що на мості,
Кричить: „Рятуй! Рятуй!“
А кум, що на поруччя
Поважно лікті спер,
Глядить критично: „Втоне,
Чи вирне ще тепер?“
Вкінці махнув рукою
І мовив лиш одно:
„Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно“.

Гай, гай! Таких кумів нам
Не два, не три, не п'ять
В життю що дня, що хвилі
Приходиться стрічать.
Ти в горю, нужді б'єшся,
Мов риба у саку,
Працюєш, тачку тягнеш,
Мов панщину важку;
Тут сумнів мучить душу,
Що місце, то боляк,—
А він лиш критикує:
„Се зле“ і „Се не так!“
За поміч і пораду

Він має лиш одно:
„Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!“

І наш народ так б'ється
В матні вже много літ,
І хвилі напосілись
Його розмити слід.
А на безпечнім мості
Фальшивії брати
Стоять і ждуть—чи, може,
Щоб поміч принести?
Стоять і ждуть на хвилю,
Що брата проковтне,
Числять: тепер ще вирне,
Тепер вже чей пірне.
На крик його й благання
В них слово лиш одно:
„Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!“

Та що се? Він не тоне,
Хапаєсь берегів,
Не слухає поради
Облесних ворогів;
І під ногами чує
Вже твердий, твердий ґрунт,
А ті на мості в репет:
„Се бунт! Се бунт! Се бунт!“
Під ними міст хитаєсь
І хвиля прясла рве,
І з моста крик лунає:
„Рятуйте, хто живе!
Рятуйте більшу власність,
Рятуйте панський лан!
Рятуйте трон і вівтар!
Давай обложний стан!“

А що, як Немезида
Собі одного дня
Позволить жарт зробити
І ролі поміня?
На своїм ґрунті стане
Русь міцно на ногах,
А супротивна хвиля
Піде по ворогах?
І ті, що нас із виру
Спасали мило так,
Самі скоштують трохи,
Який то в мокрім смак?
А Русь на їх благання
Їм відповість одно:
„Не тратьте, браця, сили,
Спускайтеся на дно?..“

Майстер Свирид.

Оце, куме, від Ляхів
П'ю не раз гіркую,
Та буває з пересердя,
Що й заматірюю.
А потому й засміюсь,
Хоч як в серці гидко,
І тут мені згадається
Наш майстер Свиридко.
То був майстер від пили,
Долота та сверла,
Та все його якась нужда
На помилки перла.
Чи там в нього в голові
Були не всі дома,
Чи сама рука махала,
Плану несвідома,—
А все було—зробить стіл,
Забуде підніжжя,
Зробить скриню, то хоч віко
Не на лад обріже.
Зробить двері, то дивись,
Замалі в одвірку,—
У всім було наш Свиридко
Переборщить мірку,
А де-б треба вбить кілок,
Він там хляпне кляйстер,—
Оттим його добрі люди
Звали Попсуй-майстер.

То раз оце мав я з ним
Кумедну пригоду:

Розломалося коритце,
Де ллють коням воду.
Сам-би збив собі нове,
Та дощок не маю.
От зайшов я до Свиридка
Та й оповідаю.
А він, добрий чоловік—
„От—каже—морока!
Та я тобі те коритце
Склеплю на млі ока“.
Зараз дошку на варстат,
Ріже, мірить, ріже,
Одно звертить, друге зіб'є,
Трете щось не влізе.
Плюнув крепко, розібрав,
Мірить, ріже, мірить,—
Знов збиває, знов не в лад щось,—
Сам собі не вірить.
„ТЬфу,—воркоче,—щоб тобі,
Гірке, не солодке!
Вже два рази урізую,
Та й ще закоротке!“
Оттак, куме, і наш Лях
З Русином мудрує:
Тут настопче, там уріже,
Ніде не дарує.
Тут притлумить, припече,
Заплює, зогидить,
Та ще й злий, що з тої праці
Та добра не видить.
„А най, каже, тую Русь
Трясця покоцюбить,—
І б'ю її, й печу її,
Й ще мене не любить!“

26/IV 1904 р.

Що за диво?

Сніг мете степами,
Вітер порохами,
Покоївка в хаті робить те
Щіткою своєю,
А козак матнею
(У Шевченка) вулицю мете.

Жид мете знай зиски,
А голодний з миски
Так мете, аж годі дух звести;
Наші-ж генерали,
Піхни, клерикали,
Раді-б нас з лиця землі змести.

Шлепом метуть дами,
Цензор олівцями
Вільне слово так мете, як в дим;
Страх мете юрбою,
Смерть мете косою,
Лиш метелик не мете нічим.

Притичина.

Мамцю, мамцю, що мені?
Щось мабуть зовсім погане!
Мій спокій, мов свічка, тане,
А в серденьку як в млині.

Щось туркоче, щось біжить—
Тихо-тихо, то знов крепче,
Щось співає, свище, шепче,
А все згідно: „Жить! Жить! Жить!“

Без причини я сміюсь,
Без причини гірко плачу,
Щось у млі рожевій бачу,
Всіх люблю і всіх боюсь.

Спать не можу й бачу сни:
Десь немов садок розкішний,
В нім квіток рядок утішний
В тихім сяєві весни.

Між квітками тими й я,
А в садку музика грає,
Рій метеликів гуляє...
Мамко, мамочко моя!

А між ними там один
Пишнокрилий, срібнолатий...
Ах, як-би його спіймати!...
Грації якоїсь син.

Він крильцями тріпотить—
Весь рожевий, тло зелене—
Все круг мене, все круг мене
Відлетить, то прилетить!

Мамцю, мамцю, що се є?
Чи метелик, чи горобчик,
Чи рожевий, гарний хлопчик
Мені спати не дає?...

Як там у небі?

Два панотчики гарненько
Попразникували,
Та й у двох собі при чарці
Ніччю розмовляли.

Розмовляли сее, тее,
Чого серце повне,
А як світське перебрали,
Нумо про духовне.

„От письмо святе не пише
І не знають люди,
Як то праведним по смерті
Там у небі буде.

«Ані око не видало,
Не чувало вухо»—
Се, сказать тобі по правді,
Трохи темно й сухо.

„Я собі міркую грішний—
Прости гріха, боже,—
Те, за що тут всякий б'ється
Й осягнуть не може.

„Те братерство, однодушність,
У якій всі люди
Зіллються в найвищу спільність —
Ось що в небі буде“.

Другий мовив: „Ей, зійшли ви
На слизьку дорогу!
Се-ж соціялізм вам сниться,
Бридкий пану богу.

„Ні, мабуть, не буде в небі
Комунізм і спільність.
Адже-ж дар для нас найвищий
Повна лична вільність.

„Кожний жий собі, як хочеш,
І роби, що знаєш,
Кожний пан своєї волі;
Волю й силу маєш“.

„Ну, пан-отче — мовив перший,—
Се цікаві вісти,
Що ви навіть пана бога
Вперли в анархісти.

„Там то був-би рай, як-би так
Людям волю дати!
Мусив-би сам бог із нього
Перший утікати“.

Довго, довго сперечались,
Вже й північ пробила:
Той за спільність, сей за рівність,
А зійтись не сила.

Мовив перший: „Що балакать!
На одно згодімся!
В сю опівнічну пору
Свято покленімся:

„Хто з нас перший світ покине,
В раю водвориться,
Має другому за три дні
У сні об'явиться.

„І сказати, як там в небі
І які порядки“.

Погодились, поклялися,
Потюпали спатки.

Чи там рік минув, чи пів рік,
Перший умирає
І другого через три дні
У сні навіщає.

„Здоров, брате!“—„Здоров, отче!“—
„Ну, я присвятився“.
„Слава богу! І по небі
Добре роздивився?“

„Роздивився“.—„Ну, і як там?
Говори, мій друже!
Тайну божую збагнути
Я цікавий дуже!“

Мовить дух: „Її збагнути
Певно річ висока,
Та на се не твого треба
І вуха і ока.

„А про те, що ми колись то
Суперечку гнули,
То оба ми, любий друже,
Пальцем в небо ткнули.

„Там порядки—ні по твоїй,
Ні по моїй мові,
А зовсім, зовсім инакш.“—
Та й щез на тім слові.

Трагедія артистки.

То був чудовий місяць май,
Цвіли бузки й троянди...
З старої вілли на весь гай
Плив голос панни Ванди.
Співа до цитри, аж зовсім
Захрипла з віщих трудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

Ось жнива. Скочно граючи,
Женців провадить банда¹,
А в віллі, не вгаваючи,
Співає панна Ванда;
Чи день, чи ніч, чи дощ, чи грім,
Чи крик сорокопудів...
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

Вже осінь. Яблока стрясли,
Капусту в пені рубаєм,
А панна Ванда знай співа
У віллі там під гаєм.
Чи в корчмі крик, чи в церкві дзвін
Луна з усіх усюдів,—
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

¹ Банда — музика.

Потис мороз, вітри ревуть
І сніг поля вкриває;
В безлюдній віллі все ще чуть:
Бреньчить щось і співає.
Блукає голос серед стін
Захріплий з віщих трудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

П'ять день хуртовина ревла,
На шостий день ослабла;
Всю віллу снігом замела,
І Ванда закоцябла.
Та дух її на місті тім
Що ночі ще марудив:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

Минуло много, много літ!
Де гай був, нині зілля;
Заріс кропивою весь слід,
Де та стояла вілла.
Та в глузу північ в місті тім
Чуть бренькіт страхопудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

Чого-ж та бідна душенька
На місці тім заклята?
Чого покутує, немов
Убила маму й тата?
І чом ту саму пісню всім
Небіжечка співає?
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім! —
Бо иншої не знає.

НА СТАРІ ТЕМИ

I

Не лѣпо ли ны бяшеть, братіе?..

Чи не добре-б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну пору,
Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?

Вирядім ми слово до походу
Не в степи куманські безконечні,
А в таємні глибини сердечні,
Де кують будущину народу.

Потопчімо там полки погані,
Що летять на душу, як тривога,
Смагу сиплють з огняного рога
І кинжал ще обертають в рані.

Вирвім з коренем ту коромолу,
Що з малого гріх великий робить,
Що нечайно брата братом гнобить,
Щоб засісти з ворогом до столу.

Чи ще мало в путах ми стогнали?
Мало ще самі себе ми жерли?
Чи ще мало нас у ликах гнали?
Чи ще мало одинцем ми мерли?

II

Блаженъ мужъ, иже не идеть
на совѣтъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить зломатися, ніж поклониться злому.

Блаженний муж, кого за тее лають,
Кленуть і гонять і поб'ють камінням;
Вони-ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

III

Гласъ вопіющаго во пустынн.

Було се три дні перед моїм шлюбом.
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити сів під дубом,
В душі-ж мов світляний алмаз дрожав.

І враз почув я голос невимовний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для вуха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна.

„Ще поки ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь ти в світ,
Я призначив тебе перед царями
Й народами нести мій заповіт“.

І мовив я: „О, Пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!
Хто стане слово слухати невчене?
Кого наверну, розворушу я?“

І мовив голос: „Від оцеї хвилі
Ти мій. Про все, чим досі був—забудь!
Усе покинь, вір тільки моїй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.“

„А що сумнився ти в мойому слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються о щити сталеві,
Так твій глагол о серць людських щити.“

„На вітер будеш мій глагол метати,
Проповідати будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвалиш, всім видасться лихим“.

І мовив я: „О, господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин вагу,
Ти на сей труд важкий і безуспішний
В сій хвилі кличеш свого слугу?“

І мовив голос: „Не тобі те знати!
Не за провини я призвав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце в тобі я скріплю слабе.“

„Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.“

„Тобою я навчу їх відрікатися
Життя і світа для високих дум,
Сучасних нужд, погорди не лякається,
У світлу ціль зостріливши весь ум.“

„Ось уст твоїх я пальцем доторкнуся
І вложу в них своїх глаголів жар.
І нагострю твій слух, щоб, як озвуся,
Ти чув мій голос, наче грім із хмар“.

Я ниць упав. „О, чую, Пане, чую!“
І серп я кинув і пшеничний стіг
І батьків дім, невісту молодую.
І відтоді не бачив більше їх.

IV

А галици свою рѣчь говорляхуть

Ти знов літаєш надо мною, галко,
І кричеш горя пісню монотонну;
Глядиш у серця глибину бездонну
І бачиш гниль, гидоту беззаконну,—
Не страх тобі нічого і не жалко.

У тебе очі ясні на падлину;
Підлоту, самолюбство і брудоту
Ти здалека добачуєш достоту;
Твоя душа мабуть рідня болоту,
Що в собі бачить ціль всьогó й причину.

О, знаю, заключаєш мою ти душу!
На тім степу беззахистнім, безводнім,
У тім хижацькім стовпищу голоднім,
Знесилений в змаганню тім безпліднім
Твоєю жертвою я впасти мушу.

Моє ти фатум, невідступна зморо,
На мозок мій нещасний кандидатко,
Не крич так зично, не лети так падко!
Не бійсь, піде твоя побіда гладко!
Я не втечу! Впаду вже скоро, скоро!

V

Се у Римѣ кричать подъ саблями
половецькими.

Крик серед півночи в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто й свояки ридають повмерлому?
Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти ограблені і голі,
Без батька-матери, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового...
Замісто струн нап'яв він тетиви спижевi,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу знай накликує нового
„За землю руськую, за рани Ігореві“.

Давно забута рать в забутій спить могилі;
І Ігор спить і з ним все плем'я соколине,
Лиш крик поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сірая куняє на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине,
рине.

VI

Жены русьскія вѣсплакашася.

Де не лилися ви в наші́й бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі—

Чи в половеччині, чи то в князівській
удальщині,

Чи то в козаччині, ляхчині, ханщині,
панщині,

Руськії сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки звялили страждання!

А як-же мало таких, що міцніли, скла-
даючи

Слово до слова, в безсмертних піснях
виливаючи

Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумо-
витих,

Слухаю й скорбно міркую:

Скільки сердець тих розбитих, могил
тих розритих,

Жалощів скільки неситих, сліз вийшло
пролитих

На одну пісню таку?

VII

А любо испити шоломомъ Дону.

І досі нам сниться,
І досі маниться
Блакитного того Дону
Шоломом напиться.

Від роду до роду
Сю далеку воду
Ми співали-споминали,
Як мрію-свободу.

Як-би то нам з Дону
Та не було грому,
То вже-б ми над Бугом, Сяном
Не дались нікому.

Як-би то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними панцирями
Сперлися з ордами!

Були-би ми „Полю“
Шляхи заступили,
Золотими шоломами
З Дону воду пили.

Була-б нас не рвала
Степовая ітаха,
Як-би на Дону стояли
Чати Мономаха.

Ліниво, ліниво,
Як Донові хвилі,
Плили віки за віками,
Наш гаразд розмили.

Довелось таки нам
Над тим Доном стати,
Робітницькими валками
Байдаки таскати.

Довелось таки нам
До його застукать:
Під землею для чужого
Камінь-вугіль цюкать.

Довелось таки нам
В нім шукати броду:
Не шоломом, пригорщами
Пити з нього воду.

Довелось таки нам
З Дону дань приймати:
Бурлацькії шмати прати,
Босі ноги мити.

13, VII 1906.

VIII

Антошкові П. (Азъ покой)¹

Аще и языки ангельскими
глаголю, любве же не имамъ,
кая ми есть польза?

Діалект, чи саможїйна мова?
Найпустіше в світі се питання.
Міліонам треба сього слова,
І грїхом тут усяке хитання.

Міліонам треба світла, волі,
Треба вміти, як їх добиваться,
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі, —
Нам в Параски ласки дожидаться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш букову, що він має?

Як твоя у річці тоне мати
І кричить: „Рятуї мене, Антошку!“
Будеш ти на гарний човен ждати,
Чи їй кинеш першу-ліпшу дошку?

Зви се діалектом, зви жаргоном
Тую дошку, ту букову ложку,
А вона лунає відгомоном
В міліонах серць живих, Антошку!

¹ Дивись його статтю в „Галичанині“ 1902, ч. 222 п. з.
„Тщетная работа сепаратистовъ.“ (Ів. Фр.).

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща,—
Поки служить Матері в пригоді,
То вона культурі не пропаща.

Хоч в сусіда там пиха багацька
У порфирі сяє та атласі,—
На чуже багатство ми не ласі,—
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,
Збагатить нас труд на рідній ниві;
В діалекті чи хоч-би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі.

Діалект, а ми його надишем
Міццю духа і вогнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

IX

Лисиці брешуть на черленя
щити.

Вийшла в поле руська сила,
Корогвами поле вкрила;
Корогви, як мак, леліють,
А мечі, як іскри, тліють, —
А лисиці в полі брешуть.

Вийшла в поле руська сила,
Не щоб брата задушила,
Не щоб слабших грабувати,
А щоб орди відбивати,
Що живим труну нам тешуть, —
А лисиці в полі брешуть.

Не чужого ми бажаєм,
Та й своє не зневажаєм,
Та й не пень ми дерев'яний,
Щоб терпіти стид і рани,
Поки нас граблями чешуть, —
А лисиці в полі брешуть.

Брешуть на щити червоні,
Як брехали во дни оні,
Як щитами руські сили
Степ весь перегородили,
Мов степовая пожежа
Степ увесь перемережа
З краю в край з одного маху!

Завдали-ж лисицям жаху
Ті щити! І досі сниться
Їм та руськая вольниця,
Те гулящее юнацтво,
Те козацтво, гайдамацтво,

Що не знало волі впину,
Що боролось до загину,
І пройшло як море крови,
Як пожежа по степови,
По історії України...

Навіть згадки, навіть тіні
Тих великих мар до нині
Страшно виплодам яскині,
І вогню зубами крешуть,
На щити червоні брешуть.

Х

На рѣкахъ вавилонскихъ,
тамо сѣдохомъ и плакахомъ.

На ріці вавилонській—і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені Вавилонців собор:
„Заспівай нам щобудь! Про Сіон! Про Табор!“

„Про Сіон? Про Табор! Їм вже чести нема.
На Таборі—пустель! На Сіоні—тюрма!

„Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру!

„Я на світ народився під свист батогів,
Із невольника батька, в землі ворогів.

„Я хилиться привик від дитинячих літ,
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

„Мій учитель був пес, що на лапки стає,
І що лиже ту руку, яка його б'є.

„І хоч зріс я мов кедр, що вінчає Ливан,
То душа в мні похила, повзка мов бур'ян.

„І хоч часом, мов грім, гримне слово моє,
То се бляшаний грім, що нікого не вб'є.

„І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя—раб! Але мозок мій—раб.

„Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.

„Хоч я вольним зовусь, а як раб спину гну,
І свобідно в лице нікому не зирну.

„Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.

„Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю
А все чую, немов я на панськім роблю.

„І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

„Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

„З ким в життю не зійдусь, все підляжу
йому;
Так чи сяк вибирать—все найтяжче візьму.

„І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на
ґрунт,—

„Ах, то й се не той гнів, що шаблюку
стиска,
Се лиш злоба низька і сердитість рабська.

„Вавилонські жінки, відвернувшись ідіть,
І на мене здивовано так не глядіть!

„Щоб не впало прокляття моє на ваш плід,
Не прийшлось би раба привести вам на світ.

„Вавилонські дівчата минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серцевам неторкне!

„Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба—полюбити раба!“

XI

Человѣки и скоты спасеши,
Господи!

(Псалом 35)

Вже-ж твоя святая воля,
Коли хочеш — потурай,
Можеш навіть без розбору
Всіх людей пустити в рай.

Всі ми грішні, всіх життя нас
По калюжах провело,
А такого, щоб без плями,
Зроду віку й не було.

А всі ті гріхи, провини,
Що за них нас, скільки чуть,
Страшать пеклом моралісти,
І вже в сім життю печуть, —

Щоб тебе се ображало,
Отче, се невчасний жарт!
Проти твого величчя
Се і плюнути не варт.

Та й скотину, як що воля,
Всю бери на райський лан, —
Адже-ж там твої любимці
Шоробор і Лев'ятан.

А котрі поміж святими
„Нищі духом“, можуть стать
І кормити ту скотинку
І з під неї гній метать.

Навіть дикі, хижі звірі
Можуть там війти всі враз,—
Звісно, з тим, щоб всі святії
Мали вільний вафенпас.¹

Лиш одне мені не може
Поміститися в голові:
Мали-б і всі ті падлюки,
Ті без скону неживі,
Ті перевертні жорстокі,
„Переконані“ кати,
Всі ті скоти в людським тілі
Теж до раю увійти?

¹ Вафенпас—дозвіл носити зброю, паспорт на зброю.

XII

Рече безумень вь серциѣ своемъ,
яко нѣсть Богъ.

Говорить дурень в серці своїм:

„Єсть бог і єсть він богом моїм!
Його я в серці своїм чую,
В ньому я днюю, з ним ночую.
Він береже мене мов мати:
Що я роблю, він мусить знати;
Що я роблю і що говорю;
Він в моїх радощах і в горю
Він в моїх думках, в моїх мріях,
І в моїх жалошках, надіях.

„На нього я поклав надію,
І все, що дію, з ним я дію;
Що мовлю, в ньому коріниться,
Всіх моїх мислей він криниця;
І кожний відрух серця мого
Почався в нім і йде до нього.
Мене він любить як дитину,
Пильнує, тішить без упину,
І всі діла мої нотує,
І шлях мій до мети простує.

„Він світ створив і сонце й зорі,
Завісив землю у просторі,
Накрив її небес покровом —
Одним лише всевладним словом:
Своїм „Да будет“ всемогучим,

Немов дощу потоком рвучим,
Він скрізь на морі і на суші
Создав у зародочках душі,
Життя розсіяв незлічене —
А все для себе і для мене.

„О, він ступнево йшов, вправлявся,
Шість день до цілі наближався,
Поки создав найвищу пробу —
Мене — він на свою подобу.
Він дав мені весь світ у владу;
З його любови я не відпаду,
А навіть як згрішу, раб грішний,
То він карать мене не спішний:
Хоч як грізнее пересердя,
Ще більше в нього милосердя.

„Щоб згладилась моя провина,
Він дав за мене свого сина;
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав за поруку безпохибну,
Що як умру, то не загину,
Що смерть моя — не скін фатальний,
А вхід до раю тріумфальний.

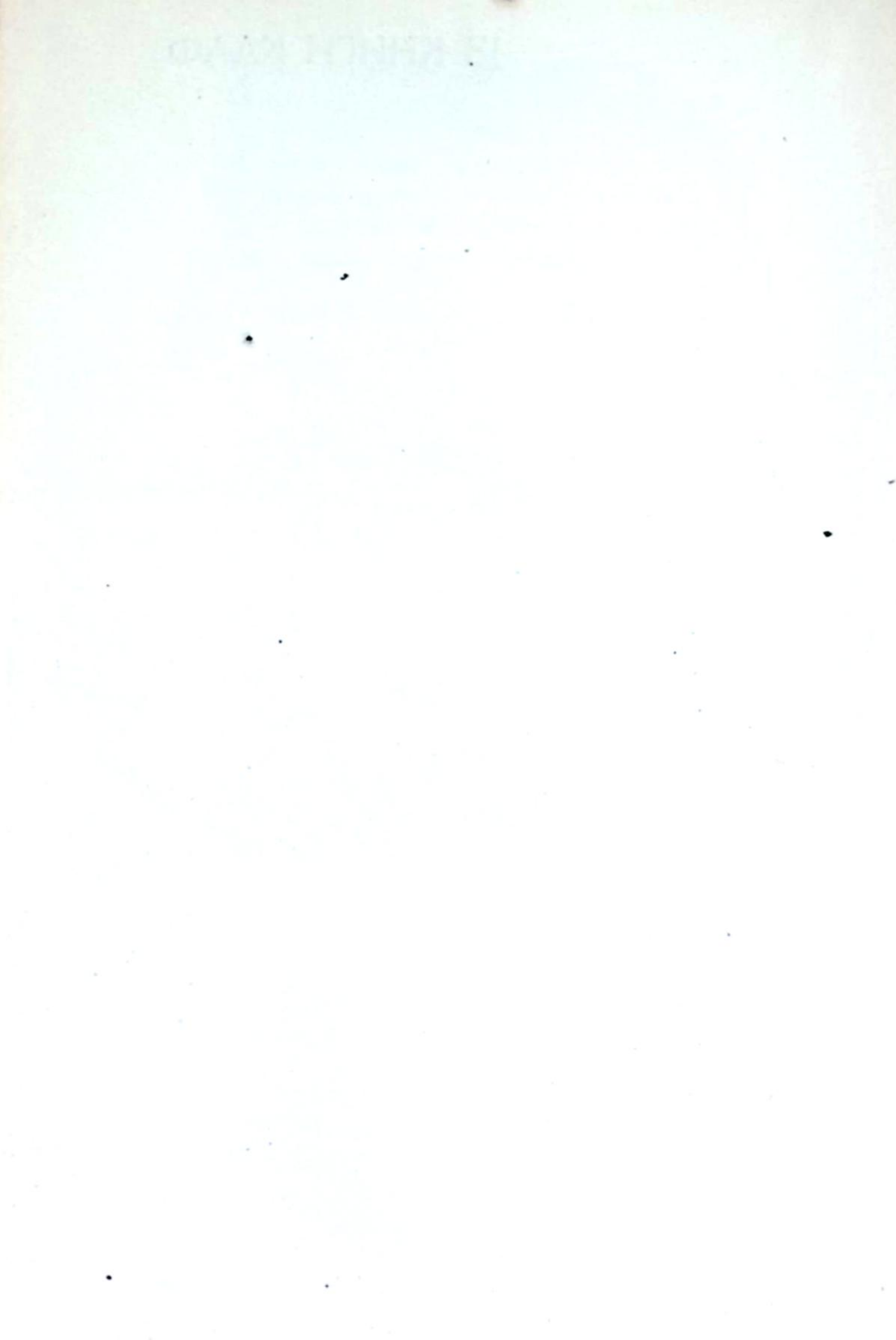
„Єсть бог, я чую се, я знаю,
Його у власнім серці маю,
Його у твориві я бачу,
В своїй його знаходжу вдачу:
Він в моїй совісті говорить
І мною нищить, мною творить.
Що я скажу, він „ні“ не скаже,
І що я зв'язу, й він те зв'яже.

„Я часть його; де часть, там цілість.
Я твір його, і творця вмілість

Його творіння виявляє;
Його дух з мене промовляє,
Його мисль в моїм слові чути;
Я єсьм, тому й він мусить бути.
Я в нім жию і з ним я вічний,
Як син, як складник органічний,
Як тон із гармонійним строем“...
Говорить дурень в серці своїм.

ІЗ КНИГИ КААФ

I

У сні зайшов я в дивну долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній,
Що бачилось мені: не йду, а лину.

Сміялася в пишноті весняній
Природа пахощами вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблом на збоччях хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
Внизу була величня тайна скрита.

Внизу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахощі, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахощі з квіток, що всюди
Росли — барвисті, дивних форм, яких
Мабуть ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких,
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'ягких.

Між тих квіток дівчат багато ходить,
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І одна одну все за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках
І кожну квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кожної ростинок по листку
І бережно у кошики складають.

І бачучи забаву їх таку,
Я мовив: „На що ті листки, дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?“

І мовила одна: „Рвемо для свята.
І не на лік, бо для здорових се;
І не на страву—сита наша хата.

„А хто до уст листок сей занесе
І розгризе і сок його скоштує,
У того серце розкішшю стрясе;

„У того смілість душу напростує,
У того радість очі прояснить,
Турботи всі розвіє й пошматує.

„Твій сум, твою зневіру хоч на мить
Прогонить він; ти станеш, мов дитина,
Всю суть свою ти мусиш відмінити.

„Всім любий ти, хоч круглий сиротина,
І любиш всіх, щасливий в тій любові.
Кааф у нас зоветься та ростина“.

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві:
„А ти не рад листків тих скоштувати
І занести їх там, своїй верстві?“

„Чи все в вас має лютість панувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?“

І кинувсь я листки ті дивні рвати.
Ось вам пучок їх. Нате та гризіть!

II

Поете, тям, на шляху життєвому
Тобі перлини-щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете, тям, зазнати маєш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям: лиш в сфері мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій, то міць суггестій, зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб иншим край обіцяний вказав ти,
А сам не вхóдив у житло святе.

І серце чулее на те лиш взяв ти,
Щоб кожному в день скорби пільгу ніс,
І в горю слово теплее сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до тебе не простягне руку
І неотре твоїх кривавих сліз.

Та не міркуй, що родивсь ти на муку,
Бо й розкошів найвищих маєш часть,
У творчій силі щастя заporуку.

Усе, чого тобі сей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь злудний блиск, тріумфи хвилеві,
Все підле, самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незв'язний чистоти і ласки
І простоти, мов квіти полеві.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і наруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, з'явиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг

І дзеркало й обнова. Guarda e passa.

III

Гуманний будь, і хай твоя гуманність
Пливе з криниці чистої любови,
Якої не мутить пиха й захланність.

Гуманний будь не так як богослови,
Що надприродним ліктем довг свій мірять
Льву такають, а гримають ослові,

Братами мають тих лише, що вірять
У їх закон, в їх повісти і чуда,
До „вічних благ“ все ласо зуби шкірять,

Та цідять муху, щоб ковтнуть верблюда.
Не те, щоб всіх любив — се вже над міру,
А не бажай нікому зла та худа.

Всіх бляг і брехень не бери на віру,
На фальш і зраду май порядний дрюк,
І не давай з братів лупити шкіру.

Лише не сердься, не заламуй рук,
Котячу флегму май усе в запасі,
Не вір облесним, стережися злюк,

А дармоїдам все кажи: А засі!

IV

Як трапиться тобі в громадськім ділі
Здобути голос, вплив якийсь і значність,
Народ вести, снувати плани смілі,

То пам'ятай і все май ту обачність,
Не вірити і не дуфать ніколи
На княжу ласку й на народню вдячність.

Бо княжа ласка, як той сніг на полі,
Що вітер здує, в південь злиже сонце,
І лишить чорний ґрунт, пустий і голий.

Народня вдячність, — ти фатальний гонче,
Що з злою вістю все прибудеш вчасно,
А з доброю все спізнишся доконче!

І не міркуй, що де ти бачиш ясно,
Там иншим з твого слова засвітає,
Хаос думок уложиться прекрасно.

Не вір, що люд твої заслуги пошитає,
Що задля них одну дрібну провину
Тобі простить! Він судить — не питає.

І знай, коли щасливу годину
Ти прозівав, щоб інших взять під ноги,
Тебе самого безпощадно в глину

Затопчуть, як камінчик в брук дороги.

V

Ти йдеш у вишукано-скромнім строю
І згідно так глядиш на сю пропащу,
Що натяк сам — назвать її сестрою

Ти за зневагу прийняла-б найтяжчу.
Ти чесна! Двадцять вісім літ проживши,
Ти весну молодости вже найкращу

Пустила мимо! Ти пройшла, не пивши,
Поуз криницю втіхи життєвої,
Уста свої призи́рством заціпивши.

Чого ти ждеш? Чи ще весни нової?
Вона минула вже безповоротно.
Ти гордо йдеш, та вже цїпкії звої

Жаль простяга, та вже тобі турботно,
Вже щось гірке під серце підступає,
Сумне, як день, що йде понуро-слотно.

Чи то не зависть по душі щипає?
Минаєш ту пропащу, мов не бачиш,
А скоса зиркнеш — щось в устах злипає...

Мабуть в ночі до подушки заплачеш!

VI

Ф. Р.

Дівчино, каменю дорогоцінний,
Затоптаний в болото, тванню вкритий,
Та й досі в блиску своєму нетлінний!

На тебе я дивлюся сумовитий:
Який багатий скарб чуття й любови
Марнується розтоптаний, розбитий!

Вогонь, що так горить у твоїй крові,
Нагадує мені часи старії,
Коли чуття не гнули ще в окови.

Така, як ти, колись в Олександрії,
Співаючи, по вулицях ходила
Під іменем Єгиптянки Марії.

І так, як ти, й вона тоді твердила:
„Усіх люблю! Чи бідний, чи багатий.
До мене йди і попускай вудила

„Своїм бажанням! Я не для заплати,
А через той вогонь, що в жилах грає,
В свої обійми рада всіх прийняти!

„В кого жура сон ніччю пожирає,
Хто радощів не має з ким ділити,
Хто пристрасти пожежою згарає.

„Хто в праці гнесь, без діл не може жити,—
До мене йдіть! Я всім на своїм лоні
Дам рай—або про рай хоч хвилю снити“.

Благословлю уста твої червоні
І очі ті безсоромно вогнисті—
Дві зорі на рум'янім небосклоні!

І груди ті прегрішні і пречисті,
І стан гнучкий і сміх—серпанок срібний,
Що закрива безодні горя мгlistі.

І лад той навіть клясти я нездібний,
Що впхнув тебе в безодню ту без тям:
З усею поганню він був потрібний,

Щоб розвалить міцну стіну між нами,
І дав нам здибатись і полюбитись
І розійтись розбіжними стежками.

Нераз іще твій вид мені присниться,
Нераз іще ім'я твоє кохане
Прошепчу я тужливими устами.

Благословлю тебе. Де лиш постане
Нога твоя, нехай там радість с'яє,
Най сміх лунає, хоч і серце в'яне.

І ти не думай, що тебе чекає!
За тим, що щезло—безхосенні жалі,
А напереді смерть усіх спіткає.

В бруднім заулку, в ясному шпиталі,
Чи в власнім ліжку, всім одна дорога!
Найкраща чвірка не заїде далі.

А ти не дбай, і доки тільки змога,
Сій радощі, плекай любовні мрії,
І жаль гони від свого порога

За прикладом Єгиптянки Марії.

20—22 III. 1904 р.

VII

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер віє.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза.
Ні думка, ні чуття, ні біль — ніщо
В ній не ворухиться. Завмерло все,
Немов гнилий ставок в гущавині,
Якого темну воду не ворухить
Вітровий подих.

Але цить! Се що?
Чи втопленики з болотного дна
Встають і з хвиль вонючих простягають
Опухлії, зеленуваті руки?
І голос чути, зойк, ридання, стогін —
Не дійсний голос, але щось далеке,
Слабе, марне, тінь голосу, зідхання
Чутне лиш серцю, та яке-ж болюче,
Яке болюче!..

„Тату! Тату! Тату!
Се ми, твої невроджені діти!
Се ми, твої невиспівані співи,
Перед часом утоплені в багнюці!
О, глянь на нас! О, простягни нам руку!
Поклич до світла нас! Поклич до сонця!
Там весело — нехай ми тут не чахнем!
Там гарно так — хай тут не гинем!“

Не вийдете на світло, небожата!
Не вивести вже вас мені до сонця!

Я сам оце лежу у темній ямі,
Я сам гнию тут до землі прибитий,
А з диким реготом по моїй груді
Тупоче, б'є моя лихая доля!

І ще раз чути: „Тату! Тату! Тату!
Нам зимно тут! Огрій нас! Лиш дихни
Теплом, що з серця йде, повій весною,
А ми пурхнем, оживемо, заграєм!
Весняним чаром, співом соловейків
Наповнимо твою сумну хатину,
Арабських пахощів на своїх крилах
Нанесемо, коверцем пишнобарвним
Розстелимось під твоїми ногами.
Лише тепла нам! Серця! Серця! Серця!“
Де-ж я тепла візьму вам, небожата?
Уста мої заціпило морозом,
А серце в мене вижерла гадюка.

VIII

Як голова болить!

Пошовклі карти
Рукопису старого помаленьку
Перебігають стомленії очі,
А в голові грижа, немов павук,
Снує сітки, немов шукар у тьмі
Пускає сині, білі, пурпурові
Ракети, вогняним млинком вертиться,
То вказує в бенгальським світлі дикі
Якісь появи, що з тих карт пошовклих
Зриваються, немов осінні листя
Під подихом хуртовини...

„Прийшов
Святий Матвій у город людоджерів.
А люди ті такі звичаї мали:
Не їли хліба, не пили води,
А тільки жерли тіло чоловіче
І кров пили. А хто чужий траплявся
У город їх, то тут його хапали
І, вивертівши очі, напували
Отруйним зіллям і в тюрму сажали
І клали їсти їм траву-отаву“.
І вже щеза зперед очей рукопис,
І ту страшну історію читаю
У власнім серці: як я заблукався
У город—будь ім'я його прокляте!—
І поєно мене отруйним зіллям,
Як очі вибрано мені, щоб я
Не бачив, хто мене і по що в'яже,

І як замісто хліба довго-довго
Я годувавсь ілюзій диким зіллям.

І ось я темний у тюрмі ридаю,
І не за тим ридаю, що пропало:
Не за свободою, яка ніколи
Свобідна не була; не за тим щастям,
Що лиш у снах являлось та дразнило.
Лиш те болить мене, що зведений
До стану травоїдної худоби
Я тямки чоловіцтва ще не стратив.

Та ось бряжчать ключі, скриплять завіси,
Стукочуть кроки—се сторожа входить.
Хтось шарпнув шнур, що в'яже мої руки,
І роздивля табличку, що до них
Прив'язана. „Три дні ще і тоді
Час буде вивести його“. Пішли.
Мені не страшно. Що-ж, три дні! Могли
І зараз брать.

А може... може там
Далеко десь, по той бік Чорномор'я
Маленька барка надува вітрила,
І в ній сидить спаситель твій, що чудом
Перепливе безодню і вийде
В останню ніч у сю сумну темницю,
І верне зір тобі і скаже. „Встань і вийди!“

Ге-ге, колись в легендах так бувало,
Та не тепер! Не надійся нічого!
Мовчи і жди!

ІХ

Як-би ти знав, як багато важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — як-би ти знав оце!
Ти певно-б поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв-би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки,—
Як-би ти знав!

Як-би ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,
Як чисті душі кривить і поганить
І троїть на весь вік—як-би ти знав оце!
Ти-б злість свою неначе пса гризького
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та співчуття палкого,
Ти-б хоч докором не ранив нікого,—
Як би ти знав!

Як-би ти знав, як багато горя криється
У масках радості, байдужості і тьми,
Як багато лиць, за дня веселих, миється
До подушки гарячими слізьми!
Ти-б зір і слух свій нагострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною змивав-би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському безго-
лов'ю,—

Як-би ти знав!

Як-би ти знав! Та се знання предавне;
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І другим-би тобі вказався світ.
Ти-б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була-б несхитна, ясна путь твоя.
Як той, що в бурю йшов по гривах хвиль
розлогих,
Так ти-б мовляв до всіх плачучих, скорб-
них, вбогих:
„Не бійтеся! Се я!“

СТРАШНИЙ СУД

Страшний суд

Ну, а що, як справді правда,
Що панотчик в церкві править,
Що мене по смерті ангел
Перед божий суд поставить?
І засяде бог на троні
В блисках бур і гуках грому,
І всі штири кінці світа
Враз поклоняться старому, —
Заревуть небесні труби,
Потрясуться всі основи,
І мертве все стрепенеться,
Дожидаючи обнови, —
І що від нащада світа
Мало дух живий у собі,
Підійметься, не пропаде
Ні атом життя у гробі...
І потягне все на суд той,
Мов безмежні, сиві хмари,
І ущерть сповниться міра
Плати добрим, злому кари...
І відкриються всі тайни
Найновіші й найдавніші, —
Перед явністю такою
Затримтять найправедніші...
І не тільки кожне діло,
Але навіть кожне слово,
Кожний помисл, кожна похіть
Оживуть тоді наново,

І дістануть рух і голос
І мов військо незлічене
Попливуть на суд — свідчити
Против мене, чи за мене?..
Що-ж, на судову розправу
З апаратом так безмежним
Стану я, слабий і грішний,
Певно з трепетом належним.
І скажу: „На суд твій, боже,
Я стаю, земне створіння,
І кладу перед тобою
Весь свій біль і все страждання,
Всіх ілюзій злудні блиски,
Всіх утіх марну приємність,
Всі надії, всі упадки,
І всю гордість, всю нікчемність,
Розум весь і всю сліпоту
І всі єресі й всю схизму,
І жало те невмируще
Критицизму й скептицизму.
Боронитися не буду,
Бо ти сам все ліпше знаєш,
Та яким мене створив ти,
То таким мене і маєш“.

„Замовчи! — гукне з-за хмари
Голос божий дужче грому. —
Все, що є, чому є й по що,
Видно скрізь мені самому...
Патос твій смішний для мене,
Дотеп твій не мід, а оцет;
А сю приказку латинську
Знаєш: *Sus Minervam docet?*¹
Чим ти був, яким був, по що,

¹ Свиня вчить Мінерву (богиню).

Всі твої утіхи й болі,
Всі твої гріхи й дурниці,
Все було з моєї волі.
Все добро і зло, що в світі
Сіяв ти і досі сієш,
Все те був мій план, якого
Ти ні в зуб не розумієш.
А що ти сповнив задачу,
Що була тобі надана,
То прийми тепер заплату:
Входь у радість свого пана“.

Тут панотчики й владики,
Що клячатимуть довкола,
Позриваються на ноги
І насуплять грізно чола.
І враз крикнуть: „Боже, отче!
Чи-ж подоба, чи-ж потреба,
Щоб сей грішник, сей єретик,
Атеїст ішов до неба?
Де ми сіяли пшеницю,
Сипав він кукіль невіри;
Де щепили ми покору,
Там він гордощі без міри;
Де ми груди надривали,
Щоб добути скрухи лепту,
Його сміх, його наруги
Виводили нас з концепту.
Він ніколи не піддався
Ні намові, ні погрозі;
Він був вовк у твоїм стаді,
Був головня в твоїм стозі.
Він труїв дитячі душі
Явно, славно і нагально!
Брать його до неба, боже,
Се, їй богу, нелояльно.
Ми-ж твою сповняли волю,

Що стоїть в письмі святому,
Ми з твого заповіту
Не вронили ні атому, —
А сей жевжик тут нас буде
Ще стягати із котурнів!..
Ні, його зрівнявши з нами,
Ти нас маєш всіх за дурнів.
Ми на се не згодні, ми, що
Скрізь стежки твої простуєм!
Твоїм іменем ми проти
Твого суду протестуєм!“

Пан біг довготерпеливий
Вислуха всю ту тираду,
І всміхнеться добродушно
І таку їм дасть пораду:
„Цитьте, діти! Тут не сеймик,
Щоб ревли ви і кричали!
Ви-ж у небі, де немає
Ані болю, ні печали.
Опозицій та обструкцій
Тут робить вам непрактично;
В своїм небі я ряджуся,
Вибачайте, деспотично.
Тут я поїзду кондуктор,
В якій хочу кого класі
Посаджу, а пасажирам
Іншим всім до того засі.
В моїм небі місця много,
Всяких треба тут професій,
І багато пасажирів
Іде в моєму експресі.
Для овечок препокірних,
Для коров молокодайних,
Для пташок усіх співучих
І для всіх заслуг звичайних,
Для волів, що весь вік пріли,

Скиби краючи й загони,
І для всякої худоби
Єсть окремі тут вагони.
Там їм плата по заслuzі,
Море радощів готових, —
Але мусить же й зо мною
Їхать хтось у особових.
Вас я, дітоньки, шаную,
Та одна моя вам рада,
Щоб держались ви, як добрі
Пастирі, свого стада.
А компанію для мене
Вибирать вам буде трудно;
А мені в компан'ї з вами —
Вибачайте — було-б нудно.
Чи я вас за дурнів маю,
Се лишіть мені на волю,
Та себе за дурня мати
Вам, їй богу, не позволю!“

Тут я попрошу о слово
І скажу: „Мій боже правий!
Присуд твій мені не ясний,
Та занадто він ласкавий.
Хоч то певно не моя річ
Поправляти присуд божий,
Та боюся, до твого
Я експресу не пригожий.
Компаніста я немудрий
Для небесного салону,
І готов так як у земних
Часто випадати з тону.
А по-друге, ти-ж подумай:
Для якої то поради
Серед твоїх найвірніших
Слуг почнуться свари й звади?
Я-ж добродіїв сих знаю:

Не дадуть вони спокою,
Шепти, чорнення, доноси
В небі попливуть рікою;
Будеш мати тут протести
І соборчики й обиду, —
Вигризуть мене із неба,
І тобі нароблять стиду.
А нарешті — вибач, боже, —
Не кортить мене до раю;
Твоїх розкошів небесних
Я, їй богу, не бажаю.
Не кортить мене ні вічний
Серафимський спів похвальний, —
На такі високі співи
Я зовсім не музикальний;
Не кортять мене небесні
Псальми, гимни й акафисти, —
В їх бомбаст ану-ж я схочу
Підпустити зойки й свисти?
Та й твої співці й поети
Не зовсім мені до речі,
Починаючи Давидом,
А кінчаючи Львом Печчі.
Та й компанія, твої ті
Херувими, Серафими,
Шестокрилії почвари —
Що мені балакать з ними?
Та й апостоли і учні,
Корифеї всі небесні,
Як поглянуть ближче, боже, —
Страх вони не інтересні.
Сам Петро, чого він вартий,
Що Христа в біді відрікся!
І весь збір їх, що в годину
Скрути в страху геть розтікся!
Або ті твої аскети
Сухоребрі та немиті.

Ті фанатики, до людських
Благ ненавистю підшиті,
Ті отці, апологети,
Догматисти, каноністи,
Інквізитори, що вміли
„Ігне, фегго“¹ в душу лізти.
Або й ті, що з твоїм словом
На устах всі землі й море
Заповняли й скрізь ширили
Темноту, гризню і горе,
Покривали здирства можних,
Але вбогих дерли й тисли,
І хрестом твоїм вбивали
Вольне слово й вольні мислі!
Адже будши консеквентним
Ти їх мусиш пригорнути, —
Тож подумай, як мені тут
В товаристві з ними бути?
Та се ще не все; можливо,
Що тут різніі порядки,
І на всяку бранжу,² боже,
Єсть окремі сепаратки.³
Але жити в твоїм небі
І втішатися й співати, —
Господи, то скільки-ж треба-б
Напихати в вуха вати,
Щоб не чути криків, стогнань
І проклять, докорів лютих
Тих нещасних, там у пекло
Звержених, у тьму й закутих!
Щоб не чути відгомону
Всіх тих мук і озвіріння,
Що були мов контрапунктом

¹ Вогнем, мечем.

² Бранжа — товпа, голота.

³ Сепаратка — окрема кімната.

Всього твого творіння.
Ні, почуються й крізь вату,
Крізь найгрубший мур зі сталі,
І нема таких віддалень,
Щоб лунати перестали!
І нема таких розкошів,
І екстаз і раювання,
Щоб мені не затроїли
Їх пекельнії стогнання.
Дай мені в найвищім раю
Ще на вищий рай надію,
Та при думці про ті звуки
Я, їй богу, одурію.
Ні, пусти мене, мій боже,
З сього світлого круга
Там, де тягне грішна вдача
Й життєва мене заслуга,
Там, де боротьба невпинна
Без побіди і без слави,
Де покута віковична
Та без пільги й без поправи.
Правда, в той вогонь пекельний,
Що пече без тіла душі,
В ту смолу і кров, де грішні
Клекотять немов галуші,
У ті дебрі сірковії,
В червяки ті невмирущі,
В ті гадюки, скорпіони
Та почвари всякі злющі
Я не вірю, і в чортяків
Тих рогатих та хвостатих,
Що без всякої причини
Мучать бідолаг проклятих.
Та я знаю інше пекло,
Коштував його не мало
За життя,—ще й досі смаку
Трохи з нього позістало.

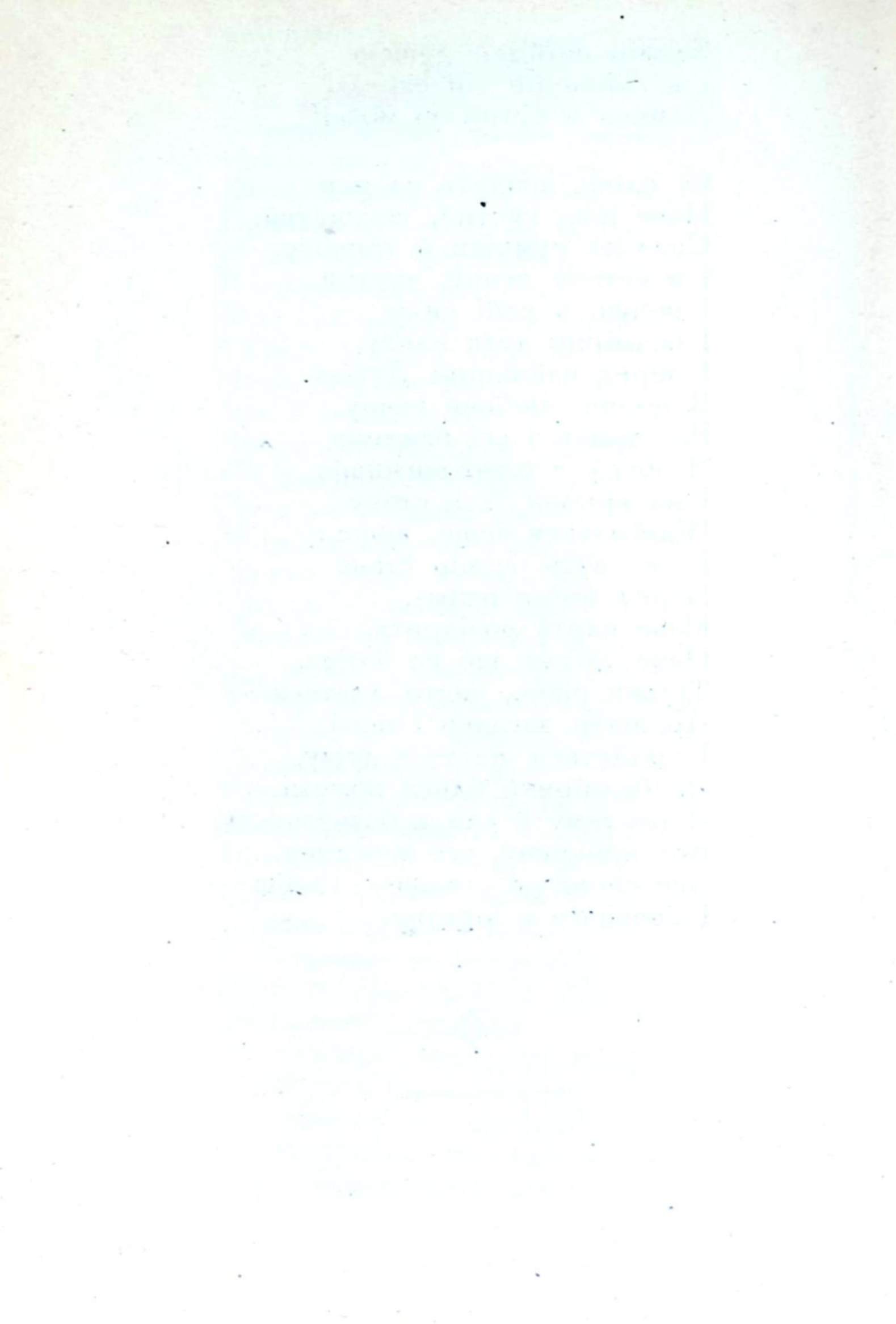
Знаю, як смакує скрута
В безвідрадній самотині;
Хліб, що ворог із призи́рством
З ласки кине сиротині;
Безнадійність, що розбити
Рада-б те життя мізерне;
Жаль учинку, що раз стався,
І вже в небуття не верне;
Як довкола тебе зрада
Стане муром непрохідним,
І як сам собі здаєшся
Підлим, низьким і негідним.
Все те степенуй, о боже,
По твоїй всесильній волі,
І пусти мене у вир той
До товаришів недолі.
Там знайду я товариство
Більш до смаку й до вподоби,
І на сльози і на кпини,
І до сміху і до злоби.
Там знайду завзяте плем'я,
Люд свободний і гулящий,
Повний сили й волі, вицві́т
Роду людського найкращий:
Всіх музик і всіх поетів,
Що вино й любов співали,
Всіх філософів, що пута
Догматизму розбивали,
Всіх єретиків, усяких
Перелому піонерів,
Бунтарів і гайдамаків,
Всяких революціонерів,
Всіх, що власне чолові́цтво
Окупляли слізмами й кров'ю,
І всіх тих, кого любив я
В житні́ грішно́ю любов'ю“.

„Дурню!—крикне голос божий,—
Що ти слів тут набалакав,
Але правди зрозуміння
Стільки в них, як кіт наплакав!
Пекла просиш ти у мене,
Як-би я був пекла ктитор;
Просиш мук і болів, як-би
Я був кат і інквізитор.
Випрашаєшся від раю,
Мов від царського салону,
І боїшся серед ясних
Пань там випадати з тону.
Ще й не бачивши ти моїх
Вибранців, на глум здійсмаєш!...
Слухай, хлопче! Я питаю:
За кого ти мене маєш?
Я гадав, що ти піднявся
Духом понад ту худобу,
Що собі і бога й чорта
Творить на свою подобу;
Що крізь часове й тілесне
Ти проник в духове й вічне
І відкинув шкарлупиння
Грубо-антропоморфічне.
Чей-же на землі не даром
Я гострив тебе як бритву,
Посилав тебе у мир свій
І гоняв тебе у битву,
І водив тебе як треба
На вершини й на низини,
Щоб ти був одним з моєї
Доборової дружини.
Не плети-ж тепер дурниці,
А збери в одно вогнище
Всі думки і всі бажання,
На їх крилах як найвище
Підіймись, напруж всі сили,

Безмір обіймай душею,
І в найвищій тій екстазі
Злийся з сутністю моєю!“

Сі слова впадуть на мене,
Наче дощ густий, вогнистий,
Спалять сумніви й тривогу,
І я встану ясний, чистий,
І почую в собі силу
І безмірну духа владу,
І перед найвищим Духом
В пориві любови впаду.
Всі думки і всі бажання
Я зберу в одно вогнище,
І на крилах їх я стану
Підійматься вище, вище...
І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розікрита,
Наче світло, що не блима,
Тільки рівно, чисто ллється, —
Щезнуть загадки і межі,
І поллється щастя в душу,
Як безмірний блиск пожежі.
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скоштую — вище — глибше —
І розвіюся в нірвану.

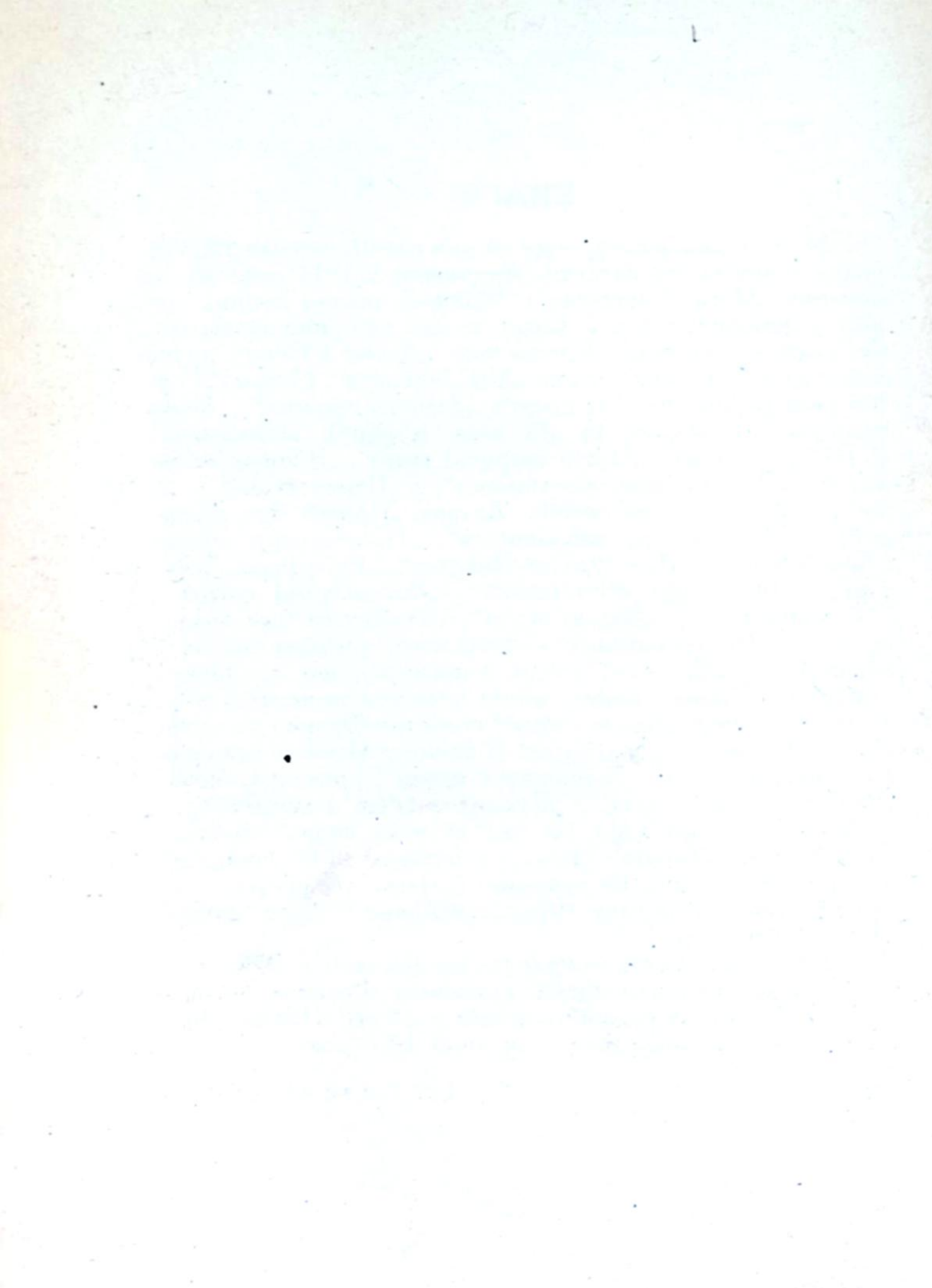

УВАГИ

1. Мій Ізмарагд, — ця збірка поезій вийшла 1898 р. звідки й передруковується. Друкуючи в 1911 році друге видання „Мого Ізмарагду“, Франко значно змінив цю збірку доповненнями, а через те дав вже інший заголовок книжці. Книжка називається „Давнє і Нове“, друге побільшене видання збірки „Мій Ізмарагд“. (Львів 1911 р. 263 стор.). Додано такі поезії: „Замість пролога“, „Мамо природо“ (передрук із „Із днів журби“), „Неназваній Марії“, „До музи“, „Честь творцеві тварі“, „З нових сповомовок“, „Не мав багач що ліпшого“; з „Паренетікону“ — 16 поезій, „Строф“ — 10 поезій. Дальше „Притча про рівновагу“, „Притча про захланність“, „Притча про сіяння слова божого“, „Два чуда св. Николая“, „Рука Івана Дамаскина“, „Фуль цар єгипетський“, „Зороастрова смерть“, „О. Люнатикові“, „Вольні вірші“, „Блюдитеся біса полоуденного“, „Многонадійний“. — Всі ці поезії увійдуть в нашому виданні в XXV том, разом з поезіями, що не попали в збірки, а також з посмертними поезіями та перекладами. Дальше в збірці „Давнє і Нове“ помістив Франко „Із злоби дня“ і „Гимни і пародії“, які в нашому виданні були надруковані в томах „З вершин і низин“, крім „О. Люнатикові“, „Вольні вірші“, „Блюдитеся біса полоуденного“ і „Многонадійний“, що, як вже сказано вище, увійдуть в XXV том „Творів“. Передруковуємо „Мій Ізмарагд“ з першого видання як художню цілість, характерну для певної доби світогляду Франка. „Давнє і Нове“ позбавлене тієї цілості.

2. *Semper tunc*, — надрукував Франко в 1906 році. В цю збірку увійшли поезії, друковані Франком на протязі кількох років головним чином в „Літер.-Науков. Вістнику“. Передруковується з видання 1906 року.

Ів. Лизанівський.

З М І С Т

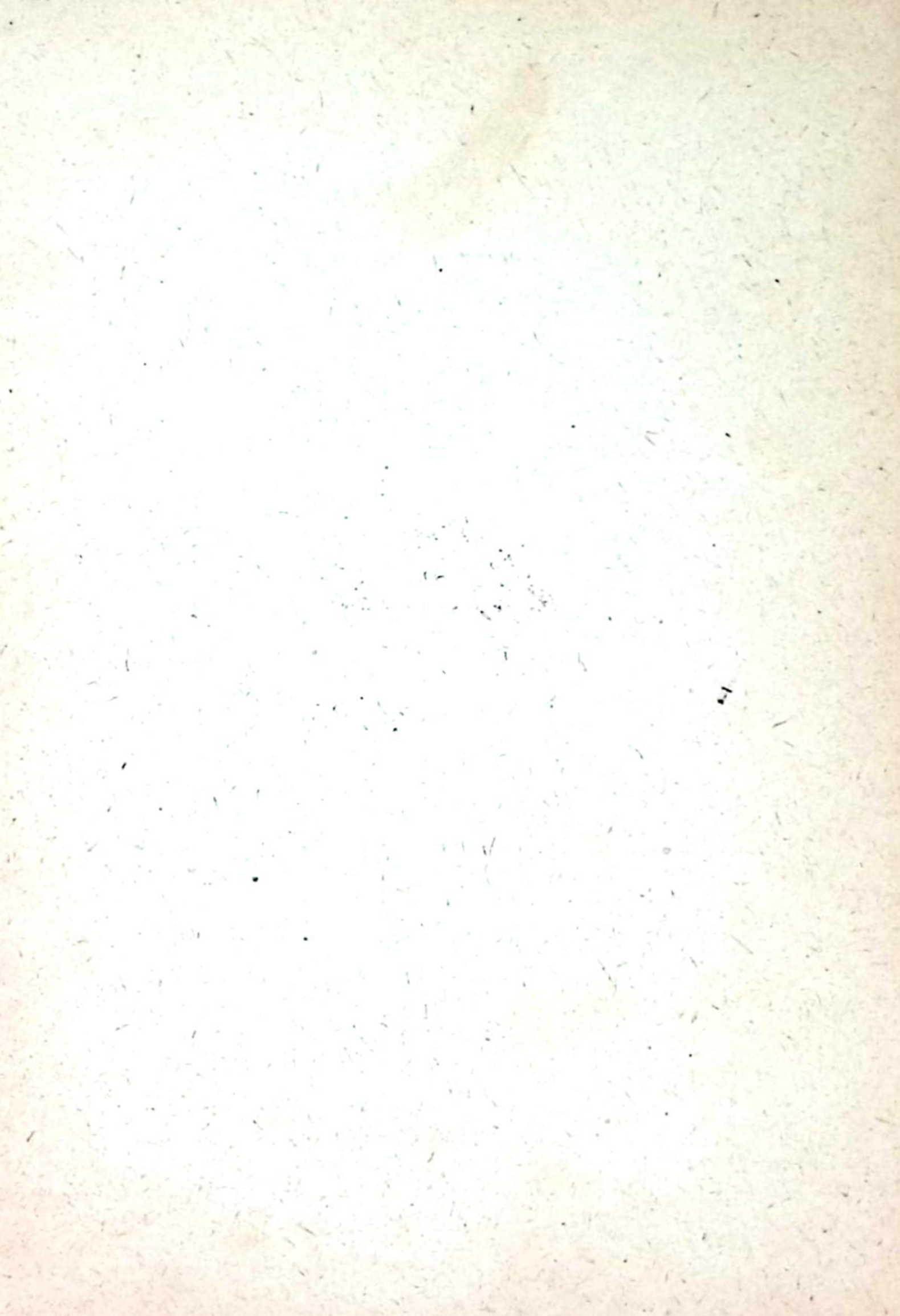
Мій „Ізмарагд“

	Стор.
Передмова	7
I. Поклони	
I—VIII	13— 23
II. Паренетікон	
I—XXV	27— 58
III. Притчі	
I—XII	61— 85
IV. Легенди	
I—VI.	89—109
V. По селах	
I—III	113—137
VI. До Бразилії	
I—V	141—151

Semper tiro

Semper tiro	157
Сонет	159
Мойому читачеві	160
Буркутські станси I—IV	161
Конкістадори	163
Лісова ідилія	167
Нові співомовки	
Цехмістер Купер'ян	203
Сучасна приказка	206
Майстер Свирид	209
Що за диво?	211

	Стор.
Притичина	212
Як там у небі	214
Трагедія артистки	217
На старі теми	
I—XII	221—240
Із книги Кааф	
I—IX	243—257
Страшний суд	261—271
Уваги	273

МУЗЕЙ І. ФРАНКА	
W KB	71
W IN	71
ГРУПА	КЗФ

